Argumentti 3

Tiedustelut
Sanoma Pro Oy, Helsinki
puh. 020 391 000
sähköposti: asiakaspalvelu@sanomapro.fi

www.sanomapro.fi

Kustantaja: Sanoma Pro Oy
1. painos, 2017

Tämä aineisto on digitaalinen rinnakkaisversio tuotteesta
Argumentti 3 Lukion filosofia ISBN 978-952-63-4633-5

6 kk lisenssi ISBN 978-952-63-4634-2
48 kk lisenssi ISBN 978-952-63-4635-9

Toimitus: Arja Salakka
Ulkoasu ja taitto: Anu Törmä / Törmä-Ärrälä Oy
Kuvatoimitus: Arja Salakka
Repro: Ilkka Ärrälä / Törmä-Ärrälä Oy
Kannen kuva: Mikko Hannula, Sanoma Lifestyle

© Ilmari Hirvonen, Matti Mäkikangas, Seppo Nyyssönen
ja Sanoma Pro Oy

Kopiointiehdot
Tämä teos on digitaalinen oppikirja, joka on suojattu tekijänoikeuslailla (404/61).

Argumentti 3

Yhteiskuntafilosofia

Sanoma Pro Oy
Helsinki

Argumentti 3

SISÄLLYS

I Yhteiskuntafilosofian juuret 9

1. Yhteiskuntafilosofian alku

Mitä on yhteiskuntafilosofia? 10
Platon – filosofit kuninkaiksi 14
Aristoteles – ihminen on poliittinen eläin 17

2. Teoria yhteiskunta-sopimuksesta syntyy

Thomas Hobbes – kaikkien sota kaikkia vastaan 22
Suvereenin valta 26
John Locke – luonnollinen laki yhteiskunnan perustana 28
Tietoruutu: *Negatiivinen ja positiivinen vapaus* 32

3. Muita tulkintoja yhteiskuntasopimuksesta

Jean-Jacques Rousseau – takaisin luontoon! 34
Yleinen hyvä ja yleistahto 38
Immanuel Kant – järki valtion perustana 39
Hallitsijan rooli 40

4. Talous ja hyvinvointi

Uusi aika ja klassinen liberalismi... 44
Kapitalismi – teollistumisen väline 48
Sosialismi – teollistumisen seuraus 49
Marxilaisuus ja kommunismi 52
Dialektinen ja historiallinen materialismi 53
Tietoruutu: *Utopia ja dystopia* 56

5. Valtio ja kriisit

Moderni valtio muodostuu 58
Nationalismi 61
Totalitarismi 63
Fasismi ja kansallissosialismi 65
Imperialismi 67
Tietoruutu: *Niccolò Machiavelli* 70

I jakson tiivistelmä 72

II Yhteiskuntafilosofian peruskysymyksiä 73

6. Oikeudenmukaisuus

Mitä oikeudenmukaisuus koskee? 74
Kaikille kuuluvat hyvät – mitä jaetaan? 75
Miten jaetaan oikeudenmukaisesti? 77
John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria 78
Libertaristinen kritiikki 80
Kyvyt ja mahdollisuudet 82
Tietoruutu: *Rangaistusteoriat* 84

7. Demokratia

Kansanvallan perusta 86
Oikeusvaltion olemus 88
Demokratian eri muotoja 90
Demokratian legitimiteetti 92
Onko demokratia keskustelua? 93
Demokratian ongelmia 95
Tietoruutu: *Kansalaisjärjestöjä* 98

8. Poliittiset ideologiat

Poliittisten ideologioiden jaottelu 100
Erilaisia arvoja – liberalismi ja konservatismi 102
Yksilön ja yhteisön suhde – liberalismi ja kommunitarismi 104
Talous – liberalismi ja sosialismi 106
Populismi 107
Tietoruutu: *Anarkismi* 110

9. Valta

Perinteinen vallan määritelmä 112
Vallan kolme ulottuvuutta 114
Michel Foucault – hallinta ja valtasuhteet 116
Valvontaa on kaikkialla 118
Valta muovaa identiteettiä 120
Tietoruutu: *Vallan legitimiteetti* 122

II jakson tiivistelmä 124

III Yhteiskuntafilosofia käytännössä 125

10. Sukupuoli ja identiteetti

Feminismi ja feministinen filosofia 126
Feminismin aatteellista taustaa 127
Liberaalifeminismi 129
Toinen sukupuoli 131
Henkilökohtainen on poliittista 132
Radikaalifeminismi ja musta feminismi 134
Biologinen ja sosiaalinen sukupuoli 135
Feminismin kolmas aalto 136
Tietoruutu: *Mediakriittisyys* 140

11. Väkivalta ja sota

Ensimmäinen moderni sodan filosofi – Carl von Clausewitz 142
Oikeutettu sota 144
Terrorismi 149
Pasifismi ja väkivallattomuus 152
Tietoruutu: *Kansalaistottelemattomuus* 156

12. Eläminen globaalissa maailmassa

Globalisaation käsite 158
Mitä on maailmankansalaisuus? 160
Kulttuurien kohtaaminen globaalissa maailmassa 161
Informaation kasvava merkitys 163
Talouden globalisaation ongelmia 164
Globalisaation reaktioita ja vastaliikkeitä 165
Tietoruutu: *Kestävä kehitys* 168

III jakson tiivistelmä 170

Sanasto 171
Filosofihakemisto 189
Kuvalähteet 190

Lukijalle!

Nykymaailmassa kysymykset vallasta ja sen jakautumisesta, väkivallasta ja sen oikeutuksesta, populismista ja sen vaikutuksista sekä yksilön ja yhteisön suhteesta ovat jatkuvasti esillä eri medioissa. Yhteiskuntafilosofinen pohdinta on tärkeää, jotta voi ymmärtää, mistä medioiden välittämässä uutisoinnissa on kyse. Yhteiskuntafilosofinen ymmärrys antaa myös eväitä osallistua julkiseen keskusteluun. *Argumentti 3 – Yhteiskuntafilosofia* esittelee yhteiskuntaan sekä yhteisöihin ja yksilöiden asemaan liittyviä ulottuvuuksia. Kirja noudattaa Lukion opetussuunnitelman perusteiden 2016 vaatimuksia.

Argumentti 3 jakaantuu kolmeen pääjaksoon. Ensimmäinen jakso esittelee yhteiskuntafilosofian juuria. Siinä luodaan katsaus yhteiskuntafilosofian keskeisten käsitteiden ja ajatussuuntausten historialliseen kehitykseen. Jakso kertoo, mitä tarkoitetaan yhteiskuntasopimuksella, hyvinvoinnilla ja valtiolla. Lisäksi siinä tarkastellaan nationalismin ja rasismin välistä suhdetta. Toinen jakso tarkastelee nyky-yhteiskuntafilosofian keskeisimpiä käsitteitä, kuten oikeudenmukaisuutta, valtaa ja demokratiaa. Kolmannen jakson sisältönä ovat ihmisen elämään liittyvät yhteiskunnalliset kysymykset, kuten sukupuoli ja identiteetti, väkivalta ja sodat sekä eläminen globaalissa maailmassa.

Argumentti 3 esittelee kaikki yhteiskuntafilosofian tärkeimmät ulottuvuudet ja käsitteet. Kirja avaa siten oven ymmärtää nykyistä maailmaa ja median uutisointia. Jokaisen jakson lopussa on tiivistelmä, joka tukee oppimista. Myös kirjan lopussa oleva kattava sanasto auttaa asioiden kertaamista ja muistamista. Jokaisen luvun lopussa on oppimista tukevia tehtäviä. Luvun ensimmäinen tehtävä kertaa tekstissä käsiteltyjä asioita. Muut tehtävät pyrkivät erittelemään ja soveltamaan tietoa. Lisäksi tehtävien tarkoitus on opettaa johdonmukaista yhteiskuntafilosofista argumentaatiota. Tämän vuoksi kirjassa

on useita aineistotehtäviä sekä tehtäviä, joissa on otettava kantaa erilaisiin väitteisiin. *Argumentti 3* sisältää myös tietolaatikoita, jotka luovat lisäulottuvuuden yhteiskuntafilosofisiin kysymyksiin. Tietolaatikoissa käsitellään esimerkiksi mediakriittisyyttä, vallan oikeutusta, kansalaistottelemattomuutta ja kestävää kehitystä. Seppo Nyyssönen on vastannut luvusta 12 sekä kolmesta tietoruudusta. Ilmari Hirvonen on laatinut luvut 2, 3, 9–11 ja neljä tietoruutua. Matti Mäkikangas on puolestaan kirjoittanut luvut 4–8 ja kolme tietoruutua. Kirjan ensimmäinen luku on Hirvosen ja Mäkikankaan yhteistä käsialaa.

Monet filosofian asiantuntijat auttoivat kommentoimalla lukuja ja antamalla arvokkaita parannusehdotuksia. Tohtorikoulutettava Vuokko Viljanen (FM) tarkisti sukupuolta ja identiteettiä käsittelevän luvun 10 ja Thomas Brand (VTM, FM) auttoi jo toistamiseen libertarismin luonnehdinnan kanssa. Erityiskiitos kuuluu tohtorikoulutettava Kasper Kristensenille (VTM), joka tarkisti hyvin perusteellisesti luvut 1–7 ja 9–10. Kristensenin korjaukset ja lisäykset vaikuttivat merkittävästi kirjan sisältöön. Kaikki kommentit ovat oleellisesti parantaneet tekstiä, ja kirjoittajat lähettävät lämpimät kiitoksensa jokaiselle kirjoitustyössä auttaneelle.

Lisäksi olemme hyvin kiitollisia apurahasta, jolla Suomen tietokirjailijat ry on tukenut oppikirjan kirjoittamista.

Uppoudu aina ajankohtaiseen yhteiskuntafilosofiaan!

Ilmari Hirvonen Matti Mäkikangas Seppo Nyyssönen

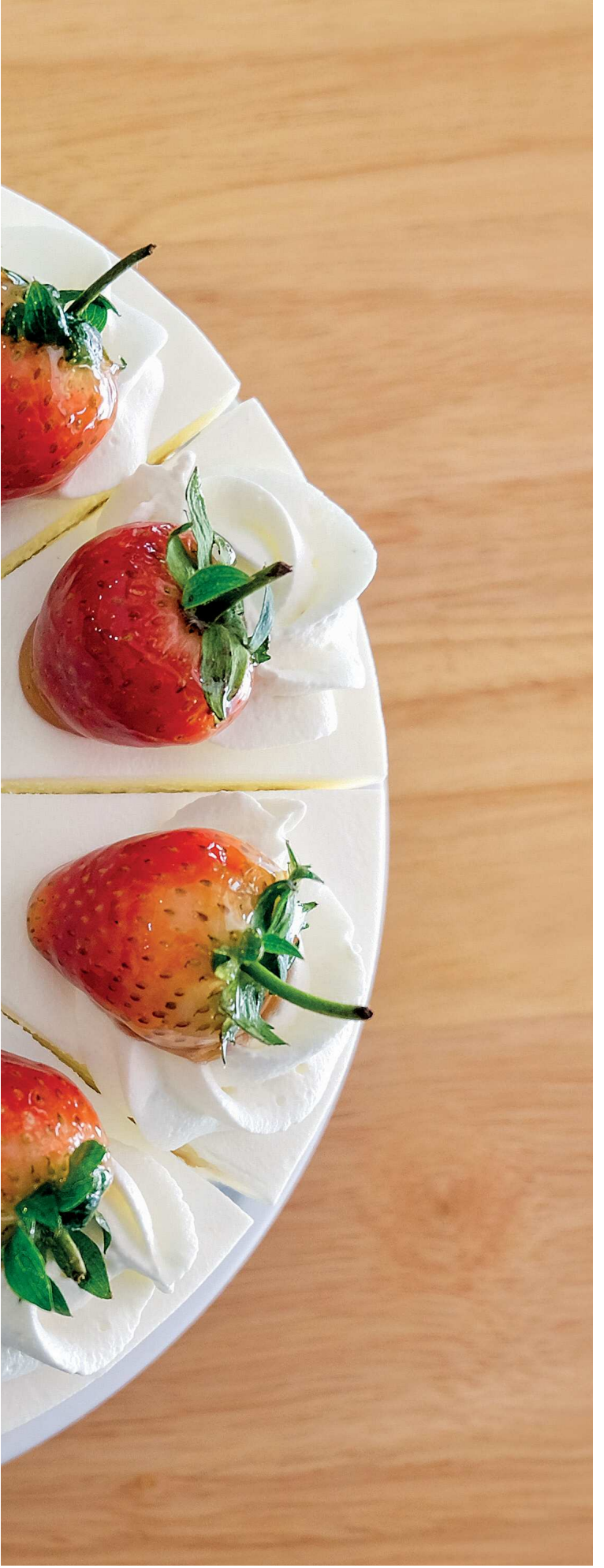

I

Yhteiskunta-filosofian juuret

1. Yhteiskuntafilosofian alku

2. Teoria yhteiskunta-sopimuksesta syntyy

3. Muita tulkintoja yhteiskuntasopimuksesta

4. Talous ja hyvinvointi

5. Valtio ja kriisit

1 Yhteiskunta-filosofian alku

Mitä on yhteiskuntafilosofia?

Ihmiset ovat aina eläneet yhteisöissä. Perhe, heimo, kaupungit, valtio – kaikki nämä ovat erilaisia yhteisöllisyyden muotoja. Joskus yhteisöihin kuuluminen on vapaaehtoista, joskus pakollista. Joihinkin voi liittyä ja joistakin erota. Yhteisöt voivat olla lyhytkestoisia tai jatkua usean sukupolven yli. Niitä yhdistävät siteet saattavat olla biologisia, kulttuurisia, kansallisia tai vaikkapa uskonnollisia. Usein yhteisöillä on myös sääntöjä ja niitä ohjaavat jotkin periaatteet. Yhteisö on siis kaikkien ihmisten elämänmuoto.

Yhteiskunta perustuu yhteistyölle. Pohdi, mikä kaikki vaikeutuisi, jos ihmiset eivät sopisi yhteisistä pelisäännöistä tai auttaisi toisiaan.

Yhteiskuntafilosofian tarkoituksena on vastata kysymykseen, millä tavalla ihmisten tulisi järjestää yhteisöllinen elämänsä. Tähän kuuluvat esimerkiksi ihmisten sosiaaliset suhteet, suhde yksilöiden ja valtion sekä erilaisten yhteisöjen välillä, talouden järjestäminen, lait sekä politiikka. Yhteiskuntafilosofiassa ei tyydytä kuvailemaan, millaiset olot kulloinkin vallitsevat, vaan tarkoituksena on perustellen oikeuttaa oikea ja hyvä tapa järjestää ihmisten yhteiskunnallinen elämä. Yhteiskuntafilosofiassa pyritään löytämään yhteiskun-

Monimutkaisia sääntöjä ja sosiaalisia suhteita esiintyy kaikissa ihmisyhteisöissä. Kuvassa perulaisen Mashco Piro -heimon jäseniä. Heimo on elänyt viime vuosiin saakka lähes täysin eristyksissä muusta maailmasta.

nallisten ratkaisujen taustalla vaikuttavia arvoja ja normeja, sekä perustelemaan, kuinka niitä tulisi soveltaa käytännössä. Tässä mielessä yhteiskuntafilosofia on lähellä etiikkaa, sillä sen tarkoituksena on tuoda esille yhteiskunnallisten ratkaisujen taustalla vaikuttavia eettisiä periaatteita sekä etsiä oikeutettu tapa soveltaa niitä yhteis-

kunnallisella tasolla. Keskeisiä yhteiskuntafilosofian kysymyksiä ovat esimerkiksi: Mitä palveluita yhteiskunnan pitää taata? Kenelle valta kuuluu? Voiko sota olla oikeutettu? Saako lakia rikkoa? Ovatko kaikki ihmiset samanarvoisia? Kaikki nämä kysymykset ovat yhteiskunnallisia ja niihin annettujen vastausten perusteleminen palautuu hyvin nopeasti eettisiin periaatteisiin.

Useat yhteiskuntafilosofiset peruskysymykset tai teemat, kuten oikeudenmukaisuus, valta, hyvä elämä sekä vapaudet ja oikeudet, ovat koskettaneet ihmisiä kaikkina aikoina, ja ne ovat myös nyky-yhteiskuntafilosofian keskeisimpiä kysymyksiä. Muuttuva yhteiskunta ja kulttuuri tuovat kuitenkin esille uusia ongelmia, näkökulmia ja kysymyksenasetteluita. Teknologinen kehitys, sodat, ympäristön tuhoutuminen, talouskriisit, väkiluvun kasvu – ylipäätään jatkuva muutos – haastaa yhteiskuntafilosofiaa vastaamaan uusiin kiperiin kysymyksiin. Yhteiskuntafilosofinen pohdinta on siis myös aina sidottu omaan aikaansa. Yhteiskuntafilosofian kysymykset ovat **universaaleja**, mutta sen ratkaisut usein **kontekstuaalisia** eli muuttuvaisia ja sidottuja tiettyyn aikaan ja paikkaan.

Ymmärtääkseen keskeisiä nyky-yhteiskuntafilosofian käsitteitä on hyödyllistä luoda katsaus niiden syntyhistoriaan eli tarkastella missä olosuhteissa ja minä aikana ne syntyivät. Samalla täytyy muistaa, että useat nykyään kaikille ihmisille kuuluvat oikeudet ja vapaudet ovat aikanaan koskeneet vain rajattua joukkoa. Antiikin Kreikassa kansalaisuus koski vapaita miehiä. Eurooppalaisten löytöretkien aikaan alettiin puhua kaikkien yksilöiden oikeuksista, mutta samalla harjoitettiin orjakauppaa. Yhteiskuntafilosofisia tekstejä lukiessa täytyy pitää mielessä, kenelle tekstit on omana aikanaan osoitettu ja kenestä ne kertovat. Tästä ei kuitenkaan seuraa, etteivät kunakin aikana syntyneet yhteiskuntafilosofiset kysymykset ja ajatukset pystyisi tarjoamaan hyödyllisiä näkökulmia myös nykyaikana. Yhteiskuntafilosofisen tradition tunteminen auttaa selventämään myös 2000-luvulla olennaisia kysymyksiä.

Platon – filosofit kuninkaiksi

Koko länsimaisen filosofian perinteen tavoin myös yhteiskuntafilosofian juuret ovat antiikin Kreikassa. Ensimmäiseksi yhteiskuntafilosofiksi on kutsuttu Sokrateen (469–399 eaa.) oppilasta Platonia. Platon (427–347 eaa.) esitti, että ihmissielulla on kolme osaa: **järki**, **kiihkeys** ja **himo.** Kullakin näistä sielun osista on oma sijaintinsa ihmiskehossa. Järki sijaitsee päässä, kiihkeys rinnassa ja himo vatsassa. Himo pyrkii tyydyttämään tiettyjä ruumiillisia haluja. Se etsii välitöntä nautintoa esimerkiksi syömisestä, seksistä ja nukkumisesta. Kiihkeys puolestaan vastaa tunteista. Se saa ihmisen toimimaan oikeaksi tuntemallaan tavalla, ja se tavoittelee kunniaa. Järki sen sijaan pyrkii saavuttamaan tietoa. Jokaisella sielun osalla on Platonin mukaan oma hyveensä. Himon hyve on kohtuullisuus, kiihkeyden rohkeus ja järjen viisaus. Kun kaikki sielun osat ovat tasapainossa keskenään, ihminen on mainittujen kolmen hyveen lisäksi oikeudenmukainen.

Platon esittää teoksessaan *Valtio*, että ihmisen sielu on ikään kuin pienoisversio täydellisestä valtiosta. Myös hyvässä valtiossa on kolme osaa: hallitsijat, sotilaat ja ansiotyöntekijät. Ansiotyöntekijöitä ovat esimerkiksi maaviljelijät ja käsityöläiset. Hallitsijat vastaavat järkeä, sotilaat tunnetta ja ansiotyöläiset himoa. Valtion ja sielun osilla on myös samat hyveet. Johtajien on oltava viisaita, sotilaiden rohkeita ja työläisten kohtuullisia.

Platonin mukaan valtion ja sielun ei kummankaan pitäisi valita johtajaa demokraattisella päätöksellä. Kyse ei siis ole siitä, että rinta ja vatsa olisivat yhteisellä sopimuksella äänestäneet seuraavansa järkeä. Sen sijaan hyvät päätökset perustuvat tietoon, joten sen, jolta tarvittavat tiedot löytyvät, pitäisi hallita. Järki on paras sielun – ja valtion – hallitsija, koska vain se pystyy ohjaamaan kohti onnellisuutta. Valitaanhan laivojen kapteenit ja lääkäritkin sen perusteella, että heillä on tarvittavat tiedot ja he osaavat asiansa. Eikö valtion

Vaikka järjestynyt rikollisuus toimii valtion lakien vastaisesti, rikollisjärjestöt saattavat muistuttaa pieniä yhteiskuntia valtahierarkioidensa ja normiensa vuoksi. Kuvassa FBI-agentit pidättävät mafiayhteyksistä epäillyn miehen.

johto tulisi valita samoin perustein? Valtio on oikeudenmukainen vain silloin, kun sitä johdetaan viisaudella. Vain silloin kolme osaa ovat tasapainossa keskenään.

On arveltu, että Platonin demokratian vastaisuus liittyy Sokrateen kuolemaan. Sokrateelle langetettiin demokraattisesti äänestämällä kuolemantuomio, vaikka hän oli Platonin mukaan hyveellisempi ja viisaampi kuin tuomitsijansa. Ehkäpä tämä on syy siihen, että Platonin mielestä valtion johtajien pitäisi olla juuri filosofeja. Filosofien täytyy hallita, koska vain he pystyvät käsittämään järjellään, mikä on hyvää. Platonin mukaan demokratiaa vastaan puhuu myös se, ettei se ole valtiomuotona erityisen vakaa. Massat ovat taipuvaisia innostumaan kaikenlaisten kansankiihottajien yllytyksistä, ja demokraattinen kansanvalta saattaa helposti muuttua yksinvaltiaan hirmuvallaksi.

Platonin mukaan ihmisen sielulla on kolme osaa, jotka vastaavat ihanteellisen valtion eri osia. Sielun osista **järki** sijaitsee päässä. Järkisielu tavoittelee tietoa ja sen hyve on viisaus. Järjen pitäisi hallita sielun muita osia, koska vain se voi johdattaa onnellisuuteen. Valtiossa järkeä vastaavat hallitsijat, jotka ovat filosofeja.

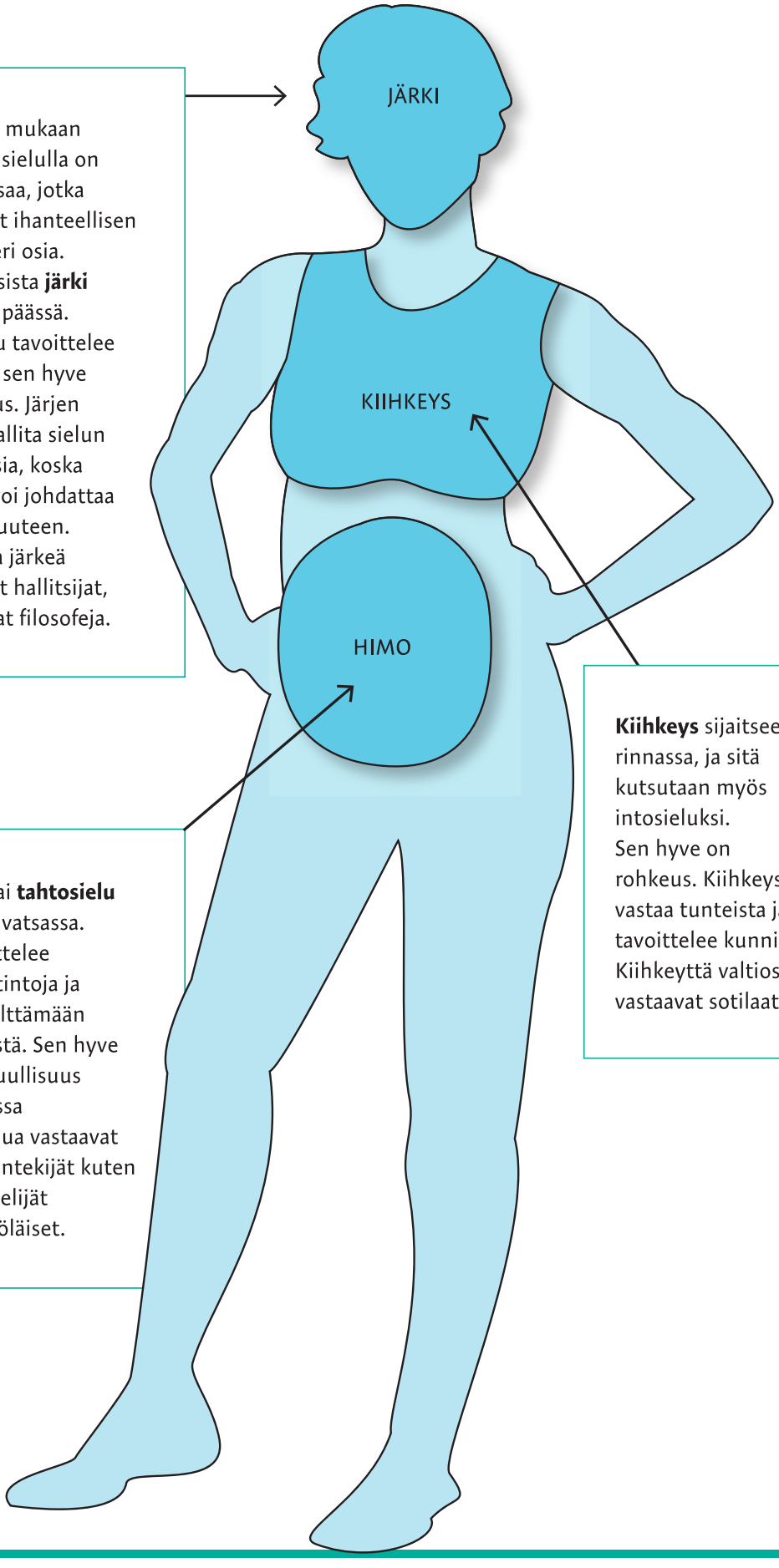

Kiihkeys sijaitsee rinnassa, ja sitä kutsutaan myös intosieluksi. Sen hyve on rohkeus. Kiihkeys vastaa tunteista ja tavoittelee kunniaa. Kiihkeyttä valtiossa vastaavat sotilaat.

Himo- tai **tahtosielu** sijaitsee vatsassa. Se tavoittelee aistinautintoja ja pyrkii välttämään kärsimystä. Sen hyve on kohtuullisuus ja valtiossa himosielua vastaavat ansiotyöntekijät kuten maanviljelijät ja käsityöläiset.

Platon käyttää johtajista ja sotilaista yhteisnimitystä **vartijat**. Ansiotyöläisillä on yksityisomaisuutta, koska se lisää heidän ahkeruuttaan. Sen sijaan vartijoiden omaisuus on yhteistä, eivätkä he tiedä, ketkä heistä ovat kenenkin sukulaisia. Platonin mallissa valtio ottaa heti synnytyksen jälkeen lapset hoiviinsa ja vastaa heidän kasvatuksestaan. Kaikki vartijat saavat siis aluksi saman koulutuksen, mutta kyvykkäimmät koulutetaan lisäksi **filosofikuninkaiksi.** Naiset voivat olla sotilaita ja hallitsijoita siinä missä miehetkin. Vartijoiden varallisuus ja sukulaissuhteet on kielletty, jotta heillä ei ole tarvetta käyttää asemaansa väärin. Mikäli hallitsijoilla ei voi olla omaisuutta, he eivät pysty haalimaan sitä itselleen lisää. Vastaavasti jos filosofikuninkailla ei ole sukulaisia, he eivät kykene parantamaan sukulaistensa asemaa poliittisen päätöksenteon kautta.

Filosofien asema Platonin valtiossa saa pohtimaan, miksi kukaan suostuisi filosofihallitsijaksi? Sotilaat palkitaan rohkeudestaan kunnialla, mutta todellinen filosofi haluaa vain tietoa. Hän ei kaipaa valtaa. Siispä filosofille ei koidu mitään iloa siitä, että hän toisten filosofien kanssa johtaa maata. Platonin perustelu sille, miksi filosofi haluaisi johtajaksi, onkin hieman erikoinen. Filosofit ovat luonnollisten kykyjensä ja koulutuksensa ansiosta parhaita johtamaan valtiota. Eikä kukaan halua itselleen epäpätevää hallitsijaa. Siispä on parempi ryhtyä kuninkaaksi.

Aristoteles – ihminen on poliittinen eläin

Platonin oppilas Aristoteles (384–322 eaa.) kritisoi yhteiskuntafilosofisessa pääteoksessaan *Politiikka* monia opettajansa näkemyksiä. Aristoteles piti esimerkiksi yksityisomaisuuden ja sukulaisuussuhteiden poistamista ongelmallisena. Ihmiset ovat halukkaampia huolehtimaan siitä, mikä on heidän omaansa kuin siitä, mikä on yhteistä. Mikäli kaikki kuuluisi kaikille, mukaan lukien lapset, jokainen ajattelisi, että joku toinen huolehtii hänen puolestaan jälkeläisistä tai omaisuudesta. Ihmisillä on myös taipumus työskennellä kaikkein tehokkaimmin oman ja lähimmäistensä hyvinvoinnin eteen.

Siksi Platonin valtiossa vartijat tekisivät vain vähän töitä. Lisäksi ahkerat katkeroituisivat, jos he saisivat saman palkkion kuin laiskat. Aristoteleen mukaan oikeudenmukaista onkin se, että **samanarvoisia kohdellaan samalla tavoin ja eriarvoisia eri tavoin**.

Aristoteleen mielestä kenelläkään ei pitäisi olla ehdotonta valtaa, koska ihmiset ovat epätäydellisiä. Tämä koskee myös filosofikuninkaita. Ylipäätään hän piti ongelmallisena pelkästään sen pohtimista, millainen ihanteellinen valtio olisi. Syynä tähän on juuri se, että ihmiset ja maailma ovat epätäydellisiä. Maailman puutteellisuus ilmenee muun muassa siten, ettei kaikkea ole aina tarjolla yllin kyllin jokaiselle. Siksi yhteiskunta rakentuu käytännön sanelemien rajoitteiden puitteissa. Aristoteleen mukaan on lähdettävä liikkeelle vallitsevasta poliittisesta järjestelmästä ja parannettava sitä vähitellen. Hän kuitenkin myöntää, että on hyvä tietää, millainen täydellinen valtio olisi. Se osoittaa suunnan, johon pyrkiä.

Kaikesta huolimatta Aristoteles varoittaa lakien muuttamisesta. Uusien lakien on sovittava yhteen vanhojen kanssa, tai muuten ne voivat olla jopa haitallisia. Lait saavat arvovaltansa vallitsevista tavoista ja perinteistä. Mikäli uusi laki on vanhojen kanssa jännitteinen, ihmiset eivät välttämättä tue ja noudata uudistusta. Siten jokainen askel kohti täydellisempää yhteiskuntaa voi mahdollisesti horjuttaa olemassa olevan valtion vakautta. **Lakien säätäminen** on silti, Aristoteleen mielestä, politiikan tärkeimpiä tehtäviä. Lait laaditaan ennen kuin ne pannaan täytäntöön, ja siksi ne ovat puolueettomia. Mikäli hallitsijat päättävät aina tapauskohtaisesti, miten toimitaan, heidän omat mieltymyksensä saattavat vääristää päätöksentekoa. Lait siis rajoittavat päättäjien mielivaltaa.

Aristoteleen mukaan politiikka tähtää valtion kansalaisten **onnellisuuteen** tai **kukoistukseen**, joka saavutetaan siten, että kansalaiset elävät luonnollisen olemuksensa mukaista **hyveellistä** elämää. Valtion tehtävänä onkin kansalaisten ohjaaminen kohti hyvettä lakien ja kasvatuksen avulla. Hyvän valtion tunnistaa siitä, että sen kansalaiset ovat hyviä. Lakeja ja niiden rikkomisesta seuraavia rangaistuksia on oltava erityisesti **heikkotahtoisten** takia. Heikko-

tahtoinen tietää, mikä on oikein, mutta tästä huolimatta hän seuraa alhaisia halujaan ja käyttäytyy hyvän vastaisesti. Lakien ja rangaistusten avulla heikkotahtoiset saadaan toimimaan hyveen mukaisesti, vaikka he eivät itse siihen pystyisi.

Aristoteles väittää, että ihminen – tai tarkalleen ottaen mies – on luonnostaan **poliittinen eläin,** *zoon politikon*. Tämä tarkoittaa, että kansalaisten on aktiivisesti osallistuttava politiikkaan, jotta he olisivat onnellisia ja hyveellisiä. Aristoteles perustelee tätä sillä, että ihmisellä on järki ja puhekyky, eikä luonto tee mitään turhaan. Siispä niiden käyttäminen kuuluu ihmisen olemukseen. Kieli ja järki mahdollistavat sen, että ihmiset pystyvät keskustelemaan toistensa kanssa oikeasta ja väärästä. Ihminen ei pysty tähän yksin, vaan hän tarvitsee muita. Parhaiten se onnistuu itsenäisessä kaupunkivaltiossa eli **poliksessa**, jollaisia esimerkiksi antiikin Kreikan Ateena ja Sparta olivat. Termi ”politiikka” tuleekin kreikan sanasta *politikos*, joka tarkoittaa ”kaupunkivaltioon liittyvää”. Kaupunkivaltiot ovat kooltaan juuri oikeanlaisia, koska ne ovat tarpeeksi isoja ollakseen omavaraisia mutta eivät liian isoja. Kansalaiset pystyvät tuntemaan toistensa ansiot, ja sen perusteella he kykenevät jakamaan yhteiskunnalliset tehtävät toisilleen. Lisäksi kaupunkivaltioiden sotilaallinen puolustaminen on helpompaa kuin suurempien maiden. Aristoteles väittää, että ihmiset muodostavat kaupunkivaltioita luonnostaan, eikä valtio siis perustu pelkkään sopimukseen. Valtio on samalla tavoin luonnollinen ihmisen asuinpaikka kuin muurahaispesä on muurahaisten.

Aristoteles ajatteli, että politiikka oli jätettävä vapaiden miesten hoidettavaksi. Naiset, orjat, lapset ja nuoret eivät voineet olla kansalaisia, sillä kansalaisuus tarkoitti Aristoteleen mukaan juuri oikeutta osallistua poliittiseen päätöksentekoon, toimia valtiollisissa viroissa ja antaa tuomioita oikeudenkäynneissä. Hän perusteli näkemystään sillä, että lasten järki ei ole vielä täysin kehittynyt ja nuorilta puuttuu vaadittavaa elämänkokemusta. Lisäksi nuoret miehet toimivat enemmän tunteidensa kuin järkensä perusteella. Aristoteles myös uskoi, että osa ihmisistä syntyy orjiksi. Heidän järkensä toiminta

on puutteellista, ja siksi he tarvitsevat itselleen isännän selvitäkseen elämässä. Isäntä puolestaan saa orjalta tämän työn hedelmät. Aristoteles esittää, että naisilla on järki, mutta sillä ei ole arvovaltaa. Toisin sanoen naiset ovat luonnostaan taipuvaisia heikkotahtoisuuteen. Tästä syystä mies on naista ylempi, mutta avioliitossa miehen on kohdeltava vaimoaan niin tasa-arvoisesti kuin se vain on mahdollista. Nykyisin ei enää ajatella, että tahdon vahvuus liittyisi sukupuoleen.

Aristoteles jakaa erilaiset valtiomuodot kuuteen perustyyppiin sen nojalla, ketkä hallitsevat ja miten valtiota hallitaan. Hyvissä valtioissa hallitsijat pyrkivät kaikkien kansalaisten hyvään ja huonoissa johtajat edistävät vain omaa hyväänsä. Huonossa hallintomuodossa hallitsijan ja kansalaisten suhde on samanlainen kuin isännän suhde orjiin. Hallitsijoita voi olla yksi, muutama tai monta. Mikäli hallitsijoita on yksi, kyseessä on joko **kuningaskunta** tai **tyrannia**. Kuningas on hyveellinen yksinhallitsija, tyranni ei. Tyrannia on Aristoteleen mielestä kaikkein huonoin mahdollinen valtiotyyppi, koska yksittäisen ihmisen tekemät päätökset voivat olla mielivaltaisia. Jos hallitsijoita on vähän, mutta enemmän kuin yksi, valtio on joko **aristokratia** tai **oligarkia** eli harvainvalta. Oligarkia on vääristynyt hallintomuoto, jossa vain rikkaat ovat johdossa. Mikäli hallitsijoita on monta, kyse on joko **politeiasta** eli kansalaisvallasta tai **demokratiasta** eli kansanvallasta.

Aristoteles piti demokratiaa huonona hallintotapana. Siinä kaikilla kansalaisilla on oikeus osallistua päätöksentekoon, mutta käytännössä valta on köyhillä, sillä heitä on eniten. Aristoteles piti suuria varallisuuseroja ongelmallisina, koska ne tekivät rikkaista ylimielisiä ja köyhistä pahansuopia. Ylipäätään omaisuuden haaliminen sen itsensä vuoksi on Aristoteleen mukaan turmelevaa. Omaisuutta on tavoiteltava vain välineenä hyveelliseen elämään, ja vain siinä määrin kuin hyvä elämä sitä edellyttää. Politeia, joka on demokratian vastinpari, on puolestaan oligarkian ja demokratian välimuoto. Siinä keskiluokka hallitsee, mahdollisesti rikkaiden ja köyhien kanssa, kaikkien hyväksi. Aristoteleen mukaan käytännössä

parhaiten toimiva valtiomuoto on politeia, jossa kansalaiset hallitsevat toisiaan vuorotellen. Näin jokainen pääsee hallitsemaan, eikä yksikään kansalainen ole pelkkä käskijä tai pelkkä tottelija.

	Yksi hallitsee	**Vähemmistö hallitsee**	**Enemmistö hallitsee**
Hallitsija tavoittelee yhteistä etua	Monarkia eli kuningaskunta	Aristokratia	Politeia eli kansalaisvalta
Hallitsija tavoittelee omaa etuaan	Tyrannia	Oligarkia eli harvainvalta	Demokratia eli kansanvalta

Tehtävät

1. Mikä on yhteiskuntafilosofian tarkoitus?
2. Platonia on syytetty deterministisestä ihmiskäsityksestä, jonka mukaan ihmiset ovat synnynnäisesti soveltuvia tiettyyn asemaan tai rooliin yhteiskunnassa. Myös Aristoteles näyttää kannattavan samaa ajatusta. Mitä ongelmia tällaisesta ihmiskäsityksestä seuraa?
3. Mitä Aristoteles tarkoittaa sillä, että samanarvoisia pitäisi kohdella samalla tavoin ja eriarvoisia eri tavoin? Mitä mahdollisia ongelmia tässä näkemyksessä on oikeudenmukaisuuden kannalta?
4. Pitäisikö yhteiskunta järjestää ihanteiden mukaan vai sen perusteella, mikä toimii käytännössä? Perustele vastauksesi.
5. Miksi Platon ja Aristoteles olivat kriittisiä demokratiaa kohtaan?

2 Teoria yhteiskunta-sopimuksesta syntyy

Thomas Hobbes – kaikkien sota kaikkia vastaan

Filosofiassa yhteiskuntasopimusteorialla tarkoitetaan näkemystä, jonka mukaan yhteiskunta ja valtio perustuvat eräänlaiseen ihmisten väliseen sopimukseen eli **yhteiskuntasopimukseen**. Yhteiskuntasopimusteoria vastaa siis kysymykseen: mihin valtiovallan **legitimiteetti** eli yleinen hyväksyttävyys perustuu? Teoria yhteiskuntasopimuksesta lähtee liikkeelle yksittäisistä ihmisistä, jotka ovat olemassa ennen yhteiskunnan muodostamista. Tällainen näkemys on vastakkainen esimerkiksi Platonin ja Aristoteleen yhteiskuntafilosofialle. Heidän mukaansa ihminen on lähtökohtaisesti luonnollinen osa useamman henkilön muodostamaa valtiota. Yhteiskuntasopimusteorian kannattajat siis ajattelevat, että yksilöt edeltävät yhteiskuntaa, kun taas Platon ja Aristoteles uskovat, ettei

Yhteiskuntasopimusteorioiden mukaan yhteiskunta perustuu yksilöiden sopimuksien varaan. Sopimukset voivat olla yhdessä ääneen päätettyjä, kuten lait ovat, tai epäsuoria ja perustua hiljaiseen hyväksyntään. Kuvassa eduskunnan äänestystaulu, joka kertoo, miten kukin kansanedustaja on äänestänyt.

ihmisiä voi selkeästi pitää yhteiskunnasta riippumattomina. Ensimmäinen modernin yhteiskuntasopimuksen kehittäjä on filosofi Thomas Hobbes (1588–1679). Hänen työnsä loi pohjan sille, että valtio erotettiin muista maan rajojen sisällä olevista yhteisöistä ja ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Nykyään yleensä ajatellaan, että valtio ja hallinto perustuvat tietynlaiseen sopimukseen, kun taas kulttuuri, perheet, uskonnolliset yhteisöt ja yritykset perustuvat toisenlaisiin sopimuksiin tai eivät sopimuksiin lainkaan.

Ennen Hobbesia – ja myös hänen elinaikanaan – monet uskoivat, että kuningas on saanut valtansa suoraan Jumalalta. Hobbes asettui tällaista näkemystä vastaan muun muassa filosofisessa pääteoksessaan *Leviathan*. Siinä hän esittää, että hallitsijan valta-asema perustuu hänen kykyynsä taata kansalaisten turvallisuus. Tätä käsitystään Hobbes havainnollistaa ajatuskokeella **luonnontilasta**. Luonnontilassa ei ole minkäänlaista poliittista johtajaa, vaan jokainen päättää itse omista asioistaan. Hobbes väittää, että luonnontilan aikana

vallitsee kaikkein sota kaikkia vastaan, ja hän perustelee kantaansa vetoamalla ihmisten yleisiin ominaisuuksiin. Tosin sodalla hän ei tarkoita välttämättä väkivallan käyttämistä muita kohtaan. Sotaa on Hobbesin mukaan jo se, ettei yksilöllä ole turvaa toisten mahdollista väkivallan käyttöä vastaan. Ihmiset ovat suurin piirtein yhtä vahvoja ja älykkäitä. Toki erojakin löytyy, mutta heikoinkin pystyy surmaamaan vahvimman käyttämällä myrkkyä tai iskemällä silloin, kun voimakkaampi on unessa. Lisäksi jokainen pyrkii edistämään omaa hyvinvointiaan ja eritoten selviämään hengissä. Osa ihmisistä haluaa myös hallita muita. Koska kaikkea ei riitä kaikille, ja harva haluaa toisen alistamaksi, yksilöt joutuvat taukoamatta kilpailemaan ja taistelemaan keskenään. Vaikka kaikki eivät olekaan pahantahtoisia, etukäteen ei voi tietää, ketkä ovat ja ketkä eivät. Näin ollen jokaista uutta ihmistä on kohdeltava mahdollisena vihollisena. Näistä syistä Hobbes väittää, että luonnontilassa ”ihmisen elämä on yksinäinen, kurja, häijy, raaka ja lyhyt.” Luonnontilan vallitessa ihminen on ihmiselle susi.

Hobbesin mukaan luonnontilassa jokaisella on **luonnonoikeus** toimia järkeväksi näkemällään tavalla henkensä säilyttämiseksi. Tämä ajatus luonnonoikeudesta antoi alkusysäyksen nykyiselle käsitykselle yksilön oikeuksista. Hobbes ei kuitenkaan tarkoita oikeudella sitä, mitä sillä on tyypillisesti filosofiassa hänen jälkeensä tarkoitettu. Yleensä ajatellaan, että jokaista yksilön oikeutta vastaa jokin velvollisuus. Esimerkiksi jos yksilöllä on omistusoikeus, muilla on velvollisuus olla varastamatta häneltä. Hobbesin luonnonoikeus kuitenkin tarkoittaa, ettei mikään velvollisuus rajoita yksilön toimintaa. Ongelmana tässä on, että luonnonoikeus on täysin rajoittamaton, koska periaatteessa mikä tahansa voi edistää hengissä selviämistä. Ihminen voi esimerkiksi käyttää väkivaltaa muita kohtaan taatakseen turvallisuutensa ja varastaa saadakseen ruokaa tai vaihtotavaraa. Näin ollen sellaisenaan myös luonnonoikeus saa yksilöt taistelemaan keskenään.

Toisaalta ihmiset ovat myös järjellisiä olentoja. Järkensä avulla he pystyvät löytämään yleisiä periaatteita tai sääntöjä, jotka kertovat,

miten heidän pitäisi menetellä, jotta he eivät vahingoittaisi itseään ja pystyisivät parhaiten säilyttämään henkensä. Tällaisia periaatteita Hobbes kutsuu **luonnon laeiksi**. Luonnon laki on siis tavallaan järjen sanelema keino sille, miten luonnonoikeus voidaan parhaiten toteuttaa. Luonnon lain ja luonnonoikeuden välillä on kuitenkin oleellinen ero. Luonnonoikeus on **vapaus** toimia elämänsä turvaamiseksi, kun taas luonnon laki on **sääntö** sille, miten tämä parhaiten onnistuu. Hobbes luettelee useita luonnon lakeja, mutta niistä kolme ensimmäistä ovat tärkeimmät hänen yhteiskuntafilosofiansa ymmärtämisen kannalta. Ensimmäisen lain mukaan on pyrittävä rauhaan, mutta tästä huolimatta itseään saa puolustaa kaikin keinoin. Toisen lain mukaan ihmisten on luovuttava täydellisestä oikeudesta kaikkeen, jos se on välttämätöntä rauhan ja itsepuolustuksen kannalta. Kolmas laki puolestaan määrää, että ihmisten on pidettävä tekemänsä sopimukset.

Hobbes siis ehdottaa, että yksilöiden tulisi luopua osasta vapauksistaan turvatakseen loput niistä. Itse asiassa hän määrittelee sopimuksen niin, että siinä jokin taho siirtää omia oikeuksiaan jollekin toiselle taholle. Jos kuitenkin jo järki sanoo, että muiden kanssa pitäisi pyrkiä rauhaan, miksi meidän tarvitsisi erikseen luopua vapauksistamme, ja kenelle ne pitäisi luovuttaa? Hobbes väittää, ettei luonnontilasta ole ulospääsyä, ellei sopimusten rikkomisesta koidu rangaistuksia, sillä ”ilman miekkaa sitoumukset ovat vain sanoja”. Vaikka järjen mukaan olisi hyvä elää sopusoinnussa muiden kanssa, yksittäiset ihmiset saattavat aina yrittää rikkoa sopimuksia omaksi edukseen. Yksilöt ovat taipuvaisia toimimaan sopimusten vastaisesti, koska Hobbesin mukaan ihmisluontoon kuuluu erilaisia voimakkaita tunteita, joita ihmiset eivät itse valitse tai aiheuta. Tunteet saavat yksilöt kilpailemaan toisiaan vastaan esimerkiksi omaisuudesta tai kunniansa vuoksi. Tunteiden aikaansaamat sopimusten rikkomukset puolestaan johtavat sekasortoon ja takaisin luonnontilaan. Täten järkevin vaihtoehto on valita jokin hallitsija tai hallitus, joka rajoittaa vapauttamme, mutta samalla takaa turvallisuutemme mahdollisilta uhilta.

Suvereenin valta

Hobbes oli sitä mieltä, että hallitsijan vallan on oltava **absoluuttinen** eli jakamaton ja rajoittamaton. Absoluuttista vallankäyttäjää Hobbes kutsuu **suvereeniksi**. Hän argumentoi, että mikäli valta on jaettu useamman eri tahon kesken, joko valtion päätöksenteko lamaantuu tai eri vallankäyttäjät päätyvät taistelemaan keskenään. Pahimmillaan voi siis syttyä sisällissota, mitä pitäisi ehdottomasti välttää. Hobbesin mukaan oikeastaan millainen hallinto tahansa, jopa alistava, on sisällissotaa parempi. Hän laati *Leviathanin* Englannin sisällissodan aikana, joten Hobbesilla oli hyvä käsitys siitä, mistä hän kirjoitti. Toisaalta Hobbes oli puolustanut hallisijan rajoittamatonta valtaa jo ennen sodan alkamista. Hänen mukaansa suvereenia vastaan ei saa kapinoida, paitsi silloin, kun se ei kykene turvaamaan kansalaisten elämää tai uhkaa sitä. Tämä hinta on maksettava suvereenin antamasta suojelusta. Ei ole myöskään oleellista, miten suvereeni on saavuttanut asemansa. Kunhan suvereeni pystyy huolehtimaan kansalaisten hyvinvoinnista, on aivan sama, onko valta-asema saatu vallankaappauksen tai äänestyksen kautta.

Nykyään vallan täydellinen keskittäminen yhden henkilön käsiin kuulostaa pelottavalta. On hyvä pitää mielessä, että Hobbesin aikana ajatus ei ollut uusi, ja sillä oli entuudestaan vakaa kannattajakunta. Hobbes ei myöskään väittänyt, että suvereenin olisi välttämättä oltava yksittäinen henkilö, vaikka hän piti käytännön syistä **monarkiaa** eli kuningaskuntaa parhaana hallintomuotona. Monarkian lisäksi hän hyväksyi muiksi valtiomuodoiksi myös **aristokratian** ja **demokratian**. Tavallisesti aristokratialla tarkoitetaan aateliston perinnöllistä harvainvaltaa. Hobbes kuitenkin määrittelee sen valtiomuotona, jossa useampi kuin yksi on vallan kahvassa, mutta kaikilla ei ole pääsyä siihen. Demokratia puolestaan tarkoittaa hallintoa, johon kaikki halukkaat voivat osallistua. Lisäksi Hobbesin mukaan naiset voivat olla suvereeneja, ja he ovat miesten kanssa tasa-arvoisia yhteiskuntasopimuksen laatijoita. Tosin Hobbes ajatteli, että ”miehet ovat luonnostaan sopivampia kuin naiset sellaiseen toimintaan, johon kuuluu raskasta työtä ja vaaraa.” Tämän nojalla hänestä on parempi valita suvereeniksi mies, jos päätös on tehtävä muuten

Hobbesin mukaan valtion ensisijainen tehtävä on kansalaisten turvallisuuden takaaminen. Nykyisissä yhteiskunnissa tästä vastaavat erityisesti poliisi ja armeija. Kuvassa kiinalainen poliisi ohjaamassa liikennettä.

tasavahvojen mies- ja naisehdokkaiden välillä. Tällainenkin tasa-arvon ajatus oli silti poikkeuksellinen Hobbesin aikana. Hobbes myös puolusti nykyisin tyypillistä liberaalia tulkintaa laista: kaikki on sallittua, mitä laissa ei ole erikseen kielletty.

Filosofit ovat kiistelleet siitä, onko Hobbesin mukaan luonnontila vallinnut joskus vai ei. Hobbes itse kirjoittaa, ettei hän usko koskaan olleen sellaista ajanjaksoa, jolloin kaikki ihmiset olisivat olleet yhtäaikaisesti luonnontilassa. Lisäksi hänen mukaansa perheiden jäsenet eivät taistele keskenään. Silti Hobbes antaa kolme esimerkkiä vallitsevista luonnontiloista. Ensinnäkin valtiot ovat keskenään luonnontilassa, koska ei ole mitään valtioiden yhteistä suvereenia. Tämän vuoksi valtioiden väliset sopimukset eivät ole erityisen luotettavia, ja jokainen maa on toisen mahdollinen vihollinen. Toiseksi sisällissodan aikana vallitsee luonnontila. Silloinkaan ei ole selkeää johtajaa. Kolmanneksi Hobbes esittää, että Amerikan ”villit kansat” elävät luonnontilassa. ”Villeillä” hän ilmeisesti tarkoitti Pohjois-Amerikan alkuperäiskansoja, joita aiemmin on kutsuttu intiaaneiksi. Tämä esimerkki on selkeästi virheellinen, sillä Amerikan alkuperäiskansoilla oli monimutkaiset poliittiset järjestelmät siinä missä Hobbesin ajan eurooppalaisilla valtioillakin. Ne eivät siis olleet mitenkään erityisen villejä. Hobbes tuntuu ajattelevan, että perhe- ja ystävyyssuhteiden sekä uskonnollisten yhteisöjen ansiosta ihmiset eivät ole koskaan olleet täydellisessä luonnontilassa, jossa jokainen vastaisi vain omasta hyvinvoinnistaan ja taistelisi muita vastaan. Luonnontilaan onkin viisaampi suhtautua historiallisen kuvauksen sijaan ajatuskokeena, jonka on määrä oikeuttaa järjellisesti suvereenin täydellinen valta.

John Locke – luonnollinen laki yhteiskunnan perustana

John Locken (1632–1704) kuva luonnontilasta poikkeaa oleellisesti Hobbesin esittämästä. Kirjassaan *Tutkielma hallitusvallasta* Locke esittää, että jo luonnontilassa vallitsee laki, mutta se ei ole ihmisten säätämä, vaan Jumalan luoma **luonnollinen laki**. Locke myöntää, että osa moraalikäsityksistämme on kulttuurisidonnaisia, mutta niiden lisäksi on muuttumattomia moraalisia periaatteita, jotka pätevät aina ja kaikissa yhteisöissä. Tämä muuttumaton moraalin ydin on Jumalan asettama luonnollinen laki. Perustavin osa luonnollisesta laista koskee ihmiskunnan säilyttämistä, ja siitä voidaan Locken

mukaan johtaa **luonnollisia oikeuksia** ja **velvollisuuksia**. Oikeuksia ovat muun muassa oikeus vapauteen, elämään ja omaisuuteen, mutta niitä on lukuisia muitakin, eikä Locke esitä mitään selkeää oikeuksien listaa.

Luonnolliset velvollisuudet voivat seurata suoraan luonnollisesta laista. Esimerkiksi jokaisella on velvollisuus suojella itseään ja muita ihmisiä siinä määrin kuin pystyy. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että kaikkien pitäisi omistaa elämänsä muiden auttamiselle. Lockelle riittää, että työntekijöille antaa sen verran palkkaa, että he selviävät hengissä, ja niille, joilla ei ole tuloja, on lahjoitettava hieman rahaa. Velvollisuudet voivat perustua myös oikeuksiin. Locke ajattelee, että omistusoikeus asettaa muille velvollisuuden olla varastamatta ja oikeus elämään velvollisuuden olla tappamatta. Yksilöt saavat kuitenkin tehdä mitä tahansa luonnollisen lain asettamissa rajoissa.

Luonnollinen laki ei ole Locken mukaan synnynnäinen, mutta se on tiedettävissä **järjen avulla**. Itse asiassa Locke toisinaan jopa samaistaa järjen ja luonnollisen lain. Luonnollinen laki ei voi perustua esimerkiksi Jumalalta tulleeseen ilmoitukseen, kuten Raamattuun, koska kaikki kansat eivät ole saaneet samaa ilmoitusta. Jotta laki olisi kaikkia sitova, sen on kuitenkin oltava jokaisen tiedettävissä. Näin ollen se on pääteltävissä järjen avulla, sillä kaikille ihmisille on annettu järki. Luonnollinen laki olisi kuitenkin turha, ellei sen rikkomisesta seuraisi rangaistuksia. Tämän vuoksi jokainen ihminen voi itse rangaista luonnollisen lain rikkomuksista niin kauan kuin yhteiskuntasopimusta ei ole laadittu ja ihmiset ovat luonnontilassa.

Lockelle luonnontila tarkoittaa siis tilaa, jossa ei vielä ole ihmisten säätämiä **positiivisia lakeja**. Sen vallitessa kaikki ovat vapaita ja tasa-arvoisia: kukaan ei ole toisen alamainen tai hallitsija. Locke on siis Hobbesin kanssa siitä yhtä mieltä, että kuninkaan asema ei tule Jumalalta. Koska luonnontilassa ei ole valtiovaltaa, on luonnollisen lain noudattamisen valvonta jokaisen yksittäisen henkilön harteilla. Tässä piilee kuitenkin ongelmia. Ihmisillä on usein taipumus ylilyönteihin rangaistuksia jaettaessa, koska rikoksen uhri on yleensä huono tuomari. Uhri voi määrätä epäoikeudenmukaisen rangais-

Locken mukaan lupaukset ja kauppasopimukset sitovat jokaista asuinmaasta riippumatta, ja tämä pätee yhtä lailla ”sveitsiläisen ja intiaanin välillä”. Tosin Locke väitti, että ”villi intiaani ei tunne valtauksia vaan on yhä yhteismaan asukas”. Näin ollen Pohjois-Amerikan alkuperäiskansat eivät Locken mielestä omistaneet käyttämäänsä maata ja eurooppalaiset olivat moraalisesti oikeutettuja valtaamaan sen heiltä.

tuksen pahantekijälleen. Liiallinen rangaistus voi puolestaan yllyttää toisen osapuolen kostoon, ja tämä voi helposti johtaa koston kierteeseen. Lisäksi heikoilla ihmisillä voi olla vaikeuksia rangaista vahvempia. Yksi syy yhteiskuntasopimuksen solmimiselle onkin se, että ihmiset luovuttavat oikeutensa rangaista rikkomuksista jollekin puolueettomalle taholle. Tämän on määrä taata rangaistusten kohtuullisuus ja oikeudenmukaisuus.

Muuten yhteiskuntasopimuksen tarkoituksena on vain taata oikeuksien toteutuminen ja suojella kansalaisia niitä vastaan, jotka rikkovat luonnollista lakia. Koska kaikki ovat luonnontilassa vapaita ja yhdenvertaisia, oikeudenmukaisten valtasuhteiden on Locken mukaan perustuttava suostumukseen. Mikäli hallitsija ei pysty heikkouden vuoksi turvaamaan kansalaisten luonnollisia oikeuksia tai itse rikkoo niitä vastaan, kansalaisilla on oikeus kapinoida hallitsijaa vastaan ja syrjäyttää hänet. Kaikki poliittinen valta perustuu siis viime kädessä **kansan luottamukseen**. Kun johtajat ja kansa ovat eri mieltä siitä, ovatko johtajat toteuttaneet tehtävänsä, he eivät voi kääntyä minkään korkeamman maallisen tuomarin tai ratkaisijan puoleen. Ainut vaihtoehto on ”vedota taivaaseen” eli jättää asia Jumalan ratkaistavaksi. Toisin sanoen, on tartuttava aseisiin ja katsottava, millaisen tuomion Jumala langettaa tuonpuoleisessa.

Locken mukaan yhteiskuntasopimuksen solmimisessa on kaksi vaihetta. Ensin muodostetaan hallinnollinen alue ja poliittinen

yhteisö. Tässä vaiheessa päätetään, että kaikki yksilöiden omaisuus, erityisesti maa-alueet, kuuluu saman hallinnon piiriin ja että sitä sitovat samat lait. Yhteiskuntasopimuksen laatimisen ensimmäisen vaiheen on perustuttava yksimieliseen päätökseen eli se vaatii kaikkien kansalaisten suostumuksen. Ketään ei saa pakottaa valtion kansalaiseksi. Locke suhtautui ylipäätään kriittisesti kaikenlaiseen ulkopuoliseen pakkoon ja katsoi, että ihmisten on itse löydettävä vakaumuksensa ja moraaliset periaatteensa käyttämällä omaa järkeään. Tämän seurauksena yksilöitä ei saa esimerkiksi pakottaa maksumaan mitään tiettyä uskontoa. Yhteiskuntasopimuksen toisessa vaiheessa päätetään hallinnon, lakien säätämisen ja niiden toimeenpanemisen perusteista. Siinä myös päätetään valtiomuodosta eli siitä, onko maa esimerkiksi monarkia vai demokratia, ja laaditaan **perustuslaki**. Toisessa vaiheessa enemmistön mielipide riittää.

Kun molemmat yhteiskuntasopimuksen vaiheet on suoritettu, maan kansalaiseksi voi edelleen tulla vain oman suostumuksen kautta. Muutenhan jokainen ulkomailla vieraileva muuttuisi automaattisesti kyseisen valtion kansalaiseksi. Jokainen valtion alueella oleva antaa kuitenkin **hiljaisen myöntymyksen** tai **suostumuksen** noudattaa valtion lakeja ja totella sen hallintoa.

Tehtävät

1. Miten Hobbes ja Locke määrittelevät käsitteet ”luonnontila” ja ”yhteiskuntasopimus”?
2. Hobbes väittää, että vallan täydellinen luovuttaminen suvereenille on ainut järkevä valinta. Argumentoi tämän näkemyksen puolesta ja sitä vastaan. Miksi absoluuttiselle vallalle alistuminen voi olla vaarallista?
3. Locken mukaan yhteiskuntasopimus vaatii kaikkien kansalaisten suostumuksen. Millaisia ongelmia tästä seuraa? Pohdi kysymystä vielä syntymättömien tulevien sukupolvien näkökulmasta.

TIETORUUTU

Negatiivinen ja positiivinen vapaus

Mitä vapaus on? Milloin ihminen on vapaa? Filosofi ja aatehistorioitsija Isaiah Berlin (1909–1997) käsittelee näitä kysymyksiä esseessään *Kaksi vapauden käsitettä*. Berlinin mukaan sanaa 'vapaus' on historian aikana käytetty kahdella eri tavalla, joista ensimmäistä hän kutsuu **negatiiviseksi vapaudeksi** ja toista **positiiviseksi vapaudeksi**. Negatiivinen vapaus tarkoittaa vapautta muiden ihmisten asettamasta pakosta, kielloista tai esteistä. Se on siis vapautta *jostain*. Esimerkiksi jos joku pakottaa minut orjaksi, en ole vapaa. Jos minua estetään liikkumasta jossain, myös tämä rajoittaa vapauttani. Toisin sanoen negatiivinen vapaus on rajoitteiden poissaoloa.

Se, ettei ole mahdollista tehdä jotain, ei kuitenkaan aina riko negatiivista vapautta. Esimerkiksi jos ei pysty hyppäämään kymmenen metrin korkeuteen, se ei tarkoita, että vapauteni olisi riistetty. Vasta sitten, kun joku toinen ihminen tietoisesti rajoittaa tavoitteideni saavuttamista, on negatiivisia vapauksiani loukattu. Tämän vuoksi esimerkiksi köyhyys ei ole Berlinin mielestä negatiivisen vapauden puutetta, vaikka köyhät eivät kykene tekemään monia asioita, joihin rikkaat pystyvät. Köyhyyteni on negatiivisen vapauden puutetta vain silloin, kun muut ovat tietoisesti järjestäneet asian niin, että juuri minä olen köyhä.

Berlinin mukaan klassiset englantilaiset poliittiset filosofit – kuten Thomas Hobbes, John Locke, Adam Smith, Jeremy Bentham ja John Stuart Mill – ymmärsivät vapauden juuri negatiivisena vapautena. Tavallisesti negatiivisen vapauden puolustajat ovat vaatineet ainakin omistusoikeuden, uskonnonvapauden, mielipiteenvapauden ja sananvapauden turvaamista kaikille. Nykyfilosofiassa **liberalismin** kannattajat pitävät negatiivisia vapauksia kaikkein tärkeimpinä vapauksina.

Negatiivinen vapaus on siis vapautta jostakin, kun taas positiivinen vapaus on vapautta *johonkin*. Ihminen on positiivisesti vapaa silloin, kun hän pystyy päättämään itseään koskevista asioista ja on vastuussa valinnoistaan. Positii-

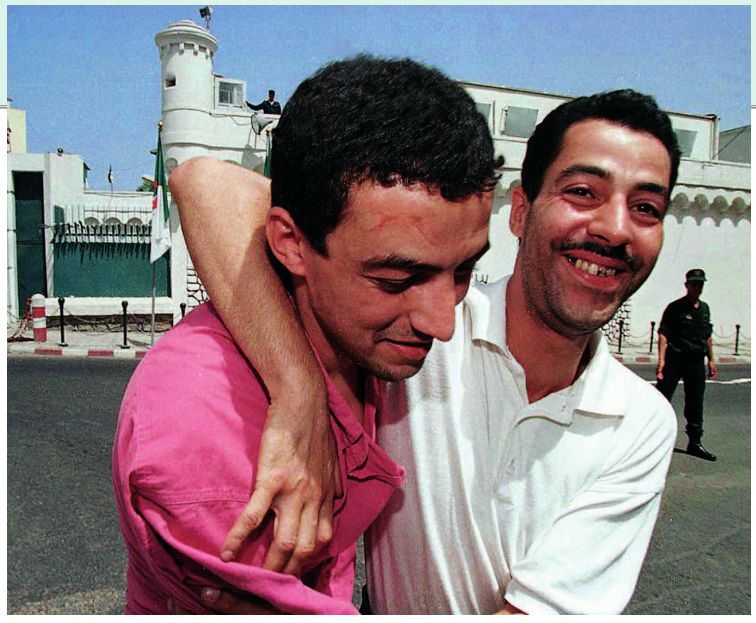

Kuvassa algerialainen mies vapautuu vankilasta. Miten hänen negatiiviset ja positiiviset vapautensa muuttuvat?

viseen vapauteen kuuluu siis rationaalinen **autonomia** eli itsehallinto, itsensä toteuttaminen ja kyky tavoitella päämääriään. Yhteiskunnallisella tasolla positiivinen vapaus voi ilmetä esimerkiksi siten, että yksilö pystyy osallistumaan häntä koskevien lakien säätämiseen – vaikkapa äänestämällä kansanedustajia. Tällöin hän ei ole vain muiden säätämien lakien alamainen.

Hyvinvointivaltion puolustajat ovat kritisoineet pelkkien negatiivisten vapauksien korostamista. He uskovat, että negatiivisten vapauksien toteutuminen edellyttää tiettyjen positiivisten vapauksien voimassaoloa. Ihmiset, joilla ei ole riittävää koulutusta, terveydenhuoltoa, suojaa kylmyydeltä tai ravintoa, todennäköisesti menehtyvät melko nopeasti. Pelkkä rajoitteiden puute, eli negatiivinen vapaus, ei siis riitä täysipainoiseen elämään. Tämän ajatusmallin mukaan valtion on taattava kansalaiselleen tietyt perushyödykkeet ja -palvelut, jotta he ylipäätään voisivat kasvaa autonomisiksi yksilöiksi. Hyvinvointivaltion kannattajat ovat valmiita uhraamaan osan negatiivisista vapauksista positiivisten vapauksien vuoksi. He esimerkiksi hyväksyvät sen, että verottamalla saatuja varoja käytetään ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseksi, vaikka tämä rikkoo omistusoikeutta vastaan.

3 Muita tulkintoja yhteiskuntasopimuksesta

Jean-Jacques Rousseau – takaisin luontoon!

Hobbes maalailee hyvin synkän kuvan luonnontilasta kaikkien sotana kaikkia vastaan. Jean-Jacques Rousseaun (1712–1778) käsitys valtiota edeltävästä ajasta on oikeastaan täysin vastakkainen, ja hänestä luonnontila on todella vallinnut joskus. Rousseau esittää teoksessaan *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista*, että villit valtiottomat ihmiset olivat pohjimmiltaan hyviä. He olivat kilttejä, arkoja, rauhanomaisia, vapaita, omavaraisia, itseriittoisia ja hyvinvoivia. Luonnontilassa ihmiset pystyivät selviämään omin neuvoin ja hankkimaan itse tarvitsemansa. Lisäksi he kunnioittivat muiden vapautta ja elivät melko etäällä toisistaan, vaikka kohtasivatkin aina silloin tällöin. Ihmisten määrän kasvaessa

Rousseaun mukaan luonnontila oli ihmisten elämän kannalta huomattavasti vallitsevaa yhteiskuntaa parempi.

yksilöt kuitenkin vähitellen kerääntyivät yhteen, ja siitä ongelmat alkoivat. Luonnon karaisemat ihmiset pehmenivät ja kiintyivät toisiinsa siinä määrin, etteivät enää pystyneet elämään yksin. Heistä tuli riippuvaisia muiden avusta ja yhteistyöstä. Turhamaisuus, halveksunta, kateus ja häpeä syntyivät, kun ihmiset alkoivat vertailla toisiaan.

Kaikkein pahin virhe oli Rousseaun mukaan kuitenkin **omistusoikeuden** keksiminen. Se on mahdollistanut sen, että parempiosaiset ovat pystyneet riistämään huonommassa asemassa olevia. Yhteiselon ja yksityisomistuksen ansiosta moraalittomuudet ja rikollisuus vähitellen yleistyivät, ja tästä seurasi tarve yhteiskuntasopimukseen. Sopimuksen oli määrä taata kaikille tasa-arvo ja suojelua, mutta oikeasti sen taustalla oli vain varakkaiden pyrkimys vahvistaa asemaansa. Siinä missä Hobbes ja Locke ajattelevat, että yhteiskuntasopimus laadittiin juuri ristiriitojen ehkäisemiseksi, Rousseau uskoo, että ristiriidat ovat päinvastoin yhteiskunnan aiheuttamia. Vallitseva tila on kuitenkin peruuttamaton. Ihmiset ovat tuomittuja elämään yhteiskunnallista elämää, koska he eivät pysty enää huolehtimaan yksin omasta hyvinvoinnistaan. Yhteistyö on välttämätöntä ihmisen selviämiselle.

Kirjassaan *Yhteiskuntasopimuksesta* Rousseau pohtii, miten yhteiskunta voitaisiin järjestää kaikkein parhaiten. Hänen yhteiskuntafilosofiansa perustavin kysymys on, miten yksilöiden vapaus ja valtion käskyvalta ovat yhteen sovitettavissa. Rousseaun mukaan ihmiset ovat synnynnäisesti vapaita toimimaan oman tahtonsa ohjaamina, eivätkä he voi luopua tästä oikeudestaan, sillä vapaus päättää teoistaan on keskeinen ja luovuttamaton osa ihmisenä olemista. Tämän vuoksi sellainen sopimus on mitätön, jossa ihminen lupautuu noudattamaan toisen antamia määräyksiä. Yksilö ei voi luopua päätäntävallastaan menettämättä moraalisuuttaan, moraalista vastuullisuuttaan ja ihmisyyttään.

Hobbesin tavoin Rousseau uskoo, että kaiken vallan on kuuluttava yhdelle suvereenille taholle, sillä muuten jokainen haluaisi toimia itse omana tuomarinaan. Tämä on kuitenkin ristiriidassa ihmisen luovuttamattoman vapauden ja itsemääräämisoikeuden kanssa. Rousseau ratkaisee syntyneen jännitteen seuraavasti: yksilön on luovutettava kaikki oikeutensa poliittiselle yhteisölle, mutta hänen on silti toteltava vain itseään ja näin säilytettävä vapautensa. Käytännössä jokaisella kansalaisella on siten oltava oikeus osallistua kaikkeen päätöksentekoon eli myös sellaiseen, joka koskee häntä

itseään. Tämä saavutetaan Rousseaun mukaan **suoralla demokratialla**. Kansalaiset päättävät äänestämällä valtion laeista, ja näin he pystyvät elämään itse säätämiensä lakien alaisena. Suvereeni lainsäädäntövalta kuuluu siis koko kansalle. Osallistumalla päätöksentekoon kansalainen antaa suostumuksensa laeille.

Rousseaun mukaan ihannetapauksessa jokainen kansalainen pääsee äänestämään valtion laeista. Kuvan mielenosoittajat pyrkivät vaikuttamaan Brexit-kansanäänestykseen, joka koski Ison-Britannian eroamista Euroopan unionista.

Yleinen hyvä ja yleistahto

Lainsäätäjinä kansalaiset eivät saa tavoitella vain omaa etuaan. Muuten valtio luisuu väistämättä jonkin eturyhmän pakkokoneistoksi. Tämä on vältettävissä, jos kansalaiset pyrkivät lakeja säätäessään **yleiseen hyvään**, eivätkä vain oman tahtonsa toteutumiseen. Oikeutettu yhteiskunta perustuukin Rousseaun mukaan kansalaisten yksittäisistä tahdoista muodostettuun **yleistahtoon**, joka on ikään kuin valtion oma tahto. Yleistahto ei kuitenkaan ole vain kansalaisten tahtojen yhteenlaskettu summa. Lainsäätäjät eivät saa ajatella pelkästään sitä, mikä on hyvää heille tai mikä vastaa heidän tavoitteitaan. Heidän on pyrittävä kaikkien yleiseen hyvään. Nimensä mukaisesti yleistahto käsittelee vain yleisiä asioita. Se ei voi kertoa, mitä yksittäiselle ihmiselle kuuluu tai mitä hänen pitäisi tehdä. Hallituksen on puolestaan määrä soveltaa kansalaisten säätämiä lakeja yksittäisiin tapauksiin. Hallitus, joka ei siis säädä lakeja vaan soveltaa niitä, voi olla muodoltaan demokratia, monarkia tai aristokratia.

Kun yksilöt ovat osana yleistahtoa, he ovat kansalaisia eli päätöksentekijöitä. Kun he ovat valtion lakien kohteena, he ovat alamaisia. Yleistahdon mukaiset lait rajoittavat yksilöiden vapautta tehdä mitä tahansa. Rousseau kuitenkin väittää, että ne samalla luovat uudenlaisen vapauden, nimittäin **kansalaisen vapauden**. Kansalaisen vapauteen kuuluu vapaus osallistua lainsäädäntöön ja vapaus toimia yhteistahdon sanelemalla tavalla. Rousseau väittää, että tämä on todellista vapautta. Jos toimin vain intohimojeni vallassa, olen niiden orja. Mikäli tekoni kuitenkin noudattavat yleistahtoa, toimin sen mukaan, mikä on hyvää kaikille, ja mikä on hyvää kaikille, on samalla hyvää myös minulle. Aito vapaus on siis mahdollisuus toimia niin kuin pitäisi haluta toimia. Toisinaan oma tahtoni ei kuitenkaan ole yhtenevä yleistahdon kanssa. En ehkä halua aina maksaa veroja tai toivoisin itselleni muita enemmän oikeuksia. Tällaisessa tilanteessa yksilö voidaan Rousseaun mukaan pakottaa vapauteen vastoin hänen omaa tahtoaan. Yksityiselämässään valtion asukkailla on kuitenkin oikeus tehdä, mitä he haluavat, kunhan se tapahtuu yleistahdon säätelemien lakien puitteissa.

Immanuel Kant – järki valtion perustana

Immanuel Kantin (1724–1804) mukaan ihmiset eivät ole koskaan tosiasiallisesti solmineet yhteiskuntasopimusta. He kuitenkin pystyvät tietämään pelkästään järkeään käyttämällä, että heillä on velvollisuus hyväksyä tällainen sopimus. **Järki** nimittäin kertoo, että jokaisen on oltava vapaa toisten mielivallasta, ja valtion tehtävä on juuri vapauden mahdollistaminen ja ylläpito. Kansalaisten hyvinvoinnin tai onnellisuuden takaaminen ei kuitenkaan kuulu valtion tehtäviin. Syynä tähän on se, että näkemykset hyvinvoinnista ja onnellisuudesta vaihtelevat yksilöiden välillä. Jokainen ei tule onnelliseksi samoista asioista. Mikäli valtio pakottaisi kansalaisensa hyväksymään tietyn käsityksen onnellisuudesta, se käsittelisi heitä kuin lapsia, jotka eivät itse kykene ymmärtämään, mikä heille on hyvää. Tämän sijaan yhteiskunnan on mahdollistettava yksilöille se, että he voivat tavoitella onnellisuutta parhaaksi katsomallaan tavalla, kunhan he eivät haittaa toisten onnen tavoittelua.

Kantin määritelmän nojalla yksilö on vapaa, kun toisten valinnat eivät rajoita häntä. Valtio mahdollistaa tällaisen vapauden, koska se takaa kansalaistensa **omistusoikeuden**. Omistusoikeutta puolestaan tarvitaan, jotta ihmiset pystyvät käytännössä tavoittelemaan päämääriään. Tämä ei onnistuisi, mikäli yksilöt eivät voisi käyttää erilaisia esineitä ja asioita ilman, että muut puuttuvat siihen. Omistusoikeus on siis Kantin filosofiassa yksilöiden vapauden toteuttamisen edellytys. Valtio mahdollistaa yksilöiden vapauden myös toisella tavalla. Jos joku rajoittaa toisen vapautta, valtio voi rajoittaa tätä vapauden rajoittamista. Vaikka tämä on periaatteessa pakottamista, se ei kuitenkaan vähennä vapautta, vaan päinvastoin takaa sen toteutumisen.

Kant siis esittää, että valtion tehtävänä on varmistaa **vapauden toteutuminen**. Näin ollen yhteiskunnalliset valtasuhteet voivat olla oikeutettuja vain silloin, jos ne voisivat perustua suostumukseen. Tästä seuraa, että lait ovat oikeudenmukaisia ainoastaan sillä ehdolla, että jokainen kansalainen voisi periaatteessa hyväksyä ne. Lisäksi kaikkien kansalaisten on oltava tasa-arvoisia lain edessä. Eihän yksikään järkevä ihminen haluaisi sellaisia lakeja, jotka syrjisivät häntä

suhteessa muihin. Kant kuitenkin väittää, että vain ne, jotka ovat omia herrojaan eli joiden toimeentulo ei riipu muista, voivat olla kansalaisia. Naiset, lapset ja palkkatyötä tekevät eivät siis Kantin filosofiassa voi olla kansalaisia, eivätkä kansalaisoikeudet näin ollen kuulu heille. Kant on esimerkiksi kirjoittanut, ettei naisilla voi olla äänioikeutta ”luonnollisista syistä”. Hän ei kuitenkaan täsmentänyt, mitä nämä luonnolliset syyt oikein ovat.

Hallitsijan rooli

Lainsäätäjien on Kantin mukaan edustettava kansaa, mutta se ei tarkoita, että heidät pitäisi valita vaalein. Kant pitää täysin mahdollisena sitä, että hyvässä valtiossa yhdellä henkilöllä, kuten kuninkaalla, on kaikki lainsäädäntövalta. Tosin lakien toimeenpanemisen on oltava jollain toisella taholla. Kant kuitenkin itse pitää ihanteellisena sellaista valtiota, jossa lainsäätäjät on valittu äänestämällä. Tällaiset valtiot eivät päädy yhtä helposti sotaan, sillä päättäjät ovat taipuvaisia huomioimaan sodan kustannukset: omaisuuden tuhoutumisen, verot, ihmishenkien menettämisen ja niin edelleen.

Kantin mukaan lakien on oltava sellaisia, että jokainen voi periaatteessa hyväksyä ne. Tämän ei kuitenkaan tarvitse toteutua käytännössä. Oleellista on vain se, että lait on periaatteessa mahdollista hyväksyä ilman moraalista ristiriitaa. Esimerkiksi on kuviteltavissa, että suurin osa kansalaisista vastustaa jotain sotaa ja sen myötä myös sotaveron keräämistä. Sotaan voi tästä huolimatta olla hyvät syyt, joita kansalaiset eivät vain satu tietämään. Mikäli he tuntisivat taistelun perusteet, he muuttaisivat mielensä. Näin ollen ei ole sisäisesti ristiriitaista, että koko kansa hyväksyisi veron kantamisen. Kantin filosofiassa tämä mahdollisuus oikeuttaa moraalisesti veron perimisen kansan vastustuksesta huolimatta.

Hallitsijat voivat tehdä virheitä, ja siksi kansalaisilla on oikeus yrittää korjata nämä erheet. Hallinnon väkivaltainen vastustaminen on kuitenkin Kantin mielestä aina kiellettyä. Hallitsijoihin voi vaikuttaa vain ilmaisemalla mielipiteensä, ja sitä varten kansalaisilla on sananvapaus. Muunlainen vastustus on kielletty, koska se johtaisi ristiriitaan. Hobbesin ja Rousseaun tavoin Kant pitää valtion-

Filosofi Immanuel Kantin mukaan yhdellä henkilöllä, kuten kuningattarella, voi olla kaikki lainsäädäntövalta. Lisäksi Kant väittää, ettei tällaista suvereenia vastaan saa kapinoida. Hallitsija ei kuitenkaan saa toimeenpanna säätämiään lakeja, eikä kansalaisten ole pakko noudattaa moraalittomina pitämiään säädöksiä. Kuvassa Ison-Britannian kuningatar Elisabet II.

johtoa suvereenina. Mikäli kansalaisilla olisi oikeus kapinoida, se tarkoittaisi, että heillä on valtaa suvereenin yli. Tämä on kuitenkin mahdotonta, sillä määritelmällisesti suvereenilla on kaikki valta. Jos joku kuitenkin suorittaa onnistuneen vallankumouksen, on uutta hallintoa toteltava siinä missä edellistäkin. Järjen mukaan valtion olemassaolo on oikeutettu niin kauan kuin se pystyy ylläpitämään järjestystä. Vaikka valtiota vastaan ei saa kapinoida, Kant sallii silti sen, ettei valtion määräyksiä tarvitse aina noudattaa. Kansalaisten ei tarvitse seurata sellaisia käskyjä, joka ovat heidän sisäisen moraalinsa vastaisia.

Immanuel Kantin mukaan valtiot ovat luonnontilassa suhteessa toisiinsa, mutta niillä on velvollisuus muodostaa kansainvälinen yhteiskuntasopimus. Kuva Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksesta.

Kant on samaa mieltä Hobbesin kanssa siitä, että valtiot ovat suhteessa toisiinsa luonnontilassa. Niillä on kuitenkin yksittäisten ihmisten tavoin velvollisuus poistua luonnontilasta ja muodostaa kansainvälinen yhteiskuntasopimus. Sopimus voi nykytermein olla joko Yhdysvaltojen kaltainen liittovaltio tai valtioliitto, kuten Euroopan unioni tai Yhdistyneet kansakunnat. Ennen sopimuksen solmimista valtio saa kuitenkin aloittaa sodan, mikäli toinen maa uhkaa sitä. Kantin mielestä sota voidaan oikeutetusti julistaa vain kansalaisten äänestyksen perusteella, sillä muuten kansalaisia kohdellaan pelkkinä sotimisen välineinä eikä päämäärinä sinänsä. Tällainen menettely rikkoisi kategorista imperatiivia vastaan, ja näin ollen se olisi moraalitonta.

Tehtävät

1. Millaisin eri tavoin filosofiassa on perusteltu yhteiskuntasopimusta?
2. Kantin yhteiskuntafilosofiassa keskeisiä käsitteitä ovat järki, vapaus ja omistusoikeus. Selitä, miten nämä käsitteet liittyvät Kantin ajattelussa toisiinsa.
3. Rousseaun mukaan kaikkien kansalaisten on alistuttava yhteistahtoon, jonka avulla heidät voidaan pakottaa vapauteen. Nykyisin kuitenkin usein ajatellaan, että pakko ja vapaus ovat toistensa vastakohtia. Pohdi, onko ketään mahdollista pakottaa vapaaksi.
4. Millä tavoin Thomas Hobbesin ja Jean-Jacques Rousseaun ihmiskuvat eroavat toisistaan seuraavien lainauksien perusteella? Pohdi, miten Hobbesin ja Rousseaun näkemykset ihmisestä ovat vaikuttaneet heidän yhteiskuntafilosofiaansa.

"Löydämme siis ihmisluonnosta kolme pääasiallista riidan syytä. Ensimmäinen on kilpailu, toinen epäluottamus, kolmas turhamaisuus. Kilpailu saa ihmiset hyökkäämään hyödyn vuoksi, epäluottamus turvallisuuden vuoksi, turhamaisuus maineen vuoksi. Ensimmäisessä tapauksessa ihmiset käyttävät väkivaltaa päästäkseen kanssaihmisten persoonan, vaimojen, lasten ja karjan herroiksi; toisessa tapauksessa puolustautuakseen; kolmannessa joutavuuksien vuoksi, sellaisten kuin sana, hymy, eriävä mielipide tai mikä tahansa muu aliarvioinnin merkki joko suoraan heidän henkilöään kohtaan tai välillisesti heidän sukulaisiaan, ystäviään, kansaansa, ammattiaan tai nimeään kohtaan. Tästä ilmenee, että silloin kun ihmiset elävät ilman yhteistä valtaa, joka pitää heidät kurissa, he ovat siinä tilassa, jota sanotaan sodaksi; sodassa, jota kaikki käyvät kaikkia vastaan. Sillä SOTAA ei ole vain yhteenotto tai taisteleminen, vaan ajanjakso jolloin tahto käydä taisteluun on kyllin tunnettu."
Thomas Hobbes, Leviathan. Suom. Tuomo Aho

"Älkäämme varsinkaan päätelkö Hobbesin lailla, että ihminen on luonnostaan paha[.] [...] *Pohtiessaan määrittämiään periaatteita* [...] [*Hobbesin*] *olisi pitänyt sanoa, että koska luonnontilassa itsesäilytysvaistostamme on vähiten haittaa toisten itsesäilytysvaistolle, tuo tila on parhaiten omiaan rauhalle ja sopivin ihmiskunnalle. Mutta hän sanoo täsmälleen päinvastoin, koska on virheellisesti lukenut villi-ihmisten itsesäilytysvaistoon kuuluvaksi niiden lukemattomien intohimojen tyydyttämisen tarpeen, jotka ovat yhteiskunnan aikaansaamia ja jotka ovat tehneet lait tarpeellisiksi."*
Jean-Jacques Rousseau, Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista. Suom. Ville Keynäs

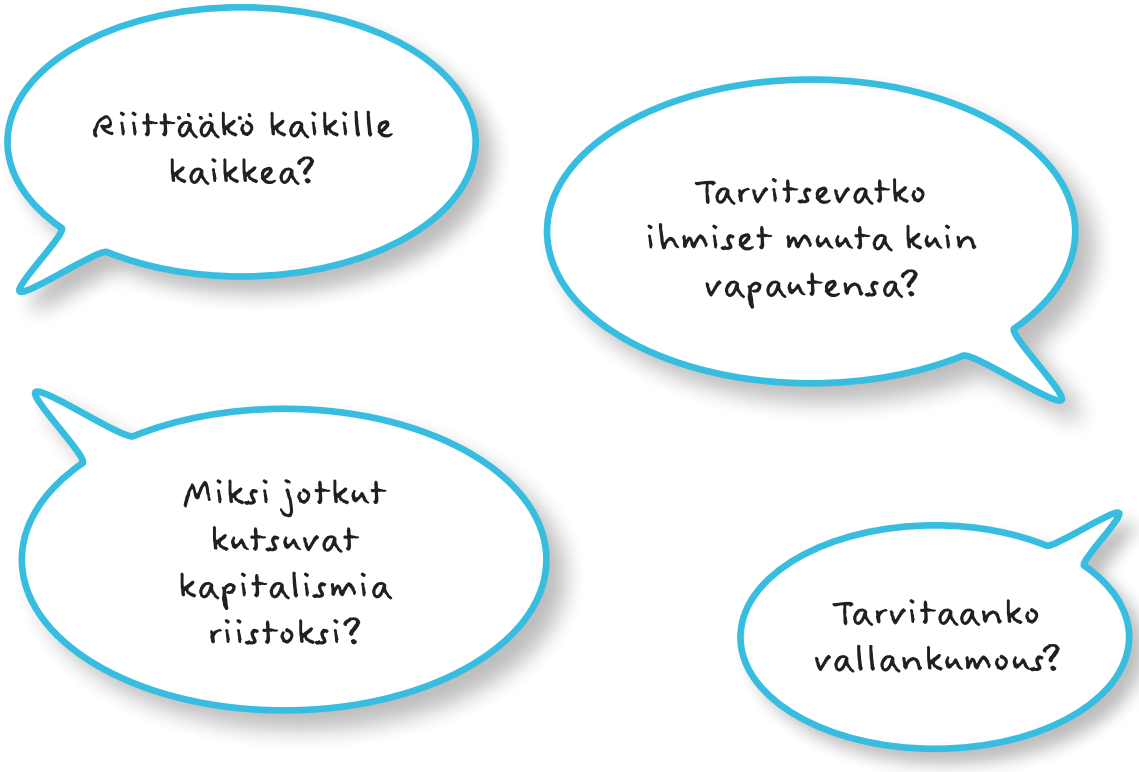

4 Talous ja hyvinvointi

Uusi aika ja klassinen liberalismi

Keskiajan katsotaan yleensä päättyneen noin 1500-luvun tienoilla, ja sitä seurannutta ajanjaksoa kutsutaan **uudeksi ajaksi**. Uusi aika oli monin tavoin eurooppalaista maailmankuvaa mullistava ajanjakso. Tieteellisenä vallankumouksena tunnettu luonnontieteiden edistyminen toi uusia keksintöjä ensin eliitin ja myöhemmin alempienkin yhteiskuntaluokkien käyttöön. Samalla tieteellisen maailmankuvan vahvistuminen johti kirkon auktoriteettiaseman heikentymiseen. Eurooppalaiset laajensivat löytöretkien myötä valtapiiriään uusille mantereille, ja nykyistä muistuttava **maailmantalous** alkoi muotoutua.

Nykyaikana globaali taloudellinen hyvinvointi on korkeammalla kuin koskaan ennen. Samalla se on kuitenkin jakautunut hyvin epätasa-arvoisesti. Pohdi, miksi näin on.

Muuttuva yhteiskunta ja laajentuva elinympäristö vaikuttivat myös yhteiskuntafilosofiaan. Muutokset nostivat esille uusia kysymyksiä yksilöiden hyvinvoinnista sekä yksilön ja valtion välisestä suhteesta. Ajanjakso on erittäin oleellinen nyky-yhteiskuntafilosofian ymmärtämiseksi, sillä useat sen keskeiset käsitteet alkoivat muodostua tänä aikana.

Yhteiskuntafilosofian kannalta kenties merkittävin uuden ajan ilmiö oli **yksilön merkityksen** kasvaminen. Vapaus ja oikeudet kuuluivat nyt yksilöille. Yksilöiden itsenäisyyteen ja vapauteen liitettiin teorioita yksityisestä **omistusoikeudesta**. Sopimusteoriat tarkaste-

livat yksilöiden ja valtiovallan suhdetta. Uuden ajan alussa ihmiset nähtiin järjellisinä olentoina, joilla oli kyky päättää omasta elämästään ja vaikuttaa menestykseensä.

Vapauden ja järjen merkitystä korosti erityisesti englantilainen filosofi John Locke (1632–1704). Locke tunnetaan kuuluisista yhteiskuntasopimusta koskevista muotoiluistaan, mutta hänen ajatuksensa vaikuttivat huomattavasti myös teorioihin vapaudesta ja omaisuudesta. Locken mukaan jokaisella ihmisellä on **luonnollinen oikeus** elämään, vapauteen ja omaisuuteen. Nämä ovat siis oikeuksia, jotka kuuluvat kaikille pelkästään jo sen takia, että he ovat ihmisiä. Locke katsoi, että valtiovallan ainut tehtävä on luonnollisten oikeuksien – kuten elämän, vapauden ja omaisuuden – turvaaminen. Locke perusteli luonnollista omistusoikeutta sekä uskonnon että järjen kautta. Locke katsoi, että Jumala oli luonut maailman ihmistä varten ja samalla antanut ihmisille järjen, jotta he pystyisivät hyödyntämään maailman antimia oikein. Locke ajatteli, että jokainen **ihminen omistaa itsensä** sekä tekemänsä työn. **Yksityisomistus** perustuu Locken mukaan siihen, että työskennellessään ihminen ikään kuin sekoittaa työtään luonnon antimiin. Koska yksilö omistaa työnsä, luonnon hedelmistä tulee myös hänen omaisuuttaan, kun työ liitetään niihin. Locke katsoi, että jokainen ihminen voi tällä tavalla kasvattaa omaisuuttaan, mutta ainoastaan sillä ehdolla, että muille jää riittävästi samanlaatuisia hyödykkeitä. Toisin sanoen, omaisuutta saa kartuttaa, kunhan sitä ei tee muiden hyvinvoinnin kustannuksella. Ajatusta on kutsuttu **Locken ehdoksi** tai **Locken provisioksi**. Vapaus ja yksityinen omaisuus ovat perusperiaatteita, joiden pohjalta **klassinen liberalismi** muotoutui.

Klassinen liberalismi sitoo vapauden ja yksityisen omistusoikeuden toisiinsa. Klassisessa liberalismissa yksityinen omaisuus takaa ihmisten itsemääräämisoikeuden. Toisin sanoen, kun ihminen omistaa avaimet omaan onneensa, hän ei ole riippuvainen kenestäkään muusta. Yksityisomistus toimii siis yksilöiden vapauden suojana. Kun jokaisella on oikeus kuluttaa tai sijoittaa omaisuutensa parhaaksi katsomallaan tavalla, ei pääse syntymään valtarakennetta, jossa jokin taho, kuten valtio, sanelee mitä ihmisten tulisi

Taloudellinen hyvinvointi antaa mahdollisuuksia unelmien toteuttamiseen. Pohdi, mikä merkitys rahalla on onnellisuuden saavuttamisessa.

omaisuudellaan tehdä. Vapaa kaupankäynti kuuluu siis oleellisena osana klassiseen liberalismiin. Valtio voi ottaa pienen osan ihmisten ansioista, mutta vain siitä syystä, että se tarvitsee tuloja kyetäkseen takaamaan ihmisten turvallisuuden ja ylläpitääkseen lakia. Varallisuuden uudelleen jakaminen, esimerkiksi rikkailta köyhille, ei kuitenkaan tullut kysymykseen. Klassiset liberalistit katsoivat, että varallisuuden pois ottaminen toisten aseman parantamiseksi loukkaa ihmisten perusvapauksia ja -oikeuksia.

Kapitalismi – teollistumisen väline

Euroopassa ja Yhdysvalloissa teollistumisen aikakausi alkoi 1700-luvulla ja jatkui 1900-luvulle. Teknologian kehitys loi puitteet tehdastuotannolle ja siirsi työntekoa maataloudesta teollisuuden piiriin. Tämä johti uudenlaisen talousjärjestelmän, teollisen **kapitalismin**, syntyyn. Kapitalismin perusperiaatteita ovat ihmisten vapaaehtoinen toiminta kilpailevilla markkinoilla, tuotannon ja omaisuuden yksityinen omistusoikeus sekä palkkatyö. Termi kapitalismi tulee latinan päätä merkitsevästä sanasta *caput*, jolla tarkoitettiin omistetun karjan lukumäärää. Tämä merkitys muuttui myöhemmin koskemaan **pääomaa**, jolla tarkoitetaan yksilölle ja yritykselle kertynyttä varallisuutta. Ennen teollista kapitalismia Euroopassa oli ollut sitä muistuttavia talouden rakenteita, mutta vasta teollinen vallankumous toi mukanaan nykypäivää muistuttavan kapitalistisen järjestelmän.

Kapitalismin aatteellisena isänä pidetään skotlantilaista filosofia ja taloustieteilijää Adam Smithiä (1723–1790). Teoksessaan *Kansojen varallisuus* Smith kannatti vähäistä valtiollista säätelyä ja vapaita markkinoita. Mallia, jossa valtion rooli talouden toiminnassa halutaan pitää mahdollisimman pienenä, kutsutaan **laissez-faire**-järjestelmäksi. *Laissez-faire* on ranskaa ja tarkoittaa ”antakaa tehdä”. Smithin mukaan ihmisten rationaalinen omaa etua tavoitteleva vapaa taloudellinen toiminta ja kilpailu johtavat taloudelliseen hyvinvointiin. Hän katsoi, että markkinoita ohjaa **näkymätön käsi**, millä Smith tarkoitti sitä, kuinka omaa etuaan ajavien ihmisten taloudellinen toiminta itse asiassa hyödyttää koko yhteiskuntaa. Smithin mukaan kukaan yksilö ei tavoittele kaikkien yhteistä hyvinvointia, mutta se on kuitenkin kapitalismin lopputulos.

Smith käsitteli myös **työnjakoa**, jonka avulla työ saadaan mahdollisimman tuottavaksi. Sen sijaan, että esimerkiksi yksi ihminen rakentaisi itsekseen koko talon, on tehokkaampaa, että yksi henkilö tekee perustuksen, toinen pystyttää seinät ja kolmas katon. Toisin sanoen on tehokkaampaa, että työtehtävät eriytetään.

Talouden järjestämisessä on kyse **niukkojen** resurssien jakamisesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että jotain hyödykettä ei ole tarjolla rajoittamattomasti. Kapitalismi pyrki vastaamaan tähän haasteeseen tukeutumalla klassisen liberalismin perusperiaatteisiin, yksilön vapauteen ja tätä vapautta suojelevaan yksityiseen omistusoikeuteen. Kapitalistisen talousjärjestelmän uskottiin ja haluttiin parantavan kaikkien ihmisten elämää. Kapitalismi johti kuitenkin pääoman kasautumiseen, jolloin useat ihmiset kokivat jääneensä sen tuomien hyötyjen ulkopuolelle.

Kapitalismia on kritisoitu useasta näkökulmasta. Joko kapitalismin perusperiaatteet tai sen seuraukset on nähty ongelmallisina. On esimerkiksi väitetty, että kapitalismista seuraa liiallinen omaisuuden epätasa-arvo. Toisin sanoen, muutamille ihmisille kasaantuu valtava omaisuus, kun taas monet jäävät vaille mitään. On myös esitetty, että kapitalistinen järjestelmä suosii niitä, joilla on jo valmiiksi suuri omaisuus. Tämä tarkoittaa, että ihmiset eivät todellisuudessa pysty kilpailemaan yhtä hyvin työelämässä. Vain ne, joilla on jo ennestään paljon varallisuutta, vaikkapa perityn omaisuuden takia, kykenevät hyödyntämään markkinoita tehokkaasti omaksi edukseen.

Sosialismi – teollistumisen seuraus

Teollinen vallankumous johti useisiin muutoksiin Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Työn tekeminen siirtyi enenevässä määrin kotoa ja maatiloilta tehtaisiin. Hyödykkeiden massatuotanto tuli mahdolliseksi. Kaupunkien koot kasvoivat ja ihmisten lukumäärä lisääntyi. Yhteiskunnan luokkajärjestys muuttui, kun aateliston valta väheni ja uudenlaisesta liiketoiminnasta hyötyneen keskiluokan merkitys kasvoi. Samalla muodostui uusi yhteiskuntaluokka, työläiset eli **proletariaatti**.

Vaikka teollinen vallankumous toi mukanaan uusia tavaroita ja nosti useiden ihmisten elintasoa, se ei tehnyt sitä kaikille. Työväenluokan elinolosuhteet olivat nykyiseen verrattuna huonot. Lapsi-

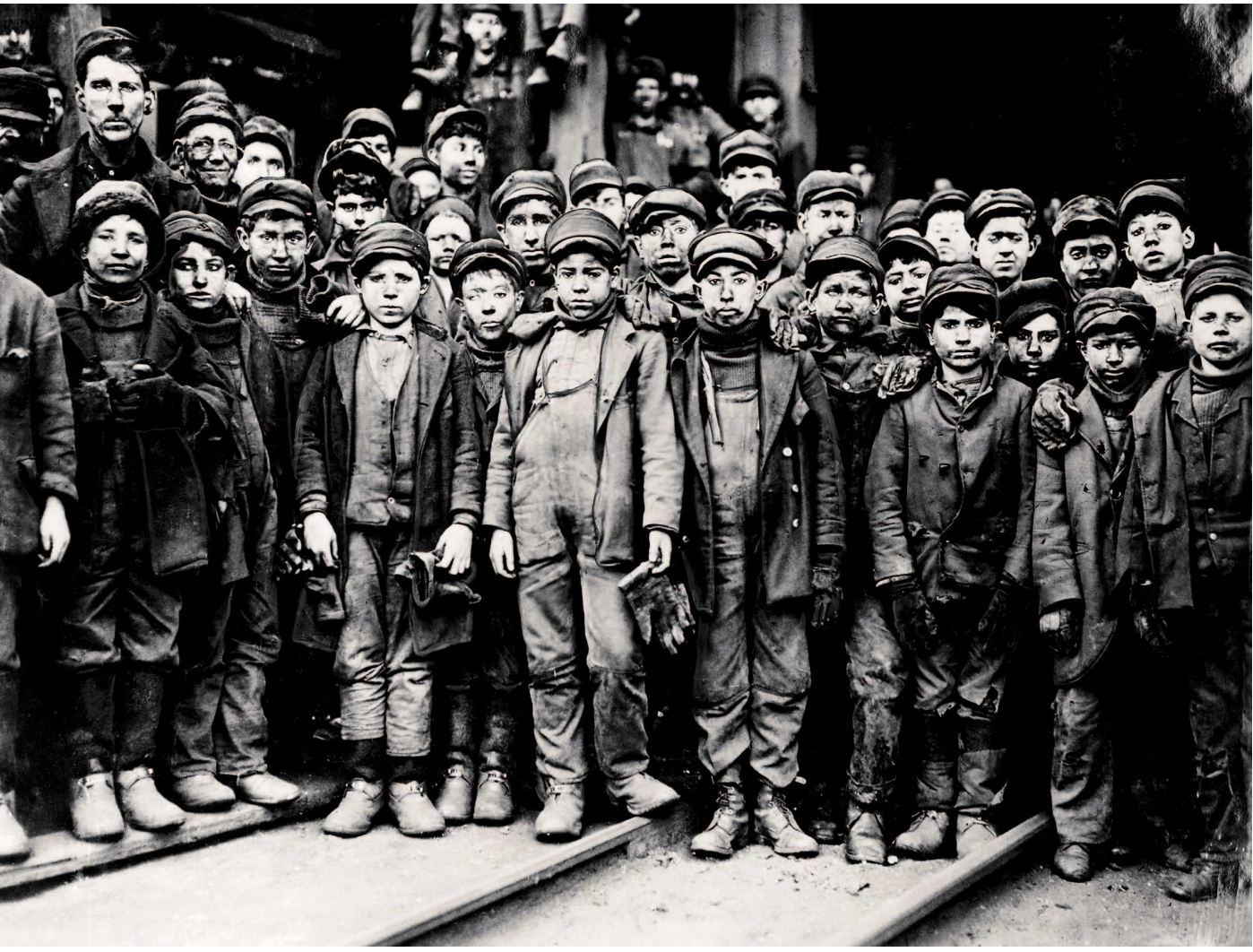

Lapsityövoiman käyttö oli ollut yleistä jo ennen teollista vallankumousta. Tehdas- ja kaivostyön yleistyminen lisäsi työn vaarallisuutta.

työvoiman käyttö oli yleistä ja työpäivät pitkiä. Jotkin ammatit menettivät merkitystään, kun aiemmin käsin tehty työ pystyttiin korvaamaan koneellisella tuotannolla. Kaupunkeihin työn perässä muuttaminen tarkoitti useille köyhille työläisille tyytymistä likaisiin ja ahtaisiin asumisolosuhteisiin.

Vastalauseena työväenluokan huonoihin oloihin kehittyi aate, jonka mukaan työväenluokan köyhyys sekä yhteiskunnallinen epätasa-arvo olivat ainakin osittain kapitalismin syytä. Tätä aatetta kut-

sutaan **sosialismiksi**. Koska sosialistit näkivät kapitalismin yhtenä yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden syynä, heidän ratkaisuehdotuksensa talouden järjestämisestä ja hyvinvoinnin takaamisesta olivat – ja ovat edelleen – usein kapitalismille vastakohtaisia.

Sosialismi painottaa **yhteisön merkitystä**. Klassisen liberalismin korostaman yksilöllisyyden katsottiin johtavan itsekeskeisyyteen sekä ihmisten väliseen haitalliseen kilpailuun. Koska yhteiskunnan toiminta on yhteistyön tulosta, työn hedelmät tulisi jakaa liberalismia tasapuolisemmin kaikkien kesken, valtion tai pienempien yhteisöjen sisällä. Sosialismiin liittyy usein jonkinlainen **suunnitelmatalous**, jossa pyritään keskusjohtoisesti määrittelemään, mitä ihmiset tarvitsevat ja miten tarvittavat hyödykkeet tulisi tuottaa. Sosialismissa ajatellaan, että perustarpeiden turvaaminen vapauttaa ihmiset tavoittelemaan haluamaansa elämää. Toisin kuin kapitalismi, sosialismi suhtautuu usein kriittisesti laajaan yksityisomistukseen. Sosialismissa omistettavat hyödykkeet jaetaan yksityisiin – kuten asunto, vaatetus ja muut perustarpeet – sekä yhteisiin, joihin kuuluvat erityisesti tuotantovälineet, kuten tehtaat ja niiden koneet.

1800-luvun alun sosialismia on kutsuttu myös **utopistiseksi sosialismiksi**. Monet utopistisosialistit kuvailivat tulevaisuuden ihanneyhteiskuntia, jotka voitaisiin saavuttaa rauhanomaisin keinoin. Näissä tulevaisuuden yhteiskunnissa kaikkien ihmisten tarpeet olisi tyydytetty, ja ihmiset tulisivat toistensa kanssa toimeen ilman väkivaltaa. Kenenkään ei tarvitsisi omistaa mitään, koska kaikkea olisi yltäkylläisesti saatavilla ja peruspalvelut kuuluisivat kaikille. Utopistisosialisteja kritisoitiin heidän kyvyttömyydestään kertoa, kuinka tulevaisuuden ihanneyhteiskunnat käytännössä saavutettaisiin, ja miten niitä pidettäisiin yllä.

Molemmat talouden järjestämisen tavat, kapitalismi ja sosialismi, pyrkivät ihmisten hyvinvoinnin edistämiseen. Toisin sanoen, tavoite on sama, mutta keinot ovat erilaisia. Kapitalismin mukaan hyvinvoinnin takaa yksityinen omistusoikeus, joka varmistaa yksilön vapauden. Kenenkään ei tulisi määritellä, mitä hyvinvointi kullekin on, vaan ihmisten tulisi olla vapaita valitsemaan, mitä pitävät

arvokkaana. Sosialismin mukaan hyvinvoinnin takaa **yhteinen omistusoikeus**, jolla halutaan varmistaa, että kukaan ei jää hyvinvoinnin ulkopuolelle. Sosialismiin sisältyy käsitys yhteisön jaetuista arvoista ja tarpeista.

Marxilaisuus ja kommunismi

Sosialismin kehitykseen vaikuttivat eniten Karl Marx (1818–1883) ja Friedrich Engels (1820–1895). Vaikka Marx ja Engels toimivat paljolti yhteistyössä, heistä kuuluisampi ja nimensä aatesuuntaukselle antanut on Marx. Voidaan sanoa, että Marx ja Engels loivat **kommunismin** filosofisen perustan. Sosialismin ja kommunismin välistä eroa on vaikea määrittää. Marx käytti sosialismia ja kommunismia samaa tarkoittavina käsitteinä, mutta niiden sisällöstä ja suhteista on monia erilaisia tulkintoja.

Marx katsoi, että kapitalismi ei johtanut yksilön vapauteen ja hyvinvointiin. Päinvastoin, Marxin mukaan kapitalismi synnyttää eriarvoisuutta, jossa työväenluokka on häviölle jäävä osapuoli. Marxin teoria yhteiskunnallisesta kehityksestä kuitenkin olettaa ja edellyttää kapitalismin. Marx näki kapitalismin tarpeellisena pahana, keinona nostaa ihmisten tarvitsemien hyödykkeiden tuotanto sille tasolle, että niillä voidaan turvata kaikkien hyvinvointi. Kun kapitalismin ajama teknologinen kehitys olisi tarpeeksi korkealla, pystyisi yhteiskunta Marxin mukaan siirtymään kommunismiin.

Marx katsoi, että kapitalismi on ryöstänyt ihmiseltä vallan hallita omaa olemassaoloaan ja alentanut ihmisen koneiston rattaaksi. Hän kritisoi kapitalistista työnjakoa, jossa tiettyyn työtehtävään määrätyt tehdastyöläiset työskentelivät lähes mekaanisesti. Marxin mukaan työn tekeminen pelkän elannon saamiseksi **vieraannuttaa** ihmisen oman työnsä merkityksestä. Vieraantuminen tarkoittaa sitä, että mekaanista työtä tekevä ihminen menettää kosketuksensa maailmaan. Vieraannuttava, likainen ja vaarallinen työ jää Marxin mukaan aina alimman yhteiskuntaluokan tehtäväksi. Koska työntekijä joutuu myymään työnsä omistavalle luokalle, hän ei saa nauttia täysin työnsä hedelmistä, vaan tekee palkkatyötä pysyäkseen hengissä.

Dialektinen ja historiallinen materialismi

Marxin ajattelun perustana on **dialektinen materialismi**. Materialismi tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan kaikki olemassa oleva on pohjimmiltaan ainetta. Dialektiikka on puolestaan käsite, jolla on useita merkityksiä. Se voi tarkoittaa keskustelua, vertailua tai vastakkainasettelua. Marxia edeltänyt saksalainen filosofi Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) käytti dialektiikkaa selittääkseen ihmiskunnan historiaa. Hegelin mukaan ihmiskunnan historia kehittyy järkevästi ja välttämättömästi tiettyyn suuntaan. Kehittyminen tapahtuu ristiriitojen kautta, kun vastakkaiset yhteiskunnalliset näkemykset ajautuvat keskenään konfliktiin. Konflikteista seuraa Hegelin mukaan usein vallankumous. Marx omaksui Hegelin dialektisen näkemyksen historian kehityksestä, mutta perusti sen materialismiin ja katsoi, että ideoiden sijaan konfliktien perimmäinen syy on tuotantosuhteissa. Marxille historia on siis materiaalisten hyödykkeiden tuottamisen kehitystä ja niiden omistamiseen liittyvää valtataistelua.

Marxin mukaan yhteiskunta koostuu kahdesta tasosta. Ensimmäinen on **perusta** tai **perusrakenne**, johon kuuluvat tuottamisen välineet – kuten teknologia, tehtaat ja raaka-aineet – sekä tapa, jolla omaisuus on jakaantunut, kuten yksityisomistus. Toista tasoa Marx kutsuu **ylärakenteeksi**, johon kuuluvat muun muassa valtio, instituutiot, uskonto ja vallankäyttö. Yhteiskunnallista valtaa on omistaa tuotantovälineet. Marxin mukaan ylärakenne pyrkii säilyttämään ja oikeuttamaan valta-asemansa. Ne yhteiskuntaluokat, jotka eivät ole valta-asemassa, pyrkivät horjuttamaan ylärakennetta. Marx katsoi, että kapitalistinen yhteiskunta tulee päättymään vallankumoukseen, kun työväenluokka pakottaa omistavan luokan luopumaan tuotantovälineiden yksityisomistuksesta. Marx piti perustaa, eli hyödykkeiden tuotantoa, ensisijaisena historiaa ohjaavana voimana. Tästä käytetään nimitystä **historiallinen materialismi**.

Marx ja Engels kutsuivat historiaan perustuvaa yhteiskuntateoriaansa **tieteelliseksi sosialismiksi**. He halusivat tehdä eron sosialismin utopistiseen ajatteluun ja katsoivat teoriansa täyttävän tieteelliset standardit, kuten ennustettavuuden. Nykyään tieteellinen

sosialismi nähdään ennemmin näennäistieteenä, sillä sen väitteet historiallisista lainalaisuuksista eivät ole testattavissa. Lisäksi Marxia on kritisoitu hänen väitteestään, jonka mukaan vallankumoukset ja väkivalta ovat tarpeellisia. Tapahtuuhan yhteiskunnallisia muutoksia koko ajan väkivallattomastikin. Historiallista materialismia pidetään myös liian kapeana ja yksinkertaisena selityksenä yhteiskuntien kehityksestä. Kriitikot ovat esimerkiksi huomauttaneet, että ylärakenteeksi kutsuttu yhteiskunnan osa on valtava kulttuureita muovaava voima.

Hyvinvoinnin suuri epätasa-arvo näkyy köyhyytenä. Esimerkiksi Suomessa tuhannet ihmiset ovat leipäjonoissa joka viikko.

Tehtävät

1. Selitä seuraavat käsitteet:

   a) klassinen liberalismi

   b) kapitalismi

   c) sosialismi

   d) dialektinen materialismi.

2. Suomessa ihmisten kulutustottumuksiin yritetään vaikuttaa verotuksen avulla, esimerkiksi nostamalla tupakkaveroa tai verottamalla lisättyä sokeria. Tarkoituksena on edistää terveyttä. Pohdi, saako valtio määritellä, mikä on ihmisille hyväksi.

3. Lue alla oleva lainaus ja pohdi:

   a) Mitä Marx tarkoittaa todellisella kurjuudella?

   b) Mitä kansan todellinen onni olisi Marxille?

   c) Miten uskonto johtaa kansaa harhaan Marxin mukaan?

   d) Mitä itse ajattelet vertauksesta?

"Uskonnollinen kurjuus on yhtäältä todellisen kurjuuden ilmaus ja toisaalta vastalause tätä todellista kurjuutta kohtaan. Uskonto on ahdistetun luontokappaleen huokaus, sydämettömän maailman sydän, aivan kuten se on hengettömien olosuhteiden henki. Se on kansan oopiumia. Uskonnon kumoaminen kansan kuvitteellisena onnena on sen todellisen onnen vaatimusta. Vaatimus luopua tilaansa koskevista harhaluuloista on vaatimus luopua tilasta, joka tarvitsee harhaluuloja. Uskonnon kritiikki on siis idussaan sen murheen laakson arvostelua, jonka sädekehänä on uskonto. Taivaan arvostelu muuttuu näin maan arvosteluksi, uskonnon arvostelu oikeuden arvosteluksi, jumaluusopin arvostelu politiikan arvosteluksi."

Karl Marx, Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiä.
Suom. Vesa Oittinen (suomennosta muokattu)

TIETORUUTU

Utopia ja dystopia

Ihmiset unelmoivat paremmasta maailmasta ja ihanteellisesta yhteiskunnasta, jossa kaikille riittää ruokaa, lämpöä, turvallisuutta, rauhaa ja rakkautta. Toiset taas maalaavat kauhukuvia sekasorrosta ja pelon ilmapiiristä. Kauhukuvat ovatkin aika ajoin toteutuneet esimerkiksi sodissa, terrorismissa ja diktatuureissa. Unelmiakin on yritetty saada toteutumaan. Esimerkiksi 1920-luvulla joukko suomalaisia perusti Brasiliaan oman ihanneyhteisön, jonka nimi oli Penedo. Yhteisössä vallitsi korkea moraali ja tasa-arvo. Sen kulta-aika ei kestänyt pitkään, ja nykyään yhteisön jäänteenä on suosittu suomalainen turistikylä. Ihanteellisesta kuvitteellisesta yhteisöstä käytetään käsitettä **utopia** ja epätoivotusta kauhukuvasta käsitettä **dystopia**.

Sana utopia juontaa juurensa vanhaan kreikankieleen ja tarkoittaa sanamukaisesti 'paikkaa, jota ei ole'. Utopia on siis eräänlainen ajatuskoe siitä, millainen olisi paras mahdollinen yhteisö. Utopia on saavuttamaton unelma, mutta sen kuvittelemisella pyritään kirkastamaan, mitkä asiat ja arvot ovat olennaisia ihanneyhteiskunnassa. Thomas Moren (1478–1535) teoksessa *Utopia* on esitetty kuuluisa ajatuskoe tällaisesta ihanteellisesta valtiosta. Kirjassaan More rakentaa yhteisön kaukaiselle kuunsirpin muotoiselle saarelle. Osa utopialaisista elää kaupungeissa, osa maaseudulla. Saaren asukkaat nauttivat luonnon antimista ja toistensa seurasta. Yhteisössä vallitsee yhteisomistus, vahva vanhempien kunnioitus ja täydellinen uskonnonvapaus. Moren *Utopia* siten myös kritisoi Euroopassa 1500-luvun alussa vallinnutta ajattelua. Kaunokirjallisuuden lisäksi myös politiikassa on hahmoteltu ihanteellisia yhteiskuntamalleja. Esimerkiksi 1800-luvulla teollistumisen myötä heräsi ajatus yhteisomistukseen ja työväestön valtaan perustuvasta yhteiskunnasta, jossa vallitsee tasa-arvo. Suuntauksen kannattajia kutsuttiin utopistisosialisteiksi.

Dystopia tarkoittaa yhteisöä, jossa eivät toteudu eettiset arvot tai jossa vallitsee kaaos eli epäjärjestys. Sana dystopia perustuu myös vanhaan kreikkaan ja tarkoittaa 'pahaa, epänormaalia tai vaikeaa paikkaa'. Käsitettä

Monet elokuvat kertovat dystopioista ja niiden kauhuista, kuten elokuva *Nälkäpeli* (2012).

dystopia käytti ensimmäisen kerran John Stuart Mill (1806–1873) puhuessaan Englannin parlamentissa vuonna 1868. Dystopioiden kuvaaminen on hyvin suosittua tietokonepeleissä, elokuvissa ja kirjallisuudessa. Dystopioiden avulla on haluttu osoittaa, miten ihmisille käy, jos moraalinen ajattelu ja arvot menettävät merkityksensä. Esimerkiksi George Orwellin (1903–1950) 1940-luvun lopulla kirjoittama teos *Vuonna 1984* sisältää peiteltyä kritiikkiä Stalinin Neuvostoliittoa ja silloista Englantia kohtaan. Teoksessa kerrotaan valtiosta, jonka diktatuurimainen johtaja, jota kutsutaan Isoveljeksi, valvoo kaikkien kansalaisten elämää ja ajattelua. Valtio käy jatkuvaa sotaa, harjoittaa kidutusta ja aivopesua.

Kuvitteellisten yhteisöjen, niin utopioiden kuin dystopioidenkin, avulla filosofit ja kirjailijat ovat kuvanneet oman aikansa yhteisöjen puutteita sekä pelkoja siitä, miten yhteiskunnalle käy, jos ongelmiin ei puututa. Utopiat ja dystopiat ovat ajatuskokeita siitä, mitkä eettiset arvot ja millaiset käytänteet ovat yhteiskunnassa olennaisia.

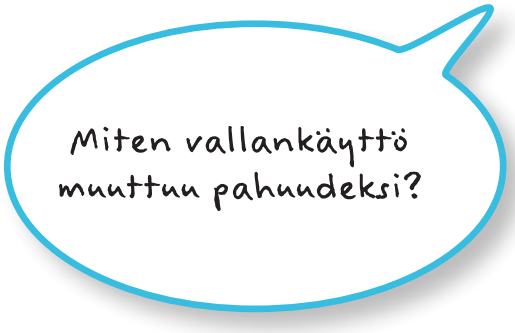

5 Valtio ja kriisit

Moderni valtio muodostuu

Valtio on yksi yhteiskuntafilosofian keskeisimmistä käsitteistä. Se on määritellyn alueen hallinto-, oikeus- ja talousjärjestelmien muodostama kokonaisuus. Toisin sanoen valtiolla tarkoitetaan sitä, miten jollakin alueella elävät ihmiset ovat järjestäneet yhteisen elämänsä. Miltei kaikki yhteiskuntafilosofian peruskäsitteet liittyvät nykyään jollakin tavalla valtioon. Esimerkiksi oikeudenmukaisuus, omistusoikeus, tasa-arvo, valta, kansalaisuus, vapaus ja oikeudet liittyvät kaikki sekä valtioiden keskinäisiin että valtion ja yksilöiden välisiin suhteisiin.

Valtioiden sisäisten ja välisten kriisien uhreiksi joutuvat valitettavan usein myös lapset.

Jo sanassa yhteiskuntafilosofia *yhteiskunta* viittaa järjestäytyneeseen ihmisyhteisöön. Yhteiskunta on kuitenkin valtiota laajempi käsite, sillä siihen sisältyy valtion toiminnan lisäksi **kansalaisyhteiskunta**. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluu ihmisten vapaaehtoinen valtion toimintojen ulkopuolinen järjestäytynyt toiminta – kuten yritykset, uskonnolliset yhteisöt ja kansalaisjärjestöt.

Yhteiskuntafilosofiassa tutkitaan, mikä valtio on, ja miten valtioiden olemassaolo oikeutetaan. Yhteiskuntafilosofit ovat antaneet valtiolle erilaisia määritelmiä. Filosofi Joseph Raz (s. 1939) erottaa toisistaan valtion, valtiovallan ja lait. Razin mukaan valtio on yhteisön poliittinen järjestäytyminen. Valtiovalta on puolestaan se taho tai elin, joka käyttää valtiossa valtaa. Esimerkiksi Suomessa tällaisia elimiä ovat eduskunta ja hallitus. Vallan käyttö tapahtuu pitkälti lainsäädännön kautta. Suomen kielessä sana valtio onkin johdettu sanasta valta.

Valtiolle on annettu myös toisenlaisia määritelmiä. Esimerkiksi sosiologi, filosofi ja taloustieteilijä Max Weber (1864–1920) kuvasi valtiota yhteisöksi, jolla on yksinoikeus fyysiseen voimankäyttöön tietyllä alueella niin omia kansalaisia kuin ulkopuolisia uhkiakin kohtaan. Weberin määritelmässä valtiolla on siis **väkivallan monopoli**: vain se saa käyttää väkivaltaa rajojensa sisällä.

Valtioiden olemassaolo voi tänä päivänä tuntua itsestäänselvyydeltä. Tarvitsee vain katsoa maailmankarttaa, jossa usein kuvataan selkeästi omiin erivärisiin laatikoihin rajattuja alueita. Maailma ei kuitenkaan ole aina näyttänyt tältä. Valtioiden muotoutumisesta saa hyvän kuvan esimerkiksi tarkastelemalla sitä, miten eurooppalainen yhteiskuntafilosofia kehittyi keskiajan jälkeen.

Nykyaikaisen valtion perustana on ajatus **julkisesta vallasta**. Julkinen valta ei ole yksilöiden, kuten hallitsijan tai hallittujen, omaisuutta vaan valtaa käyttävät erilaiset yhteiskunnan instituutiot. Toisin sanoen se, miten yhteiskunta on järjestetty, määrittää missä valta on ja kuka sitä käyttää. Nykyistä muistuttava käsitys valtiosta muodostui vähitellen ja useiden tekijöiden summana. Sen kehitykseen vaikutti merkittävästi vuonna 1648 solmittu Westfalenin rauha, jossa tunnustettiin valtioiden itsemääräämisoikeus eli oikeus

päättää omista sisäisistä asioistaan. Yhteiskuntafilosofiassa puhutaan **suvereniteetista**, kun jollain taholla – kuten valtiolla tai sen hallitsijalla – on tällä tavoin rajoittamaton valta määrätyn alueen sisällä. Lainkäyttövalta alkoi vakiintua tiettyjen maantieteellisten rajojen sisään, kun alueita ei enää nähty hallitsijoiden tai sukujen yksityisomistuksena. Eri maiden hallitsijat eivät voineet enää keskenään muuttaa valtakuntiensa rajoja esimerkiksi avioliittojen kautta.

Vielä 1700-luvulla useat Euroopan valtiot, kuten Ranskan kuningaskunta ja Venäjän keisarikunta, olivat kulttuurisesti hyvin monimuotoisia. Esimerkiksi puhuttujen kielten ja uskontokuntien kirjo oli paikoittain todella laaja. Kuitenkin 1800-luvulle tultaessa ajateltiin yhä enenevässä määrin, että valtioilla pitäisi olla yksi kieli ja kulttuuri. Valtioista alettiin puhua **kansallisvaltioina**. Kansallisajattelua edistettiin perustamalla koululaitoksia, joiden tehtävänä oli yhtenäistää puhuttua kieltä ja opettaa oman kansakunnan historian erityisyyttä. Euroopassa kansallisuusaatteen taustalla oli usein pyrkimys yhdistää erilaiset ryhmät yhtenäiseksi valtioksi. Uudenlaisen yhtenäiskulttuurin luominen ei kuitenkaan ole itsestään selvää ja kansallisvaltioiden synnyn takana oli usein vahva ideologia. Kansallisvaltioiden erityisyyttä ja sisäistä kulttuurista yhtenäisyyttä korostavaa poliittista suuntausta kutsutaan **nationalismiksi**.

Nationalismi

Nationalismi voi olla esimerkiksi ihmisen identiteettiä vahvistava tunne tai poliittinen ideologia, ja sen tavoitteena on jonkin kansan itsemääräämisoikeuden saavuttaminen. Nationalismiin sisältyy ajatus yhteisöstä, jota yhdistävät tietyt arvot ja kulttuuri. Politiikantutkija Benedict Anderson (1936–2015) kuvasi nationalismia käsitteellä **kuviteltu yhteisö**. Tällä tarkoitetaan yhteisöä, jonka jäsenet samaistuvat ajatukseen kaikkien jakamasta yhteisestä kulttuurista, vaikka he eivät todellisuudessa tunne toisiaan. Jaettua kulttuuria voidaan edistää jo olemassa olevien perinteiden kautta sekä keksimällä uusia. Nationalismille on oleellista, että perinteet ja tavat edistävät oman kansallisvaltion tärkeyttä ja erityisyyttä suhteessa muihin valtioihin.

Kansallismielisyys korostaa usein omaksi koetun yhteisön erityisyyttä ja paremmuutta. Pohdi, miksi ajatus omasta kansasta on joillekin ihmisille niin tärkeä.

Nationalismin historiallisesta kehityksestä ei ole yhtä selkeää näkemystä. On ehdotettu, että uuden ajan Euroopassa ihmiset samaistuivat ja jakautuivat erilaisiin ryhmiin esimerkiksi uskonnon, kielten ja jaettujen tarinoiden kautta. Reformaation uskonnolliset ryhmittymät, erillisten kielten kirjoitus- ja kielioppisääntöjen asteittainen vakiintuminen kirjapainon ansiosta sekä eri kansojen myyttejä ja historiaa käsittelevät kirjoitukset saattoivat kaikki edistää erilaisten kansallisten ryhmien muodostumista.

Nationalismiin kuuluu usein **essentialismi**. Essentialismi on näkemys, jonka mukaan jollakin asialla tai olennolla on tietty olemus, joka tekee siitä sen, mitä se on. Nationalismin yhteydessä essentialismi tarkoittaa sitä, että jollakin kansalla ajatellaan olevan yhteinen olemus eli voidaan sanoa millainen jokin kansa ”todella” on. Olemusta pyritään perustelemaan esimerkiksi historiallisella ainutlaatuisuudella, kulttuurilla tai jopa geneettisillä piirteillä.

Nationalismi on jaettu yhteiskuntafilosofiassa **eksklusiiviseen** ja **inklusiiviseen nationalismiin**. Eksklusiivinen tarkoittaa valikoivaa tai poissulkevaa. Tällainen nationalismi perustuu usein sellaiseen käsitykseen, että ihmiset voidaan jakaa selkeisiin etnisiin ryhmiin ja että jokaisella ryhmällä on erityinen oma kulttuurinsa, joita ei tulisi sekoittaa keskenään. Inklusiivinen puolestaan tarkoittaa sisällyttävää. Inklusiivinen nationalismi korostaa kansalaisten vapaaehtoista halua kuulua johonkin kansakuntaan. Kirjailija George Orwell on erottanut toisistaan nationalismin ja **patriotismin** eli isänmaallisuuden. Orwellin mukaan patriootti näkee oman valtionsa elämäntavan arvokkaana, vaikkei haluakaan pakottaa sitä muille. Nykyään patrioottina voidaan yleisesti pitää ketä tahansa, joka haluaa puolustaa maataan tai uhrautua maansa puolesta etnisestä taustastaan huolimatta. Orwellin käsitys patriotismista on siis yhteensopiva ainakin inklusiivisen nationalismin kanssa.

Kilpailevat käsitykset talouden järjestämisestä ja valtiovallan suhteesta kansalaisiin, teknologinen kehitys, kansallisvaltioiden synty ja nationalismin nousu vaikuttivat kaikki omalta osaltaan yhteiskunnallisiin muutoksiin, jotka 1900-luvun alussa johtivat vakaviin kriiseihin. Ensimmäisen ja toisen maailmansodan loppuun mennessä muotoutuneet poliittiset suuntaukset ja niiden käytännön sovellukset kuuluvat nyky-yhteiskuntafilosofian peruskäsitteisiin.

Totalitarismi

Poliittista järjestelmää, jossa valtion valta ulottuu yhteiskunnan kaikille aloille, kutsutaan **totalitarismiksi**. Totalitarismi tulee sanasta täydellinen eli totaalinen, jolla viitataan valtion täydelliseen kaiken kattavaan valtaan. Käytännössä tämä tarkoittaa, että valtiolla

on absoluuttinen valta yksilöiden yli, jolloin heidän oikeuksillaan on hyvin vähän merkitystä. Esimerkiksi totalitaristisissa valtioissa lehdistönvapaus ja sananvapaus ovat usein tarkoin rajattuja tai ne puuttuvat kokonaan. Totalitaristisissa valtioissa joillakin yksilöillä tai ryhmillä on kyllä oikeuksia, mutta ne koskevat vain tiettyä joukkoa, jonka erityisaseman järjestelmä pyrkii oikeuttamaan.

Totalitaariset hallinnot pitävät usein yllä valheellista mielikuvaa, että valtiossa on edelleen mahdollista esittää poikkeavia poliittisia mielipiteitä ja että vallassa olevien toiminta on kansan etujen mukaista. Tällaista valheellista, eli tahallaan harhaanjohtavaa tai totuutta vääristelevää, tietyn aatteen tai opin edistämistä kutsutaan **propagandaksi**. Lisäksi totalitaristisissa valtioissa vallitsee usein vahva henkilökultti, jossa korostetaan kansakunnan johtajan ainutlaatuisuutta ja sankarillisuutta.

Totalitaristiset järjestelmät ovat usein **diktatuureja**, mikä tarkoittaa jonkin ryhmän tai yhden johtajan rajattomaan vallankäyttöön perustuvaa hallintoa. **Yksinvaltiuteen** perustuvia yhteisöjä on ollut olemassa jo tuhansia vuosia, esimerkiksi antiikin Roomassa tai useissa kuningaskunnissa. 1900-luvulla syntyneissä diktatuureissa kansalaisten valvonta ja hallinta pystyttiin kuitenkin järjestämään huomattavasti aiempaa tiukemmin. Tätä edesauttoivat esimerkiksi teknologinen kehitys ja se, että valtioiden rajat oli määritelty tarkemmin, mikä mahdollisti niiden helpomman hallinnan. Neuvostoliitossa rajoittamaton valta oli kommunistisella puolueella ja erityisesti sen pääsihteerillä Vladimir Iljitš Leninillä (1870–1924) ja myöhemmin Josif Stalinilla (1878–1953). Natsi-Saksassa puolestaan valta keskittyi Kansallissosialistiselle puolueelle sekä erityisesti sen johtajalle Adolf Hitlerille (1889–1945). Muita esimerkkejä 1900-luvulla syntyneistä diktatuureista ovat esimerkiksi Benito Mussolinin (1883–1945) Italia, Francisco Francon (1892–1975) Espanja ja Mao Zedongin (1893–1976) Kiina. Totalitaristisia järjestelmiä syntyi toisilleen vastakkaisten ideologioiden pohjalta.

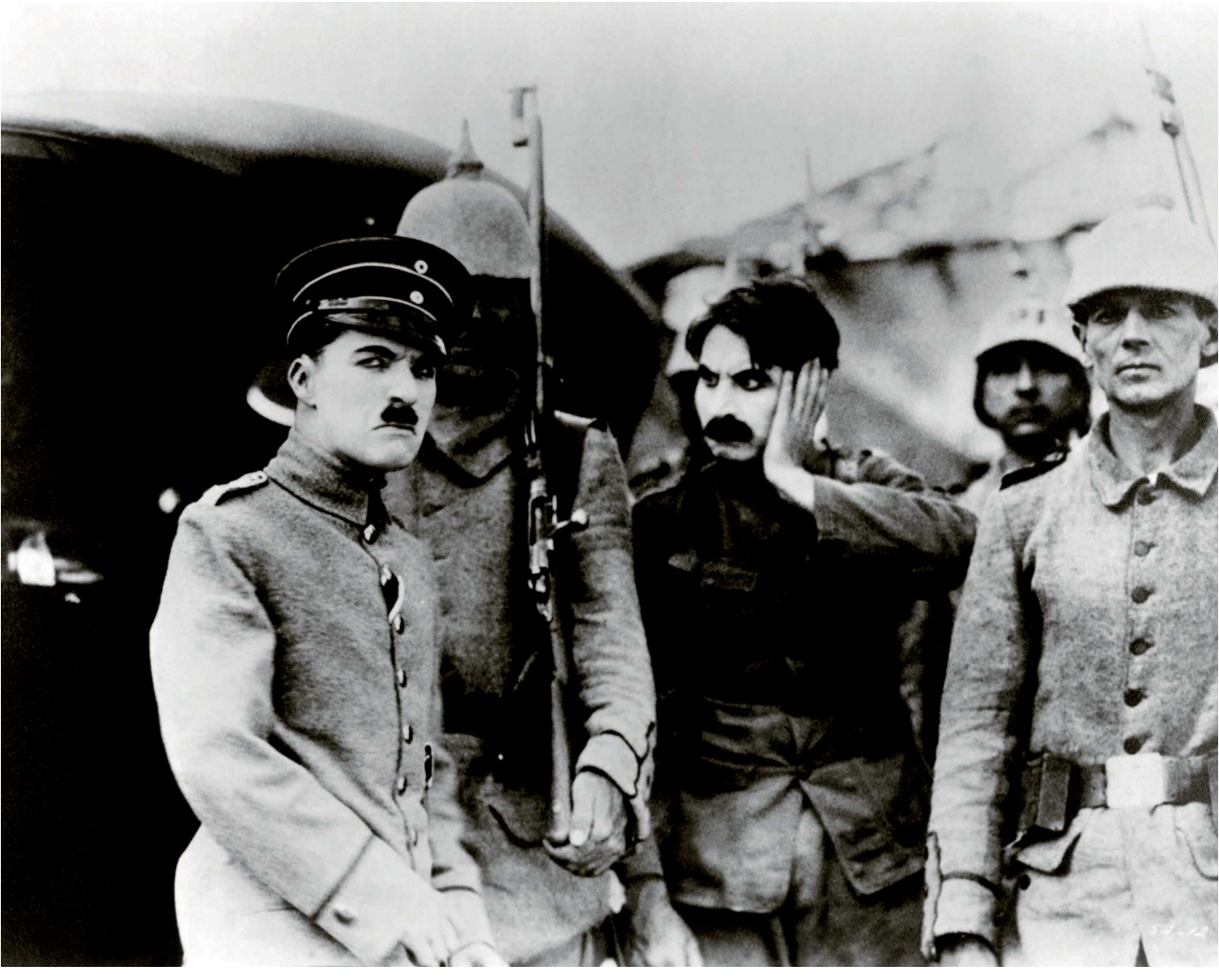

Kuuluisa ohjaaja ja näyttelijä Charles Chaplin (1889–1977) teki pilkkaa Adolf Hitleristä ja fasismista elokuvassaan *Diktaattori* (1940).

Fasismi ja kansallissosialismi

Fasismille on vaikea antaa selkeää määritelmää, ja se on ilmennyt eri maissa eri tavoin. Voidaan kuitenkin sanoa, että fasismi on kansallismielinen totalitaristinen liike. Kansallinen yhtenäisyys, nuoruuden ja miehisyyden ihannointi sekä myötämielinen suhtautuminen väkivaltaan ovat fasismille tyypillisiä. Fasismi pyrki kansakunnan ”uudelleensyntymään” eli sen katsottiin tarjoavan kansakunnalle uuden merkityksen ja tulevaisuuden. Yhtenä syynä fasismin nousuun

pidetään myös sitä, että se tarjosi esimerkin vahvasta yhtenäisestä valtiosta 1900-luvun Euroopan rauhattomissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa. Fasismin katsottiin olevan vaihtoehto sosialismille ja kapitalismille, joiden välinen kamppailu oli johtanut useisiin levottomuuksiin ympäri Eurooppaa.

Saksassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen kehittyi äärifasistinen poliittinen ideologia **kansallissosialismi**, jota kutsutaan myös **natsismiksi.** Kansallissosialistiseen fasismiin sisältyi nykytieteen näkökulmasta perusteeton rotuoppi, jonka mukaan tietyt ihmisryhmät olisivat geneettisesti toisia parempia. Nimestään huolimatta natsi-Saksan kansallissosialismi lainasi elementtejä sekä kapitalismista että sosialismista. Kapitalismiin liittyvä yksityisomistus ja liiketoiminta olivat esimerkiksi osa kansallissosialismia. Sosialistista siinä oli puolestaan vahva keskusjohtoisuus eli valtiovalta ja suunnitelmatalous.

Kansallissosialismiin kuului ajatus erilaisten rotujen paremmuusjärjestyksestä. Itseään arjalaisiksi kutsuneet natsit korostivat rotujen puhtautta ja jakoivat ihmisiä eri rotuihin keksittyjen luonnollisten ominaisuuksien perusteella. Todellisuudessa tällainen jaottelu ei perustunut mihinkään tieteelliseen tietoon, vaan ennakkoluuloihin ja väkivallan oikeuttamiseen. Näkemystä, jonka mukaan etnisyys ja siihen liitetty fyysinen ja henkinen eriarvoisuus oikeuttaa ihmisten eriarvoisen kohtelun, kutsutaan **rasismiksi**. Rasismiin liittyy usein ajatus, kuinka tietyn ryhmän niin sanottu luonnollinen paremmuus oikeuttaa sen valta-aseman.

Natsi-Saksassa rasismi kohdistui erityisesti juutalaisiin, jolloin puhutaan **antisemitismistä**. Antisemitistit kuvittelivat, että juutalaiset olivat syypäitä Saksan tappioon ensimmäisessä maailmansodassa. Lisäksi antisemitistit elättelivät harhaluuloa juutalaisesta maailmanlaajuisesta salaliitosta. Näin juutalaisista tehtiin syntipukkeja lähes kaikkiin vaikeuksiin, joita Saksa oli kohdannut. Natsi-Saksassa juutalaisviha saavutti historiallisesti valtavat mittasuhteet, kun juutalaisia alettiin systemaattisesti tappaa sitä varta vasten suunnitelluissa tuhoamisleireissä. Natsi-Saksan ja sen liittolaisten

toimeenpanemaa juutalaisten, muiden etnisten ryhmien, seksuaalivähemmistöjen ja kehitysvammaisten järjestelmällistä murhaamista keskitysleireillä kutsutaan **holokaustiksi**.

Rasismiin kuuluu myös stereotyyppinen ajattelu. **Stereotyyppi** on yleistävä ja vakiintunut käsitys siitä, millainen esimerkiksi jokin ihmisryhmä tai -tyyppi on. Stereotypiat voivat olla positiivisia tai negatiivisia. Esimerkiksi lause ”kaikki suomalaiset ovat rehellisiä” ilmaisee positiivisen stereotyypin. Kuten stereotyypeissä aina, kyseessä on yleistys, joka ei pidä paikkaansa. Voimme varmasti löytää suomalaisia, jotka ovat joskus toimineet epärehellisesti. Negatiiviset stereotypiat puolestaan kuuluvat osana rasismiin, sillä negatiivisilla yleistyksillä kuten ”kaikki uskonnolliset ihmiset ovat vaarallisia” pyritään oikeuttamaan oma ylemmyys ja toisen ryhmän heikkous tai moraalinen huonommuus. Vaikka rasistiset yleistykset ja rotuja koskevat biologiset väitteet ovat epätosia, rasismilla on edelleen suuri yhteiskunnallinen vaikutus. Rasistiset asenteet vaikuttavat esimerkiksi siihen mitä pidetään ”normaalina”, kenen ääni yhteiskunnassa pääsee kuuluviin ja millaisia mahdollisuuksia ihmisellä voi olla työpaikan tai koulutuksen suhteen. Rasismi on hyvä esimerkki siitä, kuinka epätosilla väitteillä voidaan vaikuttaa mielipiteisiin ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen.

Imperialismi

Imperiumeja tai valtakuntia on ollut olemassa kautta ihmiskunnan historian. Sana periytyy antiikin Roomasta, jonka valtakuntaa kutsuttiin nimellä Imperium Romanum. Nykyisin imperiumi tarkoittaa maailmanvaltaa. Euroopan historiassa suurvaltakunnilla oli merkittävä rooli jo uuden ajan alusta lähtien löytöretkien ja siirtomaavaltojen perustamisessa. Pitkästä historiallisesta perinteestä huolimatta **imperialismi** nousi esiin erillisenä teoriana ja poliittisena aatteena kuitenkin vasta 1800- ja 1900-lukujen Euroopassa.

Poliittisena aatteena imperialismi liitetään usein ajanjaksoon 1800-luvun lopusta 1900-luvun puoliväliin. Tuona aikana tapahtui Afrikan **kolonisaatio**, jossa eurooppalaiset valtiot kilpailivat siirto-

Diktatuureja on esiintynyt monissa maissa ja maanosissa.
Ugandassa Idi Amin (k. 2003) pani toimeen muun muassa laajoja kansanmurhia.

maavallasta ja jakoivat keskenään suurimman osan Afrikan maapinta-alasta. Eurooppalaiset imperiumit haalivat alueita ympäri maailmaa. Esimerkiksi 1850-luvulle tultaessa Iso-Britannia hallitsi lähes koko Intian niemimaata. Imperialismiin kuului pääsääntöisesti ajatus sivistyksen levittämisestä, laajasta hallinnollisesta alueesta ja kilpailusta muiden imperiumeiksi pyrkivien kanssa. Imperiumissa vahva valtio pystyy alistamaan toisen valtion alaisuuteensa. Toisin sanoen, imperialismi on kansojen tai valtioiden itsemääräämisoikeuteen puuttumista.

Nationalismi sulautui imperialistiseen ajatteluun. Ajatus oman kulttuurin ainutlaatuisuudesta ja paremmuudesta toimi oikeutuksena ”alempien” tai ”kehittymättömien” kansojen liittämiselle imperiumiin. Englantilainen kirjailija ja journalisti Rudyard Kipling (1865–1936) puhui ”valkoisen miehen taakasta”, jonka yksi tulkinta oli valkoisten eurooppalaisten moraalinen velvollisuus sivistää muita

kansoja. Nykyajan näkökulmasta eurooppalaisen imperialismin sivistystä ajava ideologia perustui selvästi rasistisille ajatuksille. Toisaalta nationalismi oli myös voimavara imperiumeista irrottautumiseen, kun **satelliittivaltiot** yksi toisensa perään julistautuivat irti siirtomaavallasta.

Imperialistinen ajattelu oli myös osa 1900-luvun diktatuureja. Esimerkiksi Hitler haaveili laajoja alueita kattavasta valtakunnasta. Natsi-Saksassa puhuttiinkin tuhatvuotisesta valtakunnasta. Natsi-Saksan tavoin eurooppalaiset imperiumit hajosivat viimeistään 1970-luvulle tultaessa. Jäljelle jääneitä supervaltoja, Neuvostoliittoa ja Yhdysvaltoja, on joskus kutsuttu imperiumeiksi. Molemmat tosin perustettiin anti-imperialistisille ajatuksille, ja toisen maailmansodan jälkeisenä aikana molemmat lupasivat edistää eurooppalaisista imperiumeista irtautumiseen pyrkiviä valtioita. Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kohdalla voidaan puhua epäsuorasta imperialismista, jolla tarkoitetaan voimakkaan valtion mahdollisuutta painostaa muita toimimaan sen haluamalla tavalla.

Tehtävät

1. Selitä seuraavat käsitteet:

   a) nationalismi

   b) totalitarismi

   c) kansallissosialismi

   d) imperialismi.

2. Määrittele käsite valtio omin sanoin.
3. Pohdi, mihin rasismi perustuu.
4. Esitä kolme vasta-argumenttia seuraavalle väitteelle:

   ”Vallan keskittäminen on kansan parhaaksi.”

TIETORUUTU

Niccolò Machiavelli (1469–1527)

Onko hyvä hallitsija kuin pyhimys, joka kääntää toisen poskensa ja antaa anteeksi väärintekijöille? Renessanssifilosofi Niccolò Machiavellin vastaus on kielteinen. Machiavellin mukaan hyveellinen ei selviä petollisten ja itsekkäiden ihmisten keskuudessa. Yksilö, joka hoitaa valtion asioita kuin Jeesus, päätyy lopulta vain ristiinnaulituksi. Siksi ihanneyhteiskunnasta unelmoimisen sijaan on keskityttävä siihen, millainen politiikka toimii käytännössä.

Machiavellin tunnetuin teos *Ruhtinas* on opaskirja vallanpitäjille. Siinä hän esittää, ettei ole huono asia, jos hallitsijaa pidetään raakana, kunhan kansa on hänelle uskollinen. Liika armollisuus ja anteeksiantavaisuus voivat johtaa kaaokseen, jos kaikki uskovat, että lakien rikkomisesta voi selvitä rangaistuksetta. Machiavellin mukaan hallitsijan onkin parempi olla pelätty kuin rakastettu, koska kansan kiintymys on ailahtelevaa. Ruhtinas ei saa kuitenkaan olla vihattu, sillä loppujen lopuksi hänen valtansa riippuu siitä, miten kansa häneen suhtautuu. Jos johtaja käyttää väkivaltaa satunnaisesti tai kohtuuttomasti, myös se kääntää kansan häntä vastaan. Machiavellin tavoitteena ei ollut oikeuttaa tyranniaa. Hänen mukaansa lopullisena päämääränä pitäisi olla vahvan valtion luominen, joka suojaa kansalaistensa hyvinvointia ja turvallisuutta.

Machiavelli kirjoittaa, että ruhtinaan pitää olla ovela kuin kettu ja vahva kuin leijona. Näistä ja muista hyveistä hän käyttää termiä ***virtù***, joka tarkoittaa hyvettä tai miehekkyyttä. Sana tulee alun perin latinan miehuullisuutta tai urhoollisuutta tarkoittavasta sanasta *virtus*, joka puolestaan on johdettu miestä tarkoittavasta sanasta *vir*. Kyse on siis eräänlaisista miehisistä hyveistä. *Virtù* kattaa eritoten kyvyn toimia tilanteen vaatimalla tavalla, vaikka se toisinaan edellyttäisi perinteisten hyveiden vastaisia tekoja. *Virtù* ei takaa poliittista menestystä, mutta ilman sitä ei voi onnistua. Merkittävä onnistumisen este on **fortuna** eli onni tai tarkalleen ottaen onnetar. Yhteiskunnallisten asioiden hoitamiseen vaikuttaa aina hyvä tai huono onni. *Fortuna* selittää, miksei samalla hallintotavalla ole aina samat seuraukset, ja miksi eri tavoin toimivat ruhtinaat voivat olla menestyksekkäitä. Koska *fortuna* on kuvainnollisesti nainen, Machiavellin mukaan rohkea, oma-aloitteinen ja väkivaltaan turvautuva miehekäs johtaja pystyy voittamaan *fortunan* puolelleen. Kuten sananlasku sanoo: ”Onni suosii rohkeaa”.

Machiavellin toinen pääteos *Valtiollisia mietelmiä* puolustaa tasavaltaa kaikkein parhaimpana valtiomuotona. Ruhtinaskunta voi parhaimmillaan taata asukkailleen vain **turvallisen elämän**, ja tämä saavutetaan kaventamalla kansalaisten vapauksia ja poliittisia vaikutusmahdollisuuksia. Kuitenkin ainoastaan tasavalta voi tarjota ihmisille **vapaan elämän** ja pitkäaikaista vakautta. Yksinhallitsija saattaa olla paras valtion perustaja, mutta hän ei pysty sopeutumaan riittävän hyvin *fortunan* oikkuihin. Siksi tasavaltojen vakautta lisää se, että niissä on useita päättäjiä ja ratkaisut perustuvat keskusteluun. Tällöin kansalaiset ovat halukkaampia puolustamaan vapauttaan kuin hallitsijoitaan. Machiavellin mukaan tasavallassa lakien pitäisi ohjata ihmisiä toimimaan kaikkien hyvän eteen, eikä yksilöiden vaurastumista ja valtapyrkimyksiä saisi suvaita. Perinteisestä moraalista voi Machiavellin mielestä poiketa myös silloin, kun kyse on tasavallan edusta. *Virtùa* voikin olla kokonaisella kansakunnalla. Esimerkiksi Brutus teki oikein osallistuessaan ystävänsä Caesarin salamurhaan, koska Caesar muutti Rooman tasavallan diktatuuriksi.

Yhteiskuntafilosofian juuret
I jakson tiivistelmä

Yhteiskuntafilosofia

- Yhteiskuntafilosofian tarkoituksena on perustellen oikeuttaa oikea ja hyvä tapa järjestää ihmisten yhteisöllinen elämä.
- Platon: Ihanteellisessa valtiossa on kolme luokkaa: hallitsijat, sotilaat ja ansiotyöntekijät. Filosofien tulisi olla hallitsijoita, sillä valtiota on johdettava järjellä ja tiedolla.
- Aristoteles: Valtion tehtävä on ohjata ihmiset kohti hyvää elämää kasvatuksen ja lakien avulla. Käytännössä valtio toimii parhaiten, kun kansalaiset hallitsevat toisiaan vuorotellen.

Yhteiskuntasopimus

- Thomas Hobbes: Kaikki valta on luovutettava yhdelle taholle turvallisuuden takaamiseksi.
- John Locke: Oikeudenmukaiset valtasuhteet perustuvat kansan suostumukseen.
- Jean-Jacques Rousseau: Lait pitäisi säätää kansalaisten yksittäisistä tahdoista muodostetulla yleistahdolla, joka edellyttää, että päättäjät tahtovat yhteistä hyvää.
- Immanuel Kant: Järkeen perustuvan yhteiskuntasopimuksen on tarkoitus taata vapaus. Lakien on oltava sellaisia, että jokaisen pitäisi periaatteessa pystyä hyväksymään ne.

Talous ja hyvinvointi

- Klassinen liberalismi: yksilön merkitystä korostava näkemys, jonka perusperiaatteita ovat vapaus, yksityinen omistusoikeus ja ihmisten autonomia eli itsemääräämisoikeus.
- Kapitalismi: talousjärjestelmä, jonka perusperiaatteita ovat ihmisten vapaaehtoinen toiminta kilpailevilla markkinoilla, tuotantovälineiden ja omaisuuden yksityisomistus sekä palkkatyö.
- Sosialismi: 1800-luvulla työväenluokan aseman parantamiseen kehittynyt aate, jonka mukaan työn hedelmät tulisi jakaa suunnitellusti; korostaa yhteisön merkitystä ja on kriittinen kapitalismia kohtaan.

Valtio ja kriisit

- Valtio: ihmisten yhteisen elämän järjestäytynyt muoto, poliittinen ja alueellinen kokonaisuus.
- Nationalismi: kansallismielinen asenne tai aate, jossa korostetaan oman kansakunnan ainutlaatuisuutta tai paremmuutta.
- Totalitarismi: Poliittinen järjestelmä, jossa valtion valta on hyvin suuri tai rajaton. Valta on keskittynyt yhdelle johtajalle tai pienelle ryhmälle. Totalitarismissa yksilöiden oikeuksia ei tyypillisesti kunnioiteta.
- Imperialismi: toisten valtioiden tai kansojen alistamiseen perustuva suurvalta-asemaa tavoitteleva ideologia, jota erityisesti eurooppalaiset harjoittivat 1800- ja 1900-luvuilla.

II

Yhteiskunta-filosofian peruskysymyksiä

6. Oikeudenmukaisuus

7. Demokratia

8. Poliittiset ideologiat

9. Valta

6 Oikeudenmukaisuus

Mitä oikeudenmukaisuus koskee?

Yhteiskuntafilosofia on monesti moraalifilosofian soveltamista yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Näin ollen yhteiskuntafilosofian keskeiset käsitteet, sellaiset kuten **oikeudenmukaisuus**, liittyvät hyvin läheisesti etiikkaan. Usein jonkin asian kutsuminen oikeudenmukaiseksi tarkoittaa, että sitä pidetään hyvänä tai reiluna. Oikeudenmukaisuutta käsittelevät filosofit pyrkivätkin selvittämään, milloin erilaiset yhteiskunnalliset suhteet ovat oikeudenmukaisia eli moraalisesti oikeutettuja, hyviä ja reiluja. Filosofit esimerkiksi pohtivat, millainen olisi reilu yksilön ja valtion tai vähemmistöjen ja enemmistön välinen suhde.

Oikeudenmukaisuudessa voi olla kyse eri asioista. Aristoteleesta lähtien oikeudenmukaisuus on yleensä jaettu kolmeen eri lajiin: korrektiiviseen, retributiiviseen ja distributiiviseen oikeudenmukaisuuteen. **Korrektiivinen oikeudenmukaisuus** on epäoikeudenmukaisuuksien korjaamista. **Retributiivinen oikeudenmukaisuus** puolestaan koskee sitä, millainen olisi oikeudenmukainen rangaistus rikoksesta. Yhteiskuntafilosofian kannalta keskeisimpänä oikeudenmukaisuuden osa-alueena pidetään kuitenkin distributiivista oikeudenmukaisuutta eli jako-oikeudenmukaisuutta.

Distributiivinen oikeudenmukaisuus perustuu ajatukseen, jonka mukaan jokaiselle on annettava se, mitä hän ansaitsee. Tämä edellyttää kahteen kysymykseen vastaamista: mitä jaetaan ja miten jaetaan. Toisin sanoen on kerrottava, mitkä ovat ne perushyödykkeet, joita oikeudenmukainen jako koskee, ja millainen olisi se periaate, jonka mukaan hyödykkeet jaetaan.

Kaikille kuuluvat hyvät – mitä jaetaan?

Nimensä mukaisesti distributiivisessa oikeudenmukaisuudessa on kyse yhteiskunnallisten ”hyvien” jakamisesta eli distribuutiosta. Yksi keskeinen yhteiskunnassa jaettava hyvä on varallisuus. Omaisuus ei ole kuitenkaan ainut yhteiskunnallisesti jaettava hyvä. Hyvät voidaankin luokitella kahteen eri kategoriaan: **aineellisiin** ja **aineettomiin hyviin**. Aineellisia hyviä ovat esimerkiksi ruoka ja asunto. Aineelliset hyvät voi tunnistaa esimerkiksi siitä, että niillä on nyky-yhteiskunnassa usein rahallinen arvo. Tästä syystä varallisuus on ainakin epäsuorasti rinnastettavissa aineelliseksi hyväksi, vaikka varallisuudella voi saada myös aineettomia hyviä, kuten arvostusta tai vaikutusvaltaa.

Aineettomien hyvien määritteleminen ja luetteleminen on vaikeampaa kuin aineellisten. Aineettomiin hyviin voidaan lukea esimerkiksi perusoikeudet ja -vapaudet, mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnassa sekä terveys ja koulutus. Aineettomien hyvien listaaminen on jo itsessään moraalinen kannanotto siitä, minkälaisten asioiden toteutumisesta yhteiskunta on vastuussa sekä siitä, mitä ylipäätään pidetään arvokkaana.

Vuonna 2014 ihmiset osoittivat mieltään tasa-arvoisen avioliittolain puolesta Kansalaistorilla Helsingissä.

Mitä hyviä yhteiskunnan täytyy jakaa? Mitä hyviä kaikki ihmiset tarvitsevat, ja kuuluvatko ne sen vuoksi kaikille? Näiden kysymysten lähtökohtana on, että ihmiset ovat ainakin jollakin tavoin samanlaisia, ja siksi heitä on kohdeltava samoin hyviä jaettaessa. Kaikille kuuluvien hyvien jakamisessa on siis kyse **tasa-arvosta**.

Yhteiskunnallinen tasa-arvo perustuu ajatukseen, jonka mukaan ihmisiä ei saa kohdella lain edessä eriarvoisesti heidän tiettyjen ominaisuuksiensa perusteella. Tällaisia ovat ensisijaisesti ne ominaisuudet, joihin ihmiset eivät voi itse vaikuttaa. Tasa-arvon kannalta moraalisesti epäoleellisina asioina pidetään esimerkiksi sukupuolta, etnisyyttä, seksuaalista suuntautumista, fyysisiä ominaisuuksia sekä synnynnäistä sosiaalista asemaa, kuten vanhempien varallisuutta. Koska nämä seikat ovat yksilön valinnan ulottumattomissa, ei ole moraalisesti perusteltua asettaa ketään eriarvoiseen asemaan niiden takia. Ihmiset ovat siis näiden ominaisuuksien suhteen moraalisessa

mielessä **samanarvoisia**. Yhteiskunnallisen tasa-arvon tavoittelu tarkoittaa sitä, että pyritään vähentämään moraalisesti epäolennaisten seikkojen vaikutusta ihmisten mahdollisuuksiin elämässä.

Miten jaetaan oikeudenmukaisesti?

Filosofeilla on erilaisia käsityksiä siitä, millainen jakoperiaate takaisi hyvien oikeudenmukaisen jakautumisen yhteiskunnassa. Tavallisesti ollaan kuitenkin sitä mieltä, että jakoperiaatteen pitäisi perustua tasa-arvoon. Ajattelijoilla on kuitenkin toisistaan poikkeavia näkemyksiä siitä, minkä suhteen ihmisten tulisi olla tasa-arvoisia. Näkemyserot vaikuttavat suuresti siihen, millaista jakoperiaatetta kannatetaan. Samalla usein ilmaistaan, minkä suhteen ja miten paljon voidaan sallia epätasa-arvoa.

Tasa-arvon periaatteesta tuntuu helpolta siirtyä **tasajakoon**. Jos kaikki ovat tasa-arvoisia, eikö kaikille tulisi jakaa kakusta yhtä suuri pala? Olisiko esimerkiksi taloudellinen epätasa-arvo ratkaistavissa yksinkertaisesti tulonsiirrolla, jolloin kaikki saisivat yhtä paljon? Tällaista näkökulmaa kutsutaan **lopputuloksen tasajaoksi**. Tasajakoa on kritisoitu siitä, että se ei ole tarpeeksi herkkä yksilöiden välisille eroille. Eikö ihmisten valinnoilla pitäisi myös olla jokin painoarvo? Yksi saattaa arvostaa vapaa-aikaa enemmän ja tehdä vähemmän töitä. Toinen taas haluaa tienata suuria summia rahaa. Olisiko tässä tilanteessa reilua tasata ansiot niin, että henkilöille jää sama summa rahaa? Kuten aiemmin todettiin, ihmisten mahdollisuuksiin eivät saisi vaikuttaa heistä riippumattomat tekijät. Lisäksi, jos kaikille annetaan sama summa, mikä motivoisi yksilöä tekemään muita enemmän töitä? Mutta miten suhtautua eriarvoisuuteen, joka seuraa ihmisten vapaista valinnoista?

ERILAISIA JAKOPERUSTEITA	
Tasajako	Kaikki saavat yhtä suuren osan jaettavasta.
Jako ansioiden mukaan	Jokaiselle kuuluu se, minkä eteen he ovat nähneet vaivaa. ”Työn hedelmät” kuuluvat sille, joka työn on tehnyt.
Jako kykyjen mukaan	Ihmisten halutaan saavuttavan tasa-arvoinen toiminnallinen taso. Toisille voidaan siis jakaa enemmän kuin muille.
Sattumaan perustuva jako	esimerkiksi arvonta
Jako tarpeiden mukaan	Määritellään mitä ihmiset tarvitsevat. Jako voi koskea jotakin, jota kaikki tarvitsevat, tai vaihtoehtoisesti voidaan tarkastella, tarvitseeko joku jotakin erityistä.

John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria

Nykyisessä yhteiskuntafilosofiassa distributiivisesta oikeudenmukaisuudesta käydyn keskustelun lähtökohtana on usein yhdysvaltalaisen filosofin John Rawlsin (1921–2002) kirjassaan *Oikeudenmukaisuusteoria* esittämät ajatukset. Rawlsin mukaan oikeudenmukaisuudessa on kyse reiluudesta. Rawls halusi löytää objektiiviset oikeudenmukaisuuden perusperiaatteet, jotka kaikki voisivat hyväksyä. Perusperiaatteiden tehtävä on määrittää oikeudet ja velvollisuudet sekä hyödykkeiden jakautuminen. Ratkaisuksi Rawls ehdotti ajatuskoetta alkuasetelmasta, jota hän kutsuu **tietämättömyyden verhoksi**:

Kuvitellaan, että olemme päättämässä yhteiskunnallisia perusperiaatteita. Oletetaan lisäksi, että päätöksenteko tapahtuu ikään kuin ennen syntymäämme. Näin ollen emme tiedä mitään henkilökohtaisista ominaisuuksistamme, asenteistamme tai asemastamme yhteiskunnassa. Kukaan ei siis esimerkiksi tiedä, mikä on hänen ihonvärinsä, sukupuolensa, varallisuutensa, uskonnollinen vakaumuksensa, seksuaalinen suuntautumisensa tai terveytensä tulevassa yhteiskunnassa. Tarkoituk-

sena on siis kuvitella, että saattaisimme edustaa minkälaista ihmistä tahansa. Alkuasetelmassa tiedämme myös, että maailmassa vallitsee resurssien niukkuus, eli kaikille ei voida antaa yltäkylläisesti kaikkea, mitä he haluavat. Seuraavaksi on mietittävä, millä tavalla yhteiskunnalliset hyödykkeet tulisi jakaa, jotta jokainen olisi jakoon tyytyväinen riippumatta siitä, millainen hänen tuleva asemansa yhteiskunnassa on.

On erittäin oleellista ymmärtää, että Rawlsin ajatuskoe on nimenomaan tarkoitettu vain ajattelun työkaluksi. Tietenkään todellisuudessa tällaista syntymää edeltävää harkintaa ei voi tapahtua. Ajatuskokeen kautta on kuitenkin mahdollista yrittää etsiä yleisiä oikeudenmukaisuuden periaatteita ja mikäli sellaiset löytyvät, pyrkiä soveltamaan niitä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Ajatuskokeen kautta Rawls muotoili kuuluisat **kaksi oikeudenmukaisuuden perusperiaatetta**, jotka hänen mukaansa kaikki tietämättömyyden verhon takana olevat rationaaliset ihmiset hyväksyisivät:

Vapausperiaate: Jokaisella on oltava yhtäläinen oikeus suurimpaan määrään perusvapauksia, joka on yhteensopiva kaikkien muiden ihmisten vastaavien vapauksien kanssa.

Tasa-arvoperiaate: Yhteiskunnalliset ja taloudelliset eriarvoisuudet on järjestettävä niin, että

- ne koituvat yhteiskunnan huonoimmassa asemassa olevien eduksi (eroperiaate),
- jokainen voi reilun mahdollisuuksien tasa-arvon mukaisesti pyrkiä kaikille avoimiin asemiin ja virkoihin yhteiskunnassa (reilujen mahdollisuuksien periaate).

Rawlsin mukaan nämä perusperiaatteet takaavat kaikille yhtäläiset perusvapaudet sekä mahdollisuudet. Vapauksia täytyy olla mahdollisimman paljon, kunhan ne eivät ole keskenään ristiriidassa ja kuuluvat kaikille. Jos esimerkiksi halutaan asettaa yhdeksi perusvapaudeksi henkilökohtainen koskemattomuus, ei voida hyväksyä

toiseksi perusvapaudeksi oikeutta pahoinpidellä toisia ihmisiä. Tuloerot puolestaan ovat Rawlsin mukaan hyväksyttävissä vain silloin, kun ne edistävät ensisijaisesti huono-osaisimpien asemaa. Ihmiset saavat siis rikastua, kunhan eivät tee sitä vähätuloisimpien hyvinvoinnin kustannuksella. Suurempi varallisuus ei myöskään saa vaikuttaa ihmisten mahdollisuuksiin päästä yhteiskunnallista valtaa käyttäviin asemiin. Rawls puolustaa oikeudenmukaisuuden perusperiaatteitaan vedoten siihen, että tietämättömyyden verhon takana jokainen rationaalinen omasta hyvinvoinnistaan välittävä ihminen haluaisi varmistaa, että on mahdollisimman vapaa ja ettei joudu kestämättömän huono-osaiseen asemaan.

Yksi Rawlsin teorian ansio on, että se helpottaa asioiden tarkastelua muiden ihmisten näkökulmasta. Ajatuskokeessa, tietämättömyyden verhon takana, jokainen joutuu kuvittelemaan, millaisia asioita toiset ihmiset saattaisivat pitää tärkeänä. Tämä auttaa ymmärtämään, kuinka ihmiset voivat arvostaa asioita eri syistä ja eri tavoilla.

Libertaristinen kritiikki

Rawlsin teoria on saanut osakseen myös kritiikkiä. **Libertarismiksi** kutsuttua yhteiskuntafilosofista ajatussuuntausta edustava Robert Nozick (1938–2002) katsoi Rawlsin oikeudenmukaisuusperiaatteiden loukkaavan yksilöiden vapautta. Libertarismin keskeisin periaate on **yksilöiden ehdoton vapaus**. Sen mukaan yksilön valinnanvapautta tai itsemääräämisoikeutta ei saa loukata millään tavalla, tai ainakin loukkaaminen on pidettävä mahdollisimman vähäisenä. Myös valtion vallan tulisi olla minimaalinen. Libertarismi kannattaa jakoa ansioiden mukaan. Vapaassa yhteiskunnassa kukin on ”oman onnensa seppä” eli ansaitsee sen, minkä eteen on ponnistellut. Nozick esitti, että kaikki varallisuuden uudelleenjakaminen loukkaa ihmisten vapautta, koska silloin heiltä otetaan jotain pois vasten heidän tahtoaan. Tätä ajatusta Nozick perusteli kuuluisalla Wilt Chamberlain -esimerkillään:

Ihmisten kyvyt ja mahdollisuudet ovat erilaisia. Tasa-arvoinen yhteiskunta tarjoaa mahdollisuuksia erilaisista lähtökohdista tuleville ihmisille. Kuva Rion paralympialaisista 2017, vastakkain USA ja Turkki.

Wilt Chamberlain on kuuluisa koripalloilija. Ihmiset haluavat päästä katsomaan hänen pelejään. Tehdäkseen niin he maksavat omilla rahoillaan vapaasta tahdostaan ottelun pääsylipun hinnan. Lopputuloksena on, että Wilt Chamberlainin henkilökohtainen omaisuus on huomattavan suuri. Miksi tilanteessa, jossa varojen siirtyminen yhdelle ihmiselle on ollut toisten ihmisten vapaiden valintojen seurausta, olisi oikeudenmukaista puuttua tähän tilanteeseen?

Nozickin mukaan Wilt Chamberlainin tulojen verottaminen ei ole oikeutettua; ei edes, vaikka tällä pyrittäisiin heikompiosaisten auttamiseen. Ainoastaan hyväntekeväisyys, tai muu vapaaehtoinen toiminta, säilyttää ihmisten vapauden päättää omista asioistaan. Ainoa hyvä, jonka suhteen ihmiset ovat tasa-arvoisia, ovat yksilön vapaudet. Mitään valtion sanelemaa pakkoa ei voi olla. Nozickin oikeudenmukaisuuskäsitys nostaa yksilöiden vapauden ja ulkopuolisen puuttumattomuuden ylitse kaiken muun.

Kaikkia yhteiskuntafilosofeja Wilt Chamberlain -esimerkki ei ole vakuuttanut. Chamberlainin menestykseen ovat hänen työpanoksensa lisäksi vaikuttaneet myös synnynnäinen lahjakkuus ja yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet, joista kummatkaan eivät ole hänen omia ansioitaan. Esimerkiksi ilman jalkoja syntynyt ei voi tulla Chamberlainin kaltaiseksi koripallotähdeksi. Kyvyiltään ja mahdollisuuksiltaan ihmiset eivät siis ole tasa-arvoisia. Herääkin kysymys, missä määrin tämä epätasa-arvo pitäisi huomioida hyviä jaettaessa.

Kyvyt ja mahdollisuudet

Rawlsin teoriaa on kritisoitu myös Nozickia päinvastaisista näkökulmista. Filosofit Amartya Sen (s. 1933) ja Martha Nussbaum (s. 1947) katsovat, että Rawlsin ratkaisu ei ota riittävästi huomioon ihmisten erilaisia **toimintavalmiuksia**, kuten kykyjä hyödyntää kaikille kuuluvia perushyviä. Ei siis riitä, että kaikille annetaan sama ”peruspaketti”, koska ihmisillä on eritasoisia valmiuksia käyttää tätä pakettia. Oletetaan, että peruspaketti sisältäisi esimerkiksi kiinteän summan rahaa. Ihminen, joka on onnettomuudessa menettänyt liikuntakyvyn jaloistaan, joutuisi käyttämään suuremman osan näistä tuloista turvatakseen liikkumisensa. Tämän ihmisen – omista valinnoista riippumaton – asema olisi siis samasta perussummasta huolimatta huonompi suhteessa muihin.

Filosofi Elizabeth Anderson (s. 1959) on ehdottanut samankaltaista teoriaa, jota hän kutsuu **mahdollisuuksien tasa-arvoksi**. Andersonin mukaan oikeudenmukaisuus edellyttää, että niille, joilla on heikoimmat valmiudet, tulee antaa enemmän resursseja. Vielä

resursseja tärkeämpänä Anderson pitää tasa-arvoisia sosiaalisia suhteita. Tämä tarkoittaa, että resursseja enemmän tarvitsevia ei tulisi nähdä yhteiskunnallisena taakkana. Tällä tavalla kaikki voivat kokea olevansa yhteiskunnan tasa-arvoisia jäseniä.

Kykyjä ja mahdollisuuksien tasa-arvoa painottavia teorioita on kritisoitu siitä, että niitä on vaikea toteuttaa käytännössä. Siinä missä Rawlsin teoria asettaa etusijalle huono-osaisimpien hyvinvoinnin turvaamisen, kykyjä ja mahdollisuuksia painottavat teoriat ovat huomattavasti laajempia ja samalla vaikeammin toteutettavia. Kriitikot ovat huomauttaneet, että jokaisen ihmisen yksilöllisten erityispiirteiden huomioon ottaminen vaatisi jatkuvaa hienosäätöä, joka kuormittaisi valtiota liikaa. Toisaalta, kykyjä ja mahdollisuuksia painottavat teoriat ottavat herkemmin huomioon ihmisten välisiä todellisia eroja ja pyrkivät lisäämään tasa-arvoa.

Tehtävät

1. Millaisia oikeudenmukaisuuden lajeja on olemassa?
2. Miten tasa-arvoa voidaan perustella moraalisesti?
3. Millaisiin oikeudenmukaisuuden periaatteisiin päätyisit tietämättömyyden verhon takana?
4. Olisiko reilua arpoa, kenelle asevelvollisuuskutsu lähetetään?
5. Ota perustellen kantaa seuraaviin väittämiin:

   a) Leukemia on hoidettava ennen suonikohjuja.

   b) Yliopistojen opiskelupaikat on arvottava.

   c) Kirurgille kuuluu parempi palkka kuin viheralueen hoitajalle.

   d) Verojen välttäminen on viisautta.

TIETORUUTU

Rangaistusteoriat

Moni ajattelee, että lain rikkomisesta pitäisi seurata jonkinlainen oikeudenmukainen **negatiivinen sanktio** eli **rangaistus**. Sanktio voi olla esimerkiksi sakko tai vankeustuomio. Ihmiset ovat kuitenkin hyvin erimielisiä siitä, miksi väärintekijöitä on rangaistava. Karkeasti ottaen rangaistusteoriat voidaan jakaa kahteen pääluokkaan: **retribuutio-** ja **preventioteorioihin**. Retribuutioteorioiden mukaan rikollisen on sovitettava tai hyvitettävä rikoksensa. Koska hän on aiheuttanut muille kärsimystä, on hänen myös itse kärsittävä. Tällä tavoin lainrikkoja ikään kuin tasaa tilinsä rikoksen uhrin ja muun yhteiskunnan kanssa. Valtio tavallaan siis kostaa tehdyn vääryyden rikolliselle. Vanhasta testamentista tuttu ”silmä silmästä” -periaate on selkeä esimerkki retributiivisesta rangaistusteoriasta. Sana 'retribuutio', joka nykyään merkitsee ansaittua rangaistusta, onkin aikaisemmin tarkoittanut takaisinmaksua.

Retribuutioteorioiden mukaan menneisyydessä tapahtunut rikos toimii rangaistuksen perusteena. Siinä missä retribuutioteoriat katsovat taaksepäin, preventioteoriat kääntävät katseensa eteenpäin. Preventioteorioiden kannattajat ovat sitä mieltä, että rangaistuksen pitäisi estää tai ehkäistä rikosten tekemistä tulevaisuudessa. Termi preventio tarkoittaakin ennaltaehkäisyä. Yksi tyypillisimmistä preventioteorioista on niin sanottu **peloteteoria**. Sen puolustajat uskovat, että uhka mahdollisesta rangaistuksesta estää ihmisiä ryhtymästä laittomuuksiin. Jos tiedän, että ylinopeuden ajamisesta voi saada sakot, hillitsen vauhtiani, sillä en halua menettää eurojani. **Reformiteoria**, jota kutsutaan myös terapeuttiseksi teoriaksi ja korjaavaksi teoriaksi, on toinen tyypillinen preventioteoria. Sen mukaan rangaistuksen on tarkoitus parantaa rikollinen pahoista tavoistaan. Lainrikkojalla on halu tehdä väärin, ja tämä halu saadaan poistettua rankaisemalla häntä moraalittomista teoista. Halu voi johtua yksilöstä itsestään tai ympäristön paineista. Reformiteoreetikot näkevät rikollisuuden eräänlaisena yhteiskunnan sairautena, jota hoidetaan negatiivisten sanktioiden avulla. Osa reformiteoreetikoista on sitä mieltä, ettei

Joissain maissa on edelleen käytössä kuolemanrangaistus, esimerkiksi sähkötuolin avulla. Tutkimusten mukaan kuolemanrangaistus ei toimi pelotteena, sillä sen käyttöönotto tai käytöstä poistaminen ei ole vaikuttanut huomattavasti rikollisuuteen. Suomessa kuolemanrangaistus poistui käytöstä vuonna 1972.

rikollisia pidä rangaista lainkaan, vaan heitä pitäisi pikemminkin kuntouttaa. Vankeusrangaistus ja kuolemantuomio toimivat joidenkin preventioteoreetikkojen mukaan myös siten, että ne fyysisesti estävät uusien rikosten tekemisen. Jos joutuu kalterien taakse, on sieltä käsin vaikeaa rikkoa lakia. Vastaavasti kuollut ei voi enää tehdä muille vääryyttä.

Kaikilla rangaistusteorioilla on ongelmansa. Esimerkiksi retribuutioteoriaa on moitittu moraalisesti arveluttavaksi, sillä useat pitävät kostamista vääränä. Kostamisessahan yksi väärä teko pyritään korjaamaan toisella yhtä lailla väärällä teolla. Olisi perin kummallista, että rangaistuksesta tulisi eettisesti hyväksyttävää, jos yhden ihmisen sijaan koston suorittaa useamman ihmisen muodostama yhteiskunta. Myös preventioteorioilla on omat pulmansa. Intohimorikokset ja päihteiden vaikutuksen alaisuudessa tehdyt rikokset eivät vähene merkittävästi, vaikka niistä rangaistaisiin. Vastaavasti kuolemantuomiolla ei näytä olevan pelotevaikutusta. Lisäksi toisinaan lainrikkojat luovat vasta vankilassa ollessaan yhteydet järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Toisin sanoen rangaistukset voivat olla tehottomia tai jopa haitallisia rikosten ehkäisemisen kannalta.

7 Demokratia

Kansanvallan perusta

Poliittinen päätöksenteko on tasapainoilua konfliktien ja yhteistyön välillä. Kuinka ratkaista eriävät mielipiteet siitä, mikä on tärkeää yhteiskunnassa? Kenelle kuuluu valta päättää, miten toimitaan? Ovatko kansalaiset keskenään tasavertaisia? Vaatiiko ongelmien ratkaisu, että kaikki ovat samaa mieltä siitä, mitä tehdään? Demokratia on yksi keino vastata näihin kysymyksiin. Keskeisin demokratiaa koskeva yhteiskuntafilosofinen kysymys on: miten voidaan moraalisesti oikeuttaa kaikkia koskevat päätökset tilanteessa, jossa asioista ollaan eri mieltä?

Demokratia tulee kreikan kielen sanoista *demos*, eli kansa ja *kratos*, joka tarkoittaa valtaa tai hallitsemista. Demokratia tarkoittaa

siis kansanvaltaa. Toisin kuin esimerkiksi yksinvaltiudessa tai harvainvallassa, demokratiassa valtaa käyttää kansa. Samalla vallan käyttö myös kohdistuu kansaan. Kyseessä on siis kansalaisten itsehallinto eli kansa käyttää valtaa itseään kohtaan.

Kansan tai kansalaisuuden määritteleminen on tärkeää demokratian kannalta. Kenellä on yhteiskunnallinen vaikutus- ja päätöksentekovalta? Demokratiassa kansalaisuuteen liitetään vahvoja vaatimuksia. Toisin sanoen demokratian oikeutuksen perustana ovat **kansalaisten velvollisuudet** poliittisessa päätöksenteossa. Kansalaisilta edellytetään ainakin osallistumista, ymmärrystä valtion toiminnasta, poliittista harkintaa eli keskustelua eri näkemyksistä, lakien noudattamista ja toisten kansalaisten jonkinasteista kunnioittamista.

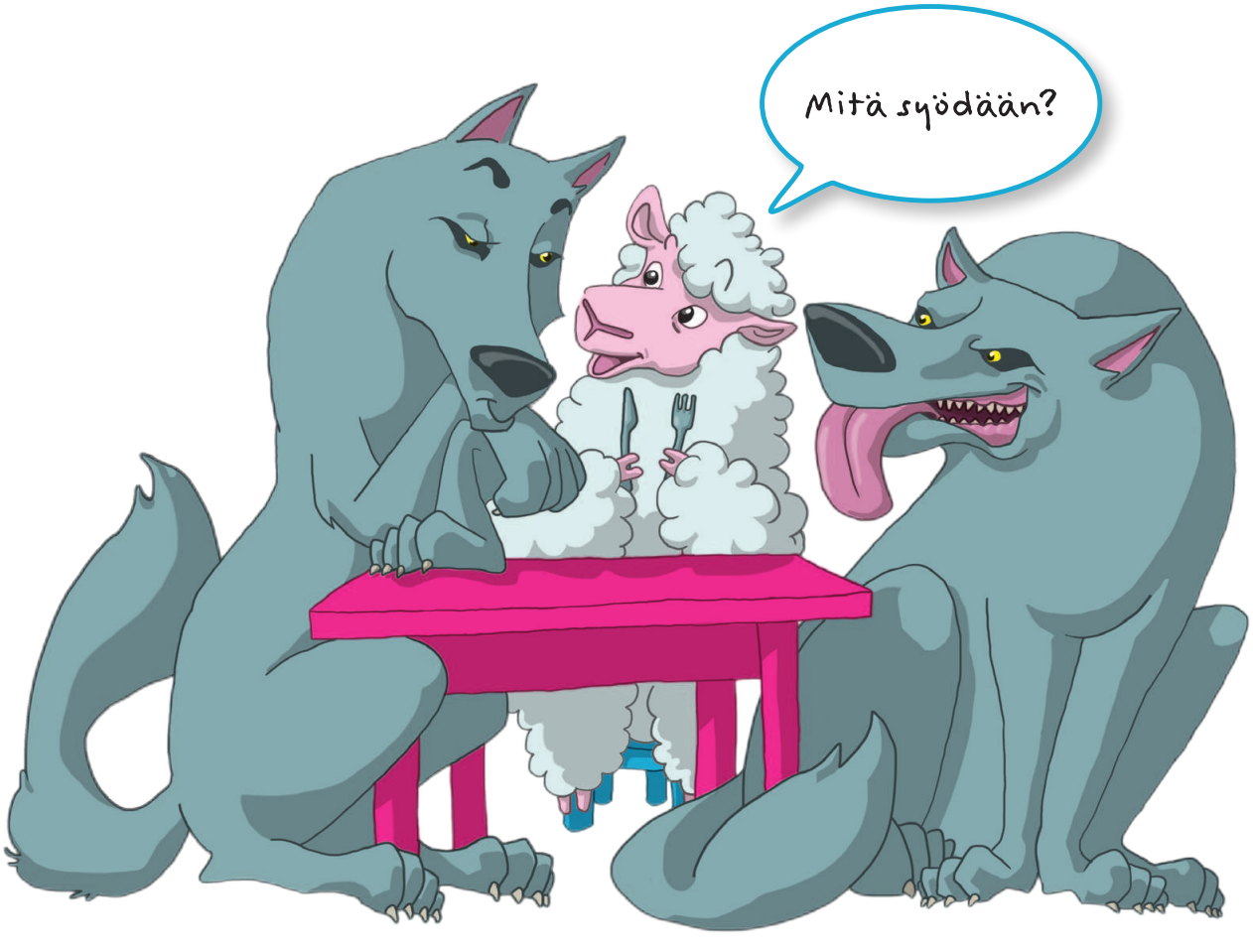

Demokratiasta on sanottu, että siinä kaksi sutta ja lammas äänestävät mitä syödään lounaaksi. MIhin demokratian ongelmaan tämä lausahdus viittaa?

Demokratiaan liittyy vahvasti ajatus **osallistumisesta** poliittiseen elämään. Yksinkertainen esimerkki tästä on äänestäminen. Ilman osallistuvuutta demokratia menettää oikeutuksensa ja voimavaransa. Voidaan kuitenkin kysyä, onko äänestäminen kansalaisvelvollisuus. Ihmisten äänestysaktiivisuutta yritetään usein nostaa korostamalla, kuinka jokainen ääni on tärkeä tai kuinka äänestäminen on ainoita vaikuttamiskeinoja. Yhdellä äänellä ei kuitenkaan todennäköisesti ole merkitystä äänestyksen lopputuloksen kannalta. Äänestämisen tärkeyttä painotetaan myös toteamalla: ”Jos et äänestänyt, et voi valittaa.” Tämä näkökulma on ongelmallinen esimerkiksi siksi, että ilmaisunvapauden takaama kansalaisten oikeus yhteiskunnalliseen kritiikkiin ei liity äänestämiseen. Lisäksi valittamisen kieltäminen näyttää olettavan, että yksilö olisi voinut vaikuttaa äänestyksen lopputulokseen. Demokratiassa onkin vedottu äänestämiseen symbolisena eleenä. Äänestäminen ilmaisee halun osallistua yhteiseen toimintaan, joka tähtää yhteiskunnan kehitykseen. Äänestämättä jättäminen puolestaan ikään kuin ilmaisee välinpitämättömyyttä toisia kansalaisia kohtaan. Toisaalta myös äänestämättä jättäminen voidaan nähdä kriittisenä mielipiteenä ja näin mielenkiinnon ilmaisuna. Ehkä äänestämisestä ei ole perusteltua puhua velvollisuutena, vaan ennemmin tarpeellisena tai toivottavana osallistumisena.

Oikeusvaltion olemus

Velvollisuuksien lisäksi kansalaisuuteen liittyy oikeuksia. Oikeuksien tarkoitus on turvata ihmisten taloudellista ja sosiaalista toimintaa, osallistumista poliittiseen päätöksentekoon sekä mahdollistaa tietty hyvinvoinnin taso ja hyvä elämä. Demokratiassa kansalaisuuteen kuuluu **perusoikeuksia**, kuten mielipiteen- ja sananvapaus, uskonnonvapaus, oikeus omistaa ja oikeus olla joutumatta syrjinnän kohteeksi. Lisäksi perusoikeuksiin kuuluu poliittisia oikeuksia kuten kokoontumisvapaus, äänestäminen ja oikeus asettua ehdolle vaaleissa. Valtiovallan suhde kansalaisiin on määritelty niin, että julkisen vallan on toimittava lakien mukaisesti. Esimerkiksi mielivaltaiset pidätykset ovat kiellettyjä ja oikeudenkäyntien tulee olla reiluja ja puolueettomia. Demokraattinen yhteiskunta pyrkii siis

varmistamaan ja suojaamaan ihmisten koskemattomuutta, turvallisuutta ja mahdollisuuksia elää ihmisarvoista elämää.

Joitakin kansalaisuuteen liittyviä oikeuksia voi myös menettää. Esimerkiksi kaikki maat eivät myönnä kaksoiskansalaisuutta, joten toisen maan kansalaisuutta hakeva henkilö voi menettää aiemman kansalaisuutensa. Oikeutta yhteiskunnalliseen osallistumiseen voidaan myös rajata valtion sisällä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa joissakin osavaltioissa vangeilla ei ole äänestysoikeutta. Suomessa tällainen kansalaisluottamuksen menettäminen poistettiin vuonna 1969, jonka jälkeen vangitkin ovat saaneet äänestää. Äänioikeus voi olla myös rajattu tietylle yhteiskuntaluokalle tai ryhmälle. Esimerkiksi Suomen suuriruhtinaskunnassa naiset saivat oikeuden äänestää ja asettua ehdolle vaaleissa vuonna 1906. Vaikka kehitystä voidaan pitää valitettavan myöhäisenä, globaalisti Suomen malli oli edistyksellinen siinä mielessä, että vuonna 1907 eduskuntaan valitut yhdeksäntoista naista olivat maailman ensimmäiset naispuoliset kansanedustajat.

Suurinta osaa perusoikeuksista ei kuitenkaan voida demokratiassa ottaa pois, ja nykyään ne kuuluvat kaikille ihmisille riippumatta heidän sosiaalisesta asemastaan, etnisyydestään tai sukupuolestaan. Ihmisiä ei siis aseteta eriarvoiseen asemaan sellaisten ominaisuuksien perusteella, joita he eivät itse ole voineet valita. Valtiot voivat laajentaa tietyt perusoikeudet koskemaan kaikkia valtiossa oleskelevia, ei pelkästään valtion kansalaisia. Hyvä esimerkki tästä ovat YK:n ihmisoikeudet, joita Suomikin on luvannut kunnioittaa ja jotka se on luvannut taata kaikille Suomessa oleskeleville ihmisille riippumatta heidän kansallisuudestaan.

Kansalaisten oikeuksia ja demokratiaa turvaavaa järjestelmää kutsutaan **oikeusvaltioksi**. Oikeusvaltiossa erilaiset hallintoelinten ja viranomaisten toimintavaltuudet on määritelty perustuslaissa. Ihmisten oikeusturva on taattu puolueettomilla tuomioistuimilla, ja kaikille ihmisille kuuluvat perusoikeudet, joita muut ihmiset tai valtio eivät saa rikkoa. Oikeusvaltioon kuuluu myös **vallan kolmijako**, jossa lainsäädäntövalta, tuomiovalta ja toimeenpanovalta erotetaan toisistaan. Kolmijaolla pyritään varmistamaan, että vallankäyttö on hajautettu, jolloin mikään valtion elin ei saa liikaa valtaa, eikä

vallankäyttö ole mielivaltaista. Suomessa lainsäädäntövalta eli poliittinen valta on eduskunnalla, tuomiovalta oikeuslaitoksella ja toimeenpanovalta hallituksella ja presidentillä. On myös puhuttu neljännestä valtiovallasta, jolla tarkoitetaan lehdistöä ja muuta mediaa, jolla on merkittävä rooli julkisen vallan tarkkailijana ja arvioijana. Tästä syystä lehdistöä on ajoittain kutsuttu ”vallan vahtikoiraksi”. Merkittävän ja tärkeän roolinsa johdosta lehdistönvapaus on yksi demokratian keskeisimpiä arvoja.

Demokratian eri muotoja

Demokratiaa on yksinkertaisimmillaan kuvattu järjestelmäksi, jossa äänestetään jonkin asian puolesta tai sitä vastaan tai jossa jokin valtaa käyttävä elin valitaan vaaleilla. Mikäli tyydytään tähän kuvaukseen, voidaan puhua demokratian minimalistisesta määritelmästä. Filosofi Karl Popper (1902–1994) on puolustanut demokratiaa tästä näkökulmasta, kuvaillen demokratiaa ainoaksi hallintomuodoksi, jossa vallan vaihto tapahtuu ilman verenvuodatusta. Demokraattinen päätöksenteko voidaan kuitenkin toteuttaa usealla eri tavalla.

Suora demokratia tarkoittaa päätöksentekoa, jossa vallankäyttö on suoraan kansalla. Käytännössä tämä tarkoittaa **kansanäänestystä**. Toisin kuin presidentin- tai eduskuntavaaleissa, joissa äänestys koskee henkilöä tai puoluetta, suorassa demokratiassa kansanäänestykset koskevat päätettäviä asioita. Suoraa demokratiaa on puolustettu siten, että sen katsotaan takaavan kansalaisten tasa-arvoisen mahdollisuuden vaikuttaa heitä koskeviin päätöksiin. Koska demokratia on kansan itsehallintoa, eli vallan käyttöä itseä kohtaan, suora demokratia näyttäisi saavuttavan tämän kaikkein yksinkertaisimmin. Suoraa demokratiaa onkin joskus kutsuttu puhtaaksi tai aidoksi demokratiaksi. Suoraa demokratiaa ei kuitenkaan ole aina helppo toteuttaa käytännössä. Pienten yhteisöjen sisällä päätettäviä asioita voi olla suhteellisen vähän, mutta valtion kokoisessa yhteisössä päätettäviä asioita on todella paljon, ja lisäksi ne saattavat olla erittäin monimutkaisia.

Suurissa poliittisissa yhteisöissä on nykyään yleensä käytössä **edustuksellinen demokratia**. Edustuksellisessa demokratiassa äänestäjät valtuuttavat pienemmän ihmisryhmän edustamaan heitä

Vaalit ja äänestäminen ovat demokraattisen päätöksenteon keskeinen osa.

päätöksenteossa. Tästä sanan ’kansanedustaja’ merkitys tulee. Suomessa eduskunta on esimerkki edustuksellisesta demokratiasta. Eduskuntaan valitut edustajat käyttävät valtaa, jonka kansalaiset ovat heille luovuttaneet tietyksi ajaksi. Edustuksellista demokratiaa on puolustettu sen takia, että siinä päätöksenteko tapahtuu tarpeeksi pienessä ryhmässä, mikä mahdollistaa monimutkaisiin asioihin paneutumisen sekä varmistaa väittelyn ja harkinnan tehtävistä päätöksistä. Kyseessä on eräänlainen työnjako. Kansalaisten ei tarvitse käyttää suuria määriä aikaa perehtyäkseen kaikkiin päätettävien asioiden yksityiskohtiin, vaan se valitsee joukostaan ryhmän ihmisiä tekemään tätä kokopäiväisesti. Kansanedustajille annetaan riittävästi aikaa toteuttaa edustamiaan asioita. Toisaalta rajattu aika takaa sen, että seuraavissa vaaleissa kansalaiset voivat äänestää toista ehdokasta, jos he ovat tyytymättömiä edellisten tekemiin päätöksiin.

Demokraattista päätöksentekoa voi tapahtua myös useilla eri tasoilla. Voidaan puhua **paikallisesta**, **kansallisesta** ja **ylikansallisesta demokratiasta**. Paikallinen demokratia on pienten yhteisöjen sisällä

tapahtuvaa päätöksentekoa. Esimerkiksi lukiossa voidaan äänestää opiskelijakunnan edustajista tai työpaikalla luottamusmiehestä. Kansallinen taso tarkoittaa valtiota. Tällöin päätöksenteko koskee koko kansakuntaa. Ylikansallinen demokratia on globaalisti harvinainen ilmiö. Tällä hetkellä se tarkoittaa Euroopan unionia, jossa demokraattisesti valitun parlamentin päätökset koskevat kaikkia EU:n jäsenvaltioita.

Demokratian legitimiteetti

Sana **legitimiteetti** tarkoittaa oikeutusta tai hyväksymistä. Yhteiskuntafilosofiassa ollaan kiinnostuneita siitä, mikä oikeuttaa valtion määräysvallan kansalaisiin. Sikäli kun valtiomuoto on demokratia, halutaan tietää, onko demokratiaan perustuva hallintomuoto oikeutettu, ja jos on, millä ehdoilla. Samalla tutkitaan, millaisilla tavoilla demokraattinen prosessi voi toteutua. Legitimiteetti on tärkeää yhteiskunnan rauhanomaisen toimivuuden ja luottamuksen kannalta. Tilanteesta, jossa valtiovallan katsotaan menettäneen oikeutetun toimivaltansa, seuraa mahdollisesti yhteiskunnallista levottomuutta tai jopa vallankumous.

Demokraattisen päätöksenteon legitiimiyttä on perusteltu yhteiskuntafilosofiassa kahdesta näkökulmasta: oikeudenmukaisten seurauksien ja reilun prosessin kautta. Toisin sanoen, demokratian oikeuttaa joko siitä seuraava hyöty tai tapa, jolla päätökset tehdään.

Seurauksia painottavassa näkemyksessä demokratian oikeutus lepää sen kyvyssä tuottaa hyviä päätöksiä. Tätä näkemystä on kutsuttu **instrumentalismiksi**, ja sen mukaan demokratia on arvokas välineenä. Instrumentalismin kannattajat uskovat, että verrattuna muihin hallintomuotoihin, demokratiasta seuraa parempia lakeja ja toimintatapoja. Useisiin mielipiteisiin pohjautuva harkinta tuottaa siis luotettavampia, yleisemmin hyväksyttyjä ja kansalaisten tarpeisiin vastaavia lakeja. Lakien yhteinen hyväksyntä takaa myös yhteiskunnan vakauden.

Instrumentalismiin liittyy myös ajatus, että demokratia kehittää ihmisten luonnetta. Tällä tarkoitetaan, että demokraattisessa yhteiskunnassa eläminen vahvistaa ihmisten arvostusta heitä itseään

ja yhteisöään kohtaan. Osallistuessaan demokratiaan ihmisten täytyy arvioida omia mielipiteitään ja suhteuttaa niitä toisten ihmisten mielipiteisiin.

Demokraattista päätöksentekotapaa painottava näkemys katsoo, että demokratia on arvokasta itsessään, riippumatta sen seurauksista. Demokratian **itseisarvoa** on perusteltu sillä, että se takaa yksilöiden vapauden ja itsemääräämisoikeuden säilyttäen yhteisen päätöksenteon sitovuuden. Tästä näkökulmasta ei välttämättä ole ongelmallista, jos demokraattisesti tehdyt päätökset ovat huonoja. Siinä missä jokainen yksilö on vapaa tekemään huonoja valintoja, ihmiset ovat vapaita tekemään niitä myös yhdessä. Demokratian itseisarvoa painottaneet ovat perustelleet sitä myös tasa-arvon kautta. Demokratiassa jokaisella kansalaisella on yhtäläinen oikeus osallistua päätöksentekoprosessiin ja jokaisen ääni on saman arvoinen. Demokratian katsotaan antavan äänen eriäville mielipiteille tavalla, joka kunnioittaa kaikkien näkemystä hyvästä elämästä. Ihmisten ristiriitaisia intressejä edistetään siis tasapuolisesti, kun kenenkään näkökulmaa ei pidetä lähtökohtaisesti parempana.

Demokratian legitimiteetti vaatii myös julkisuutta eli sitä, että kansalaiset voivat havaita, millaisia päätöksiä on tehty. Kaikkia koskevien päätösten toteutumista pidetään oleellisena demokratian yleisen hyväksyttävyyden kannalta. Kun yhteisiksi julistettujen päätösten voidaan nähdä todella toteutuvan kaikkien kohdalla, kansalaiset mieltävät itsensä tasapuolisiksi. Demokratiaan kuuluu myös epäoikeudenmukaisiksi koettujen päätösten hyväksyminen, kun ne on tehty demokratian pelisääntöjen mukaisesti.

Onko demokratia keskustelua?

Demokratiassa oleellista on asioista keskustelu. Tästä seuraa myös yksi demokratian perusongelmista: voiko eriävistä mielipiteistä muodostua näkemyksiä, jotka ovat yleisesti hyväksyttävissä? Millä tavoin yhteisesti hyväksytyt normit muodostuvat? Tätä kysymystä on käsitellyt yksi tunnetuimmista nykyfilosofeista Jürgen Habermas (s. 1929) teoriassaan, jota kutsutaan **diskurssiteoriaksi**. Diskurssi tarkoittaa keskustelua tai kielenkäyttöä.

Demokratiaan kuuluu kansalaisten kriittinen suhtautuminen tehtyihin päätöksiin. Kuvassa vaalimainoksia parodioiva ja kantaa ottava Jani Leinosen ja Jari Tammisen *Vuosi vaaleista* -teossarja.

Habermas katsoo, että ihmisten eriävät mielipiteet muotoutuvat poliittiseksi tahdoksi julkisessa keskustelussa. Kun ihmiset keskustelevat, he pyrkivät oikeuttamaan mielipiteitään. Habermas kutsuu tätä **julkiseksi järjen käytöksi**. Perusajatuksena on, että kaikki ihmiset ovat autonomisia järkeviä yksilöitä, jotka kykenevät keskustelemaan toisiaan kunnioittaen.

Habermasin teoriassa keskusteluun perustuva voima muuttuu hallinnolliseksi voimaksi. Habermasin mukaan demokraattisen päätöksenteon tarkoitus on rationaalinen keskustelu valtion ja hallinnon laillisuudesta. Julkisesta keskustelusta syntyneet yhteiset mielipiteet puolestaan ohjaavat hallintoa oikeaan suuntaan. Habermasin tavoite on antaa julkiselle järjen käytölle keskeinen rooli poliittisen tahdon muodostuksessa ja auktoriteetin legitimoimisessa.

Habermasin ajatusten pohjalta muotoutunutta käsitystä demokratiasta kutsutaan **deliberatiiviseksi demokratiaksi**. Käsitteen nimi tulee englannin kielen sanasta *deliberation*, joka tarkoittaa pohdintaa tai harkintaa. Deliberatiivisessa demokratiassa demokratian oikeutus nojaa yksilöiden vapaaseen ja rationaaliseen päätöksentekoon. Ihmiset suostuvat tehtyihin päätöksiin, koska tapa, joilla

niihin päästiin, oli avoin ja kaikilla oli reilu mahdollisuus osallistua päätöksentekoprosessiin. Demokratian oikeuttaa myös kansalaisten luottamus siihen, että demokraattisesti tehdyt päätökset oikeasti toteutuvat ja että niihin perustuvat säännöt ovat noudattamisen arvoisia.

Habermasin teoria on saanut osakseen myös kritiikkiä. Politiikan tutkija ja teoreetikko Chantal Mouffe (s. 1943) on esittänyt, että Habermasin malliin pohjautuva deliberatiivinen demokratia painottaa liikaa yhteistä järkeä sekä yhteisymmärrystä. Deliberatiivinen demokratia ei Mouffen mukaan tunnusta sitä vastakkainasettelua, joka eriävistä mielipiteistä nousee. Mouffen mukaan demokraattinen prosessi nimenomaan koskee valtaa ja vastakkainasettelua.

Mouffen oma ehdotus on malli, jota hän kutsuu **jännittyneeksi pluralismiksi**. Mouffen mukaan yhteiskunnallinen keskustelu on lähtökohtaisesti vastakkainasettelua, eikä politiikan tehtävä ole yhteisymmärryksen löytäminen vaan yhtenäisyyden, jossa erimielisyydet ovat mahdollisia ilman vihamielisyyksiä. Demokraattisen prosessin tarkoitus on siis muuttaa vihamielisyys jännittyneisyydeksi. Jännitteen säilyminen on Mouffen mukaan oleellista demokratialle, koska sen vastakkaisena vaihtoehtona on vallalle alistuminen. Vastakkainasettelun katoaminen politiikasta on Mouffen mukaan lamaannuttavaa ja vaarallista demokratian kannalta. Silloin vastakkaiset mielipiteet sijoittuvat politiikan kentän ulkopuolelle, eivätkä tule käsitellyksi ”jännitteisinä” vaan vihamielisinä. Koska yhteisymmärrystä on mahdotonta löytää, demokratia ei ole koskaan valmis, vaan jatkuva jännite pitää sitä yllä. Mouffen mukaan demokratian idea on, että istutaan saman pöydän ääreen sen sijaan, että turvauduttaisiin esimerkiksi väkivaltaan.

Demokratian ongelmia

Vaikka demokratia kuulostaa teoriassa hyvältä hallintomuodolta, siihen liittyy useita käytännön ongelmia. Ilmeisin ongelma nousee demokratian perusperiaatteesta, jonka mukaan enemmistön näkökulma voittaa. Entä jos enemmistö päättää asioista sillä tavalla, että vähemmistöön joutuneet kärsivät tehdyistä päätöksistä?

Vähemmistön sortamisen ongelmaa kutsutaan **enemmistön tyranniaksi**. Sitä on pyritty ratkaisemaan vallan hajauttamisella, josta käytännön esimerkki on vallan kolmijako. Lisäksi kaikille kuuluvat perusoikeudet on demokratioissa säädetty niin tiukasti, että niiden muuttaminen on käytännössä todella vaikeaa.

Edustukselliseen demokratiaan liittyy myös ongelma **poliittisen eliitin** muodostumisesta. Poliittinen eliitti tarkoittaa tilannetta, jossa jollekin ryhmälle ihmisiä on kasaantunut valtaa, jota he kykenevät käyttämään riippumatta demokraattisesta valintaprosessista. Jos esimerkiksi äänestettäessä ehdokkaat ovat aina samat, ei voi sanoa, että jokaisella kansalaisella on tasavertainen mahdollisuus osallistua demokraattiseen prosessiin. Lisäksi eliitin saavuttama valta auttaa heitä pitämään yllä rakennetta, jossa he tulevat aina uudelleen valituiksi. Poliittinen eliitti on uhka demokratialle myös siksi, että se saattaa etäännyttää poliitikot kansan oikeista ongelmista.

Vähäinen äänestysprosentti on puolestaan uhka demokratian legitiimiydelle. Demokratian on tarkoitus heijastella kansalaisten mielipiteitä ja viedä yhteiskuntaa kansalaisten haluamaan suuntaan. Mikäli esimerkiksi alle puolet ihmisistä on osallistunut demokraattiseen prosessiin, voidaan perustellusti kysyä, millä tavoin valtiovallan päätökset heijastelevat enemmistön mielipiteitä. Tällöin ei voida olla varmoja, että yhteiskunta menee siihen suuntaan kuin ihmiset haluaisivat. Se, että tehdyt päätökset muodostuvat kansalaisten mielipiteiden pohjalta, on demokratian tarkoitus ja osa sen oikeutusta.

Demokratiaan on usein liitetty ajatus kansalaisten sivistyksestä. Ongelmaa voidaan kutsua ”tyhmien” äänestäjien ongelmaksi. Koska päätökset tehdään yhdessä, parempien lopputulosten kannalta on edullista, että päätöksiä tekevät ihmiset ovat tietoisia erilaisista näkökulmista ja niihin liittyvistä faktoista. Heikko koulutustaso mahdollistaa myös poliittisen eliitin vallassa pysymisen, sillä he pystyvät perustelemaan päätöksiään heikoin tai jopa valheellisin perustein. Lehdistön lisäksi vallan vahtikoirana voivat olla valveutuneet kansalaiset ja kansalaisjärjestöt, jotka kykenevät kritisoimaan tehtyjä päätöksiä ja ymmärtämään, mikä niissä on vikana.

Tehtävät

1. Selitä seuraavat käsitteet:

   a) kansanvalta

   b) edustuksellinen demokratia

   c) legitimiteetti

   d) deliberatiivinen demokratia.

2. Belgiassa jokaisella kansalaisella on lain mukaan velvollisuus äänestää sakon uhalla. Pohdi, onko äänestäminen kansalaisvelvollisuus. Miksi jotkut ihmiset eivät äänestä?

3. On esitetty, että suoraa demokratiaa voisi tehostaa sähköisellä äänestämisellä. Kotoa äänestäminen saattaisi nopeuttaa ja keventää äänestysprosessia niin paljon, että useimmista asioista voitaisiin päättää kansanäänestyksellä.

   a) Mitä etuja tällaisesta järjestelmästä olisi?

   b) Mitä riskejä siihen sisältyy?

   c) Vaarantaisiko tällainen järjestely demokratian keskeisiä piirteitä, kuten julkisen keskustelun ja harkinnan?

4. Alla on kuuluisia demokratiaan liittyviä sitaatteja. Pohdi, mitä niillä tarkoitetaan tai on haluttu sanoa.

"Demokratia on huonoin hallintotapa, ellei mukaan lasketa kaikkia muita hallintotapoja, joita aika ajoin on kokeiltu."

"Paras argumentti demokratiaa vastaan on viiden minuutin keskustelu keskivertoäänestäjän kanssa."

"Demokratia ei voi menestyä, elleivät ne, jotka tekevät päätöksiä, tee niitä viisaasti. Demokratian tae on siis koulutus."

"Demokratia on säälittävä usko siihen, että yhteinen viisaus syntyy yksilöllisestä tietämättömyydestä."

Amnesty Internationalin yksi keskeinen toimintamuoto on kirjekampanjat. Vapaaehtoiset lähettävät päättäjille kirjeitä ihmisoikeusloukkausten kohteeksi joutuneiden puolesta.

Kansalaisjärjestöjä

Yhteiskunnallinen toiminta voidaan jakaa neljään osa-alueeseen, joita kutsutaan **sektoreiksi**. Ensimmäisen sektorin muodostaa yritys- ja liiketoiminta. Sen keskeiset tuntomerkit ovat talouden pyörittäminen ja voiton tavoittelu. Julkinen valta, joka edustaa toista sektoria, huolehtii kansalaisten yleisestä hyvinvoinnista, kuten turvallisuudesta ja terveydestä. Perheet, sukulaisuus ja intiimit suhteet ovat yhteiskunnan neljäs sektori. Vapaaehtoistoiminta ja kansalaisjärjestöt kuuluvat kolmanteen sektoriin.

Kansalaisjärjestöjen tehtävänä on toimia kanavana kansalaisaktiivisuudelle. Ne ovat yhteiskunnan kansalaisääni. Järjestöjen keskeinen piirre on se, että ne eivät pyri taloudelliseen voiton tavoitteluun, vaan maailman, valtioiden,

yhteiskuntien ja ihmisten aseman parantamiseen. Niiden toiminta rahoitetaan lahjoituksilla, avustuksilla ja jäsenmaksuilla. Kolmas sektori pyrkii vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen ja päätöksentekijöihin. Kansalaisjärjestöt suhtautuvat usein kriittisesti vallitseviin oloihin ja pyrkivät muuttamaan niitä. Ne ovat valtiovallasta riippumattomia ja monesti kansainvälisiä organisaatioita. Niiden englanninkielinen nimitys on *non-governmental organizations*, joka lyhennetään usein NGO.

Kansalaisjärjestöt ovat yhteiskuntafilosofisesti mielenkiintoisia, koska ne tarjoavat mahdollisuuksia kansalaisten vaikuttamiselle. Järjestöt perustavat toimintansa tietyille eettisille arvoille ja pyrkivät lisäämään yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Niiden tavoitteena on tehdä maailmasta paikka, jossa esimerkiksi ihmisoikeudet toteutuvat ja ympäristökysymykset otetaan huomioon. Kansalaisjärjestöjä on suuri määrä. Osa niistä toimii globaalisti, osa on hyvin paikallisia. Järjestöjä ei ole virallisesti ryhmitelty, mutta ne voidaan karkeasti jakaa esimerkiksi seuraavasti:

Yleisesti ihmisoikeuksia korostavat järjestöt
- esimerkkejä: Amnesty International, Human Rights Watch

Erityisryhmien oikeuksia ajavat järjestöt
- esimerkkejä: Zonta (naisten asema), Plan (lasten asema)

Ympäristökysymyksiin keskittyvät järjestöt
- esimerkkejä: Greenpeace, Maan ystävät

Ammatillisesti jäsentyneet järjestöt
- esimerkkejä: Lääkärit ilman rajoja, Toimittajat ilman rajoja

Yksilön identiteettiä korostavat järjestöt
- esimerkkejä: HLBT-järjestöt (sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt), ei-rasismille -liike

8 Poliittiset ideologiat

Poliittisten ideologioiden jaottelu

Yhteiskuntafilosofisten käsitteiden hallinta auttaa hahmottamaan ja selventämään erilaisia poliittisia **ideologioita** ja niiden välisiä suhteita. Ideologia tarkoittaa vakiintunutta aatejärjestelmää tai -kokoelmaa, jonka jokin yksilö tai yhteisö kokee edistävän tarpeitaan ja pyrkimyksiään. Perinteisesti poliittisten ideologioiden jako on tehty **oikeiston** ja **vasemmiston** välillä. Tämä kaksijako jättää kuitenkin paljon varaa erilaisille tulkinnoille. Kummankin leirin aatteellinen sisältö on myös muuttunut ajan kuluessa. Toinen ehdotus on ollut jakaa ideologiat **liberalismiin**, **sosialismiin** ja **konservatismiin**.

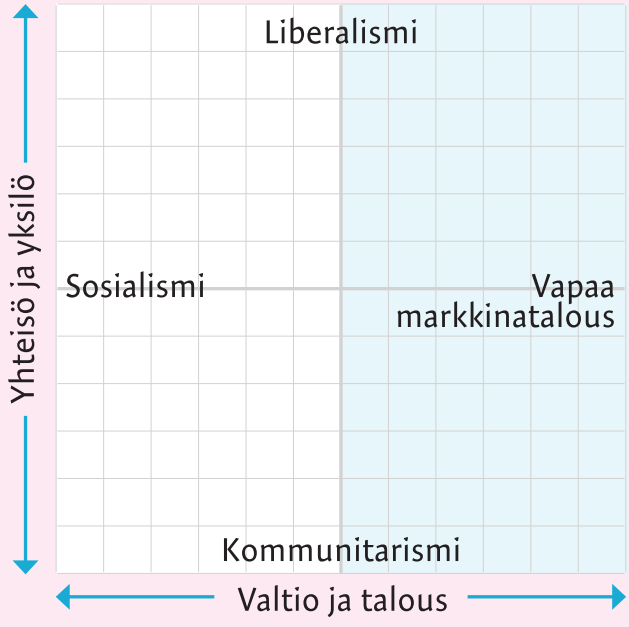

Nolanin kartan tarkoitus on havainnollistaa poliittisten ideologioiden kenttää. Pystyakseli kuvaa näkemyksiä arvoista: painottuuko niissä enemmän yksilö vai yhteisö. Vaaka-akseli kuvaa puolestaan valtion roolia talouden järjestämisessä: kuinka paljon valtio osallistuu talouden säätelyyn.

Yleisesti voidaan sanoa, että ideologioiden väliset erot muodostuvat eriävistä näkökulmista arvoihin, talouden järjestämiseen sekä yksilön ja yhteisön välisiin suhteisiin. Nämä asenteet puolestaan voivat heijastua hyvinkin moninaisesti inhimilliseen elämään, esimerkiksi ihmiskäsitykseen, taiteeseen, tieteeseen tai ihmisten tapaan elää ja ymmärtää todellisuutta.

Asenteiden sijoittumista poliittiselle kentälle voidaan arvioida usealla eri tavalla. Yksi ehdotus on amerikkalaisen poliitikon David Nolanin (1943–2010) kehittämä asteikko, jossa arvioidaan ihmisten näkemyksiä kahdesta eri näkökulmasta. Ensimmäinen on suhde yksilön vapauteen ja arvoihin, toinen valtion rooliin ja talouteen. Kyseessä ovat siis sosiaalinen tai henkilökohtainen vapaus ja taloudellinen vapaus. On tärkeää huomioida, kuinka ihmisten näkemykset yhteisen elämän järjestämisestä eivät ole yksiulotteisia vaan koostuvat useasta eri osa-alueesta. Nolanin kartan tapaisten jäsentelyjen ei ole tarkoitus lokeroida ihmisiä erilaisiin laatikoihin, vaan auttaa

ymmärtämään erilaisten yhteiskuntaa koskevien näkemysten mahdollisia yhtenevyyksiä tai ristiriitoja.

Yhteiskuntafilosofiassa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa törmää usein käsitteeseen **liberalismi**. Liberalismilla on kuitenkin useita eri merkityksiä riippuen siitä, minkä suhteen kulloinkin ollaan ”liberaaleja”. Tämä vaikuttaa puolestaan siihen, mikä nähdään liberalismille vastakohtaisena asenteena. Oleellista liberalismille on kuitenkin aina vapauden aate. Ihmisillä tulee olla oikeus yksilölliseen koskemattomuuteen, vapaus päättää omista arvoistaan ja elämäntavastaan sekä vapaus ilmaista mielipiteitään. Liberalismille keskeisintä on **yksilön autonomia** eli itsemääräämisoikeus. Jokaisella ihmisellä tulee olla valinnanvapaus eli ketään ei saa pakottaa valitsemaan jotakin tiettyä elämäntapaa tai käsitystä hyvästä.

Erilaisia arvoja – liberalismi ja konservatismi

Konservatismille on vaikea antaa yhtä selkeää määritelmää. Yleisesti voidaan sanoa, että konservatismiin liittyy epäluulo yksilöiden järkevyydestä ja kyvystä luoda nopeasti jotain uutta. Konservatismia on joskus myös kutsuttu vanhoillisuudeksi. Konservatismin mukaan yhteiskuntaa ei pidä ohjata abstraktiin järkeilyyn perustuvien periaatteiden mukaan, vaan yhteiskunnallinen kehitys tapahtuu hitaasti jo olemassa olevien perinteiden pohjalta. Muutoksen tulee myös lähteä alhaalta ylös eli valtio ei voi lähteä muuttamaan yhteiskunnan arvoja, vaan arvopohja muuttuu – jos muuttuu – hitaasti kansalaisten keskuudessa. Tämänhetkisessä länsimaisessa kontekstissa konservatismi tarkoittaa usein perheen merkityksen, uskonnon, yksityisomistuksen, perinteisten tapojen ja yleisesti vallitsevan asiantilan säilyttämistä. Yhteisön vakaus ja jatkuvuus asetetaan ensisijaisiksi. Konservatismi liitetäänkin joskus vallassa olevaa valtiovaltaa tukevaksi suuntaukseksi kallistaen sitä autoritääriseen eli vahvaa ja tiukasti johdettua valtiota kannattavaan suuntaan. Myös **nationalismi** yhdistetään usein konservatismiin, koska se nimenomaan kunnioittaa oman kansakunnan perinteinä pitämiään arvoja.

Nykyaikana konservatiivisiin arvoihin liitetään esimerkiksi feminismin, sukupuolineutraalin avioliiton, pasifismin, homoseksuaalisuuden ja monikulttuurisuuden vastustaminen. Ihmisillä voi olla useita syitä vastustaa edellä mainittuja asioita, mutta konservatismiksi sitä voidaan kutsua, mikäli vastustajat kokevat, että kyseiset ilmiöt näyttäytyvät tällä hetkellä vastakkaisina parempina pidetyille perinteille. Vallitsevan yhteiskunnan tilan muuttuessa myös konservatismi voi muuttua, kun jotkin aiemmin vastustetut asiat aletaan nähdä perinteisinä tai yleisinä ja niistä onkin pidettävä kiinni. Konservatismissa pysyvää on siis asenne, jonka mukaan ”vanhassa vara parempi”, ja muuttuvaa on se ”vanha”, josta halutaan pitää kiinni. Eräs konservatismin perusteluista onkin, ettei vallitsevaa tilannetta kannata muuttaa, jos se kerran on toimiva. Uudistukset saattavat tuoda mukanaan ei-toivottuja odottamattomia seurauksia. Konservatismi on myös erilaista eri valtioissa. Koska eri yhteiskuntien olosuhteet vaihtelevat, ”perinteet”, joihin konservatismi tukeutuu, voivat olla hyvinkin erilaisia eri yhteiskunnissa.

Perinteisiin yhteisinä pidettyihin arvoihin nojaaminen asettaa konservatismin ristiriitaan **arvoliberalismin** kanssa. Liberalismi puolustaa yksilön oikeutta muodostaa henkilökohtainen arvomaailmansa, joka on vapaa perinteistä ja rajoittaviksi koetuista vanhoista periaatteista. Arvoliberalismin mukaan jokainen ihminen kykenee omalla järjellään löytämään itselleen hyvän elämän periaatteet. Tästä syystä liberalismi on usein liitetty suvaitsevaan ja moniulotteiseen kuvaan hyvästä elämästä. Arvoliberalismin mukaan esimerkiksi perinteissä ei ole mitään itsessään arvokasta, vaan ne voivat olla ristiriidassa nopeasti muuttuvan yhteiskunnan ja uusista tilanteista nousevan oikeudenmukaisuuskäsityksen kanssa. Liberaalia arvomaailmaa voisi luonnehtia vapaamieliseksi tai puolueettomuuteen pyrkiväksi. Koska arvoliberalismi korostaa yksilön vapautta päättää omista asioistaan ja kykyä muodostaa henkilökohtainen kuva hyvästä elämästä, on vaikea määrittää sen keskeisiä arvoja.

Yksilön ja yhteisön suhde – liberalismi ja kommunitarismi

Kommunitarismia ei pidä sekoittaa kommunismiin. Kommunitarismilla tarkoitetaan käsitystä, jonka mukaan yksilöiden arvot, identiteetti ja persoona ovat perustavanlaatuisessa suhteessa ympäröivään yhteisöön. Ensisijaista näille yhteisöille ovat jaetut traditiot ja elämäntavat. Kommunitarismi voidaan jossain määrin ymmärtää **individualismin**, eli yksilökeskeisyyden, vastakohtana.

Kommunitaristit ovat kritisoineet liberalismia useasta näkökulmasta. Heidän mukaansa ihmisten käsitys hyvästä ei synny tyhjiössä tai irrallaan ympäristöstä, vaan yhteisöissä. Tästä syystä arvojen ja yhteisöjen erottaminen toisistaan ei ole järkevää tai edes mahdollista, eikä siihen näin ollen kannata pyrkiä. Tässä mielessä kommunitarismi muistuttaa konservatismia, joka myös korostaa ihmisten jo olemassa olevaa yhteiseksi koettua arvopohjaa. Voidaan tosin kysyä, jos arvoista on olemassa erimielisyyttä, kuinka jaettuja ne oikeasti ovat?

Kommunitaristit eivät myöskään jaa liberalistista käsitystä mahdollisimman puolueettomasta valtiosta. Koska yhteiskuntafilosofiaa tehdään aina tietyssä ajassa ja paikassa, kommunitaristit ovat kritisoineet liberalismin tavoitetta muodostaa universaaleja vapauteen nojautuvia poliittisia periaatteita. Kommunitaristien mukaan se, mitä ihmiset pitävät arvokkaana ja oikeudenmukaisena, on luonteeltaan muuttuvaa ja jotkin ratkaisut toimivat paremmin vain tietyille yhteisöille tiettynä aikana. Liberalistit eivät ole kieltäneet sitä, että käsitykset hyvästä elämästä ovat muuttuvia. Liberalismin näkökulmasta juuri tämä on kuitenkin syy pyrkimykseen luoda mahdollisimman universaalit oikeudenmukaisuuden periaatteet, jotka mahdollistavat kaikenlaiset eri elämäntavat. Mitä vähemmän teoria yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta ottaa kantaa siihen, millaista on hyvä elämä, sitä enemmän kansalaisilla on vapaus muodostaa omia käsityksiään ja elää niiden mukaan.

Valtion erityisen vähäistä merkitystä korostavaa liberalismin muotoa kutsutaan **libertarismiksi**. Libertarismin mukaan vetoaminen yhteisön tai enemmistön mielipiteeseen tai oikeuteen ei koskaan saa

Yhteiskuntafilosofian keskeisiä kysymyksiä ovat, mikä on yksilön ja yhteisön suhde ja kumman ehdoilla yhteiskuntaa rakennetaan.

loukata yksilöiden vapauksia, erityisesti omistusoikeutta, joka yleensä ymmärretään yksilönvapaudeksi. Osa libertaristeista ajattelee, että valtion ainoa tehtävä on turvata ihmisten omistusoikeudet. Tällaisen näkemyksen mukaista valtiokäsitystä kutsutaan **yövartijavaltioksi**. Yövartijavaltio huolehtii pääsääntöisesti vain sisäisestä ja ulkoisesta turvallisuudesta sekä verotuksesta. Nämä valtion ydintehtävät yövartijavaltio voi mahdollisesti myös ostaa yksityisiltä yrityksiltä. Yövartijavaltion roolina on siis estää rikokset, taata oikeusvaltion periaatteet ja puolustaa valtion rajoja muiden maiden hyökkäyksiltä. Yövartijavaltio on vastakkainen ajatukselle **hyvinvointivaltiosta**, jonka mukaan valtion tulee tuottaa yhteisesti hyödyllisiksi nähtyjä hyvinvointipalveluja sekä osallistua kansalaisten kasvattamiseen.

Kommunitarismia ja liberalismia ei pidä nähdä toisilleen täysin vastakohtaisina näkemyksinä. Molemmat koulukunnat jakavat usein samanlaisia käsityksiä ihmisoikeuksien ehdottomasta tärkeydestä, yksilöiden oikeuksien takaamisesta sekä yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Molempia näkemyksiä kannattavat filosofit myös tunnustavat vastakkaisen koulukunnan näkemysten hyödyllisyyden. Kommunitarismia ja liberalismia luonnehtii ennemmin painotusero: kummalle annetaan ensisijainen asema, yksilölle vai yhteisölle.

Talous – liberalismi ja sosialismi

Talousliberalismi korostaa valtion roolin vähäistä painottamista sekä yksilöiden oikeutta järjestää oma taloutensa tai elinkeinonsa. Keskeinen kysymys on siis missä määrin valtion tulee säädellä talouden mekanismeja. Tässä mielessä myös libertarismi on taloudellinen ideologia, sillä siinä valtion rooli halutaan pitää mahdollisimman vähäisenä. Taloudellinen liberalismi liittyy läheisesti kapitalismiin, joka painottaa yksityistä omistusoikeutta, vapaita markkinoita sekä valtion vähäistä roolia talouden mekanismien kontrolloimisessa. Kaikille näille on yhteistä yksilön ja vapauden sekä puuttumattomuuden korostaminen.

Yhteisöllisyyttä tai valtion säätelevää roolia korostavaa näkemystä taloudesta kutsutaan **sosialismiksi**. Sosialismin keskeisiä ajatuksia ovat yhteisomistus, valtion merkittävä rooli sen määrittämisessä, mitä tarvitaan ja kuinka paljon sekä kapitalismin epätasa-arvoisuuden ja ihmistä riistävän luonteen arvostelu. Sosialismin mukaan ihmisillä on yhteisiä tarpeita ja yhteiskunnan tehtävä on näiden tarpeiden turvaaminen. Tässä mielessä sosialismi muistuttaa kommunitarismia, sillä molempia yhdistää näkemys ihmisten yhteisökeskeisyydestä sekä jaetuista arvoista ja tarpeista. Kuten kommunitarismissa myös sosialismissa valtio sitoutuu tietynlaiseen käsitykseen hyvästä elämästä.

Talouden järjestäminen on yksi osa-alue laajemmasta keskustelusta, joka käsittelee toimivaa ja oikeudenmukaista yhteiskuntaa. Keskusteluun liittyvät myös näkemyserot arvojen, kulttuurin

ja yhteisöllisyyden roolista, painoarvosta ja sisällöstä. Näiden näkemyserojen pohjalta muodostuvat kokonaisuudet luovat pohjan poliittisille ideologioille.

Populismi

Poliittisten ideologioiden lisäksi on olemassa myös poliittisia strategioita. **Populismi** tulee latinan kielen sanasta *populus,* joka tarkoittaa kansaa. Populismi on ensisijaisesti kansan suosioon tähtäävää poliittista toimintaa. Se perustuu vastakkainasettelulle ”todellisen kansan” ja vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ja kulttuurin välillä. Samalla populistit saattavat puhua valtavirtamediasta ja vallanpitäjistä halventavaan tai epäluuloiseen sävyyn. Usein populistit puhuvat **eliitistä** tai elitistisestä kulttuurista, joka on vieraantunut ”todellisten” kansalaisten elämästä. Eliittiin voidaan sisällyttää poliitikot, virkamiehistö, media, taloudellisesti vaikutusvaltaiset ihmiset tai yritykset sekä korkeasti koulutettu osa väestöstä. Populismi pyrkii näyttäytymään äänitorvena niille, jotka eivät sen mukaan ole päässeet nauttimaan eliitin kanssa samoista etuoikeuksista. Populismia ei siis voi määritellä tietyn arvomaailman tai talousjärjestelmän kannattamiseksi. Se on ennemmin vastalause tai reaktio valtakulttuuria vastaan, riippumatta varsinaisesti valtakulttuurin sisällöstä.

Populismin ja demokratian suhde on monimutkainen. Populistit vetoavat usein demokratian peruslähtökohtaan eli siihen, että vallan on oltava kansalla. Taustalla vaikuttaa ajatus, että valtakulttuuri säilyttää asemansa epädemokraattisesti, eikä järjestelmä huomioi kansan tahtoa. Tämä on mahdollista tilanteessa, jossa demokratian toteutuminen on vain näennäistä tai kulissinomaista, eikä kansalaisilla ole todellista mahdollisuutta vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Toisaalta populistit saattavat edustaa enemmistön päätöksiin pettynyttä vähemmistöä, joka pyrkii perustelemaan oman ideologiansa vähäistä kannatusta epätosilla väitteillä siitä, kuinka kansaa on huiputettu. Kun populistiset kampanjat epäonnistuvat ja jäävät marginaaliin, voidaan pohtia, edustivatko ne todella kansan hiljaista enemmistöä vai äänekästä vähemmistöä.

Yhdysvaltain presidentin Donald Trumpin puheissa on useita populismin piirteitä.

Populismin ja tosiasioiden suhde on vähintään jännitteinen. Populismille on tyypillistä esittää ongelmiin yksinkertaisia ja suoria vastauksia. Asiantuntijoiden mielipiteet, jotka ovat yleensä monisyisiä ja vaativat pitkäaikaista asioihin paneutumista, esitetään populismissa usein vain eliitin yrityksenä hämmentää kansaa. Tarkoituksena on luoda epäluulon ja salailun ilmapiiri, jossa populisti esittäytyy suorasukaisena ja rehellisenä kansan puolustajana. Samalla populistit haluavat näyttäytyä tarpeellisina uudistajina tilanteessa, jossa kansakunnan tulevaisuus on vaakalaudalla ja populistit ovat sen pelastavia enkeleitä. Oleellista onkin tutkia, ovatko populistien esittämät väitteet kansakunnan tilasta, mielialasta ja uhkakuvista tosia.

Populismi tavoittaa myös jotain demokratialle oleellista: se kyseenalaistaa vallitsevan poliittisen tilanteen. Lisäksi populismille tyypillinen tapa vaatia päätöksenteon läpinäkyvyyttä ja avoimuutta

on demokratian ehdoton osa. Poliittisen ja taloudellisen eliitin muodostuminen on todellinen vaara demokratialle. Mikäli kansalaisten mahdollisuuksia osallistua demokraattiseen prosessiin on rajoitettu, populistit ovat onnistuneet tuomaan esille vakavan yhteiskunnallisen epäkohdan. Populismin kannalta on kuitenkin ongelmallista, että yhteiskunnallisten ongelmien syyt ja ratkaisut ovat harvoin, jos koskaan, yksinkertaisia. Sekä talouteen että arvoihin liittyvät kysymykset vaativat niihin perehtymistä. Yhteinen päätöksenteko on myös usein hidasta ja turhautuminen lisää omalta osaltaan nopeiden ja helppojen ratkaisujen houkuttelevuutta. Yksinkertaiset ratkaisut saattavat olla puoleensavetäviä, mutta se ei takaa niiden onnistumista saatikka oikeudenmukaisuutta ja todenperäisyyttä.

Tehtävät

1. Sijoita sivulla 101 olevaan Nolanin karttaan seuraavat käsitteet:

   a) anarkismi

   b) sosiaaliliberalismi

   c) totalitarismi

   d) liberaalikonservatismi.

   Voit käyttää apunasi kirjan sivuja 63–64, 100–107, 110–111 ja internetiä.

2. Voiko populismi koskaan olla demokratialle hyödyllistä? Milloin se uhkaa sitä?

3. Lue alla oleva katkelma Benito Mussolinin pitämästä puheesta. Millaisia populismin piirteitä siinä on?

"Ohjelmamme on yksinkertainen: haluamme hallita Italiaa. Meiltä kysytään: 'Mikä on ohjelmanne?' Mutta ohjelmia on jo liikaa. Ohjelmista ei löydy pelastusta Italialle. Pelastus löytyy ihmisistä ja tahdosta!"
Benito Mussolini 20. syyskuuta 1922, Udine

TIETORUUTU

Anarkismi

Käsite anarkismi tulee kreikan kielen sanasta *anarkhos*, joka koostuu kieltävästä etuliitteestä *an-* ja sanasta *arkhos*, joka tarkoittaa johtajaa tai hallitsijaa. Anarkismin sanatarkka merkitys on siis johtajuuden tai hallinnan kieltäminen.

Anarkismiin liittyy usein vahvoja mielikuvia. Se yhdistetään helposti kaaokseen eli sekasortoon sekä väkivaltaan ja terrorismiin. Anarkistia käytetäänkin joskus myös halventavana sanana. Anarkismilla on kuitenkin hyvin vähän tekemistä sekasorron ja mielivaltaisuuden kanssa, eikä väkivalta ole välttämätön osa anarkismia.

Euroopassa anarkismin syntyyn ja kehitykseen vaikuttivat erityisesti kolme ajattelijaa: William Godwin (1756–1836), Pierre-Joseph Proudhon (1809–1856) ja Mikhail Bakunin (1814–1876). Godwin kyseenalaisti yksilöiden velvollisuuden totella poliittisia auktoriteetteja, koska suostumusta tähän tottelevaisuuteen ei ole koskaan kysytty heiltä itseltään. Godwin uskoi, että yksilöt ovat järkeviä ja kykenevät siksi järjestämään yhteisöllisen elämänsä väkivallattomasti ilman valtiota. Godwinin ajatukset loivat perustaa anarkismin individualistisille eli yksilökeskeisille painotuksille ja kielteiselle asenteelle valtiota kohtaan.

Proudhon oli ensimmäinen itseään anarkistiksi kutsunut filosofi. Hän painotti yksilöiden kykyä itsehallintaan ja suhtautui epäilevästi ajatuksiin kansakunnasta tai demokraattisesta yhteistahdosta. Proudhon erotti toisistaan hallussapidon ja omistamisen. Hallussapito koski Proudhonin mukaan yksilöiden henkilökohtaisia, elämän kannalta tarpeellisia perushyödykkeitä. Kapitalistiseen järjestelmään perustuva yksityisomistus oli Proudhonin mukaan epäoikeudenmukainen, sillä se mahdollisti joidenkin elämisen muiden työnteon kustannuksella. Godwinin lailla myös Proudhon suhtautui kielteisesti väkivaltaan ja katsoi, että vallankumous ei ole tarpeellista anarkismiin johtavan yhteiskunnallisen kehityksen kannalta.

Bakunin puolestaan kannatti sosialistien tavoin vallankumouksellisuutta. Bakunin painotti ihmisten yhteisöllisyyden merkitystä ja katsoi, että tuotanto-

välineiden tulisi olla yhteisomistuksessa. Bakunin vei anarkistista teoriaa sosialistiseen suuntaan. Hän katsoi, että vallankumouksen ensisijainen tavoite oli hankkiutua eroon valtioista. Bakunin riitaantui aikalaisensa Karl Marxin kanssa. Marxin mukaan sosialistinen vallankumous nimittäin edellyttää valtion olemassaolon.

Anarkismille on vaikea antaa yhtä tarkkaa määritelmää. Tämä johtuu osin siitä, että anarkismiin liittyviä periaatteita on yhdistetty useisiin toisistaan eriäviin ideologioihin, kuten anarkokapitalismiin, ekoanarkismiin, anarkokommunismiin, anarkoindividualismiin ja anarkofeminismiin. Eräs keskeinen periaate, joka näyttää sisältyvän kaikkiin anarkismia kannattaviin koulukuntiin, on skeptisyys **auktoriteetteja** kohtaan. Auktoriteeteilla tarkoitetaan henkilöitä tai instituutioita, jotka käyttävät valtaa. Anarkistit eivät välttämättä kiellä oikeutetun auktoriteetin mahdollisuutta, mutta suhtautuvat siihen epäilevästi ja kyseenalaistaen. Usein anarkismin skeptisyys kohdistuu erityisesti valtiollista vallankäyttöä kohtaan. Helpommin hyväksyttävänä auktoriteetin muotona voidaan nähdä esimerkiksi vanhempien suhde heidän lapsiinsa.

Anarkismi esittää vakavan ja tärkeän yhteiskuntafilosofisen kysymyksen: Millä perusteella ihmisillä on velvollisuus totella poliittista auktoriteettia? Anarkistit ovat kyseenalaistaneet tottelemisen velvoittavuuden vetoamalla yksilöiden autonomiaan eli itsemääräämisoikeuteen, jonka he katsovat olevan ristiriidassa yhteiskunnallisen vallan ja hallinnan kanssa. Anarkistit ovat luoneet yhteiskuntafilosofisen haasteen yksinkertaisella kysymyksellä: onko valtio todella tarpeellinen?

9 Valta

Perinteinen vallan määritelmä

Valta on jotain, joka koskettaa meitä kaikkia. Jokaisella ihmisellä on valtaa jonkin suhteen, ja samalla jokaiseen ihmiseen kohdistuu vallankäyttöä. Joskus vallankäyttö on helppo tunnistaa, esimerkiksi kun yhteiskunta rajoittaa ihmisen vapautta määräämällä hänet vankilaan. Vallankäyttö ei kuitenkaan kuulu ainoastaan instituutioille, vaan sitä löytyy myös ihmisten väliltä. Esimerkiksi ihmissuhteissa voi olla paljon tiedostettua ja tiedostamatonta vallankäyttöä. Vallasta keskustellaan arkielämässä eikä siihen tarvita filosofian opintoja. Vallankäyttö on helppo tunnistaa, kun sen näkee, mutta suoralta kädeltä on kuitenkin melko vaikea antaa yksiselitteistä vallan määritelmää eli vastausta kysymykseen: mitä valta on?

Pohdi, millaista valtaa on perheen sisällä ja millaista valtaa ulkopuoliset tahot perheisiin kohdistavat.

Yksi vastaus on, että ainakin ministereillä ja muilla hallitsijoilla on valtaa. Valtioiden johtajat pystyvät päättämään yhteisistä asioista ja käskemään muita. Poliittinen teoreetikko Robert A. Dahl (1915–2014) onkin ehdottanut vallalle seuraavanlaista määritelmää:

> *A*:lla on valtaa *B*:hen siinä määrin, kun *A* saa *B*:n tekemään jotain, mitä *B* ei muuten tekisi.

Tätä Dahlin muotoilua on sanottu **vallan klassiseksi määritelmäksi**. Myös sosiologi ja filosofi Max Weber (1864–1920) oli jo vuosikymmeniä aiemmin esittänyt samansuuntaisia ajatuksia. Klassisen tai perinteisen määritelmän mukaan valta on ihmisten välinen suhde.

Kirjaimet *A* ja *B* voivat siis viitata yksittäisiin ihmisiin tai useamman ihmisen muodostamiin ryhmiin, kuten valtioihin tai vaikkapa kouluihin. Dahl kutsuu *A*:ta ja *B*:tä toimijoiksi. Näin ollen määritelmä yksinkertaisesti sanoo, että jollakin toimijalla on valtaa, kun hän pystyy vaikuttamaan toisen toimintaan.

Vallan klassista määritelmää voi havainnollistaa seuraavan esimerkin avulla. Annalla on valtaa Birgittaan nähden, mikäli Anna saa Birgitan auttamaan häntä kotitehtävien kanssa, vaikka Birgitta ei alun perin suunnitellut moista. Annan valta voi perustua moneen eri tekijään. Anna saattaa **palkita** Birgitan avun antamisesta rahallisesti tai **pakottaa** hänet käyttämällä **väkivaltaa** tai **uhkailemalla**. Vaihtoehtoisesti Anna voi myös **manipuloida** Birgittaa esimerkiksi valehtelemalla hänelle, että kaikki muut vihaavat Birgittaa, koska hän on menestynyt lukiossa hyvin eikä ole jakanut menestystään muiden kanssa antamalla apua. Lisäksi Anna saattaa **suostutella** Birgittaa yksinkertaisesti pyytämällä häneltä apua ja ilmaisemalla kiitollisuutensa. Esimerkin tilanteessa myös Birgitalla on valtaa Annaan nähden. Anna nimittäin pitää Birgittaa **asiantuntijana**, minkä ansiosta Anna tekee kotitehtävänsä Birgitan ohjeiden mukaisesti.

Vallan kolme ulottuvuutta

Dahl sovelsi valtakäsitystään erityisesti poliittisen päätöksenteon tarkasteluun. Hänen mukaansa se, kenellä henkilöllä tai millä ryhmällä valta on, näkyy siitä, kuka saa päättää asioista tai kenen päätöksen mukaan toimitaan. Tämä on selvää varsinkin tilanteissa, joissa useat eri osapuolet kiistelevät siitä, millaisia päätöksiä pitäisi tehdä.

Kuvitellaan esimerkiksi, että kaksi poliittista puoluetta väittelee siitä, pitäisikö valtion leikata koulutukseen annettavaa rahoitusta vai ei. Ensimmäisen puolueen mukaan rahoitusta ei pitäisi vähentää, ja toinen on toista mieltä. Päätäntävalta on sillä puolueella, jonka kannan mukaan tosiasiallisesti lopulta toimitaan.

Steven Lukes (s. 1941) on ehdottanut, että Dahlin kuvailema **valta päättää, miten toimitaan**, on vain yksi vallan kolmesta ulottu-

vuudesta. Toinen vallan ulottuvuus liittyy siihen, mitä kysymyksiä otetaan käsiteltäviksi julkisessa päätöksenteossa ja miten ne ratkaistaan. Hieman yksinkertaistaen voisi siis sanoa, että toinen ulottuvuus sisältää **vallan päättää, mistä päätetään ja miten päätetään.**

Jo ennen Lukesia yhteiskuntatieteilijät ja filosofit huomauttivat, että Dahl painotti liikaa itse päätöksiä eli vaihtoehtoisten toimintatapojen välillä tehtyjä valintoja. Hän ei huomioinut riittävän hyvin sitä, että valtaapitävät pystyvät usein etukäteen rajaamaan mahdolliset vaihtoehdot. Palataan aiempaan esimerkkiin kahdesta puolueesta. Oletetaan, että yksi puolueista oli aloittanut keskustelun valtion menojen leikkauksista. Sen edustajat olivat kysyneet, mistä valtion kuluista leikataan kuusi miljardia euroa ja ehdottivat yhdeksi leikkauskohteeksi koulutusta. Toinen puolue ei halunnut leikata koulutuksesta vaan ehdotti muita leikkauskohteita. Keskustelun aloittanut puolue kuitenkin määritti päätöksen lähtökohdat: jostain on leikattava kuusi miljardia, ja nyt päätetään, minkä rahoitusta vähennetään. Periaatteessa olisi kuitenkin ollut myös muita vaihtoehtoja. Valtio olisi voinut esimerkiksi ottaa velkaa ulkomailta tai nostaa verotusta. Oletetaan, että on vielä muita puolueita, joka eivät hyväksy asetettuja päätöksenteon lähtökohtia. Näiden puolueiden vastalauseista ei kuitenkaan välitettäisi. Tämä osoittaisi selvästi, että leikkauksia vaativilla tahoilla on kyky päättää siitä, mistä asioista ylipäätään päätöksiä tehdään.

Vallan toinen ulottuvuus voi koskea myös päätöksentekoprosessia eli sitä tapaa, miten päätökset tehdään. Eduskunta valitaan äänestämällä, ja äänestyksen yhteydessä kansalaisilla on valta päättää, ketä he äänestävät. Tämä valta kuuluu ensimmäisen ulottuvuuden alaisuuteen. Sen sijaan esimerkiksi vaalipiirien koko, miten ja milloin äänestäminen tapahtuu ja vaalitapa kuuluvat vallan toiseen ulottuvuuteen. Nämä ja muut äänestämistä määrittävät seikat saattavat hyvinkin vaikuttaa äänestyksen tuloksiin. Muun muassa Ruotsissa on käytössä neljän prosentin valtakunnallinen äänikynnys. Tämä tarkoittaa, ettei puolue voi saada ainuttakaan eduskuntapaikkaa, ellei se saa vähintään neljää prosenttia kaikista annetuista äänistä.

Ruotsin eduskunnassa on 349 paikkaa. Näin ollen ilman äänikynnystä alle prosentin äänisaalis voisi riittää siihen, että jokin pienpuolue pääsisi Ruotsin eduskuntaan. Äänikynnyksen tarkoituksena on juuri rajoittaa sitä, millaiset puolueet saavat kansanedustajia.

Lukes lisäsi näiden kahden vallan ulottuvuuden rinnalle vielä kolmannen, johon kuuluu **valta muokata ihmisten ajattelua**. Lukesin mukaan tämä on kaikkein suurinta valtaa, koska siinä on kyse toisen halujen ja uskomusten muovaamisesta. Selkeimpiä esimerkkejä tällaisesta vallasta ovat **propaganda** ja **indoktrinaatio**. Propagandaksi kutsutaan puolueellista informaatiota, jota levitetään yleisen mielipiteen ohjaamiseksi haluttuun suuntaan. Propaganda ei usein ole totuudenmukaista, ja siinä tavallisesti painotetaan tai liioitellaan tiettyjä puolia toisten kustannuksella. Indoktrinaatio puolestaan tarkoittaa koulutusta, jossa ihmisiin pakolla iskostetaan käsityksiä ilman, että opetettavilla olisi minkäänlaisia mahdollisuuksia arvioida niitä kriittisesti. Ajattelun, ideologioiden ja arvojen muokkaamisen ei kuitenkaan tarvitse olla näin äärimmäistä. Jo pelkästään se, että esimerkiksi sosiaalisessa mediassa tai uutisissa korostetaan tiettyjä kysymyksiä ja jätetään toisia mainitsematta, saattaa vaikuttaa yksilöiden ajatteluun hyvinkin paljon. Myös mainostaminen on tässä mielessä vallankäyttöä. Siinä pyritään, ja osittain onnistutaankin, muovaamaan ihmisten ajattelua.

Michel Foucault – hallinta ja valtasuhteet

Kaikkia tähän mennessä esiteltyjä käsityksiä vallasta on yhdistänyt se, että niiden mukaan valta on jollakin henkilöllä tai ryhmällä. Ranskalainen sosiologi ja filosofi Michel Foucault (1926–1984) ei jaa tätä näkemystä. Hänestä valta ei ole ominaisuus tai jotain omistettavaa vaan **toimintaa**. Se on toimintaa, joka ohjaa ihmisten kykyjä tehdä asioita, kuten kykyä työskennellä tai ajatella. Esimerkiksi tehtaissa valta ohjaa työntekijöiden voimavaroja johonkin päämäärään, kuten huonekalujen valmistamiseen. Kouluissa valta suuntaa opiskelijoiden kyvyt oppimiseen, puhumiseen vain luvalla, tietyissä paikoissa ja asennoissa olemiseen, tiettyjen asioiden tekemiseen ja tekemättä jättämiseen.

Ranskalaisfilosofi Michel Foucault on yksi merkittävimpiä valtaa pohtineita ajattelijoita.

Foucault ajattelee, että valtaa on kaikissa ihmisten välisissä suhteissa. Aina kun ihmiset vaikuttavat toisiinsa, syntyy **valtasuhteita**. Tämän vuoksi vallasta ei voi koskaan päästä eroon, ja sitä on kaikkialla. Foucault'n määritelmän mukaan valtasuhde on **toimintaan kohdistuvaa toimintaa**. Se on toimintaa, jolla pyritään ohjaamaan muiden toimintaa jonkin päämäärän mukaiseksi. Vallassa ei siis ole kyse ensisijaisesti kielloista tai tukahduttamisesta, vaan toiminnan tuottamisesta. Foucault erottaa vallan **väkivallasta**, joka ei ole tuottavaa vaan tuhoavaa. Valta siis ohjaa toimintaa johonkin suuntaan, kun taas väkivalta estää sitä.

Valtasuhteet ovat aina kaksisuuntaisia, koska valta sisältää aina vastarinnan mahdollisuuden. Esimerkiksi vankiloissa vartijat pyrkivät ohjaamaan vankien toimintaa. Vangit voivat kuitenkin vastustaa tätä, mikä puolestaan saa vartijat todennäköisesti muuttamaan

omaa toimintaansa. Tämä vaikuttaa edelleen vankien toimintaan, mikä taas vaikuttaa vartijoiden toimintaan ja niin edelleen. Valta ja vapaus eivät siis ole täysin toisistaan erillisiä. Foucault'n määritelmän mukaan väkivallan kohteella ei ole vaihtoehtoja. Silloin kun on kyse vallasta, kohde voi kuitenkin aina kieltäytyä toimimasta vallankäyttäjän toivomalla tavalla. Se, että vangit pystyvät myös vaikuttamaan vartijoiden tekoihin, osoittaa, ettei valta ole vain vartijoiden omaisuutta. Myös vangeilla on valtaa vartijoihin nähden, ja valtasuhteet ovat alati muuttuvia. Ne muotoutuvat uudelleen, kun ihmiset muuttavat toimintatapojaan.

Vanginvartijoiden valta riippuu vankien vastustuksesta. Mikäli vangit kieltäytyvät täysin toimimasta vartijoiden tavoittelemalla tavalla, tietty vangin ja vartijan välinen valtasuhde lakkaa olemasta. Tällöin vartijat joko luopuvat valtasuhteestaan tai turvautuvat väkivaltaan. **Hallinnassa** on kyse pitkäkestoisista, suunnitelmallisista ja vakiintuneista valtasuhteista. Vaikka vangeilla on valtaa vartijoihin nähden, ei kuitenkaan voi sanoa, että he hallitsisivat vartijoitaan. Hallinnassa ovat oleellisia erityisesti vakiintuneet käytännöt: vangeilla on tietty aikataulu, jonka mukaan heidän täytyy toimia, ja heitä valvotaan järjestelmällisesti. Hallinta edellyttää sitä, etteivät vangit vastustele liikaa, vaan alistuvat heille annettujen tavoitteiden toteuttamiseen.

Kun valtasuhteet ovat vakiintuneet hallinnaksi, niistä tulee suhteellisen riippumattomia yksilöiden omista päämääristä. Eiväthän vanginvartijatkaan pyri toteuttamaan vankilassa henkilökohtaisia tavoitteitaan, vaan hekin seuraavat vankilan käytäntöjä. Vartijoilla on omat aikataulunsa ja tehtävänsä, joita heidän pitää noudattaa. Valta ei siis tavallaan kuulu kenellekään, eikä se ole keskittynyt millekään tietylle taholle. Siksi Foucault'n mukaan ei pitäisi kysyä, kuka valtaa harjoittaa, vaan miten valta toimii.

Valvontaa on kaikkialla

Foucault katsoo, että erilaiset valvontatekniikat ovat olleet merkittävässä asemassa hallinnan vakiinnuttamisessa. Hänen lempiesimerkkinsä on filosofi Jeremy Benthamin (1748–1832) keksimä

Jeremy Benthamin suunnittelemassa panoptikon-vankilassa vankeja voidaan valvoa aina, mutta vangit eivät tiedä, milloin heitä valvotaan. Niinpä vangit päätyvät valvomaan itse itseään. Kuvassa 1920-luvulla rakennettu Kuuban tunnetuin vankila Presidio Modelo.

vankilatyyppi, **panoptikon**. Vankila on ympyrän muotoinen, ja sen keskellä on valvontatorni. Sellit on sijoitettu tornin ympärille niin, että tornista on suora näköyhteys jokaiseen selliin. Torni on pimennetty, mutta sellit ovat valaistuja. Näin ollen selleihin näkee aina, mutta vangit eivät tiedä, onko joku valvomassa heitä tornissa vai ei. Alituisen valvonnan mahdollisuus saa vangit valvomaan itse itseään ja toimimaan odotetulla tavalla.

Valvontaa ei ole vain vankiloissa. Foucault'n mukaan nykyisessä yhteiskunnassa oikeastaan kaikkia valvotaan. Vartijoilla, poliittisilla

päättäjillä tai vaikkapa lukiolaisilla on kaikilla omat tehtävänsä, jotka heidän on hoidettava, ja heidän on toimittava tiettyjen normien mukaisesti. Poliitikkojen on käyttäydyttävä rauhallisesti ja ”esimerkillisesti”, eivätkä he voi muun muassa rellestää pitkin iltaa yökerhoissa. Toimittajat pitävät huolen siitä, että kansa tietää poliitikkojen toilailuista. Opiskelijoiden on tehtävä läksynsä, osallistuttava kokeisiin ja saatava riittävän hyviä arvosanoja. Huonoon koulumenestykseen ”puututaan” jotenkin, ja huonot opiskelijat voivat joutua suorittamaan kursseja uudestaan. Lisäksi tuloksia tarkkaillaan koko ajan arvosanojen kautta, ja myös lukiolaiset itse valvovat omaa menestystään seuraamalla saatuja arvosanoja. Valvonta saa ihmiset toimimaan lopulta itsenäisesti kuten valvova taho haluaa eli ihmiset sisäistävät valvonnan osaksi omaa ajatteluaan.

Valta muovaa identiteettiä

Foucault väittää, että myös yksilöiden **identiteetit**, eli se miten heihin suhtaudutaan ja miten he näkevät itsensä, muodostuvat valtasuhteiden kautta. Onko joku ”hyvä opiskelija”, määräytyy sen perusteella, vastaako hänen käyttäytymisensä ja opiskelutuloksensa asetettuja normeja. Vangit eivät ole vain ihmisiä, jotka ovat rikkoneet jotain lakia, vaan ”rikollisia”. Heidän identiteettiinsä kuuluu siis suoranainen taipumus rikkoa lakeja, ja vankilan on tarkoitus normalisoida heidät poistamalla nämä epänormaalit taipumukset. Lisäksi Foucault’n mukaan esimerkiksi seksuaali-identiteetit, kuten homo- tai heteroseksuaalisuus, ovat nekin valtasuhteiden tuottamia. Nykyinen käsitys seksuaalisuudesta muotoutui vasta 1700-luvulla, eikä ihmisiä tätä ennen luokiteltu tieteellisesti seksuaalisen suuntautumisen mukaan. Myös tietyn identiteetin omaksuminen johtaa itsensä tarkkailuun: ”Käyttäydynkö niin kuin hyvän opiskelijan pitäisi käyttäytyä?” tai ”Onko heteromiehelle toisten miesten halaaminen soveliasta poskisuudelmien antamisesta puhumattakaan?”

Foucault’n mukaan on tärkeä ymmärtää, että suuri osa vallitsevista normeista, käytännöistä ja ajattelutavoista on historiallisesti satunnaisia. Vankeja ei ole aina suljettu vankiloihin eikä opiskeli-

joita ole aina sijoitettu paremmuusjärjestykseen arvosanojen perusteella. Tämä osoittaa, että toimintatavat ja uskomukset eivät ole välttämättömiä, vaan niitä voidaan muuttaa. Ehkä opiskelijoille olisikin parempi antaa vain kirjallinen arvostelu tai ehkä kurssien ei pitäisi päättyä kokeisiin? Kenties vankila ei ole paras ratkaisu, jos halutaan vähentää rikoksia? Ehkä meidän ei välttämättä tarvitse luokitella itseämme ja noudattaa erilaisille kategorioille tyypillisiä toimintatapoja?

Tehtävät

1. Laadi luvusta käsitekartta, jonka keskuskäsite on valta.
2. Ennen vuoden 2015 eduskuntavaaleja useat tulevan hallituksen ministerit osallistuivat Koulutuslupaus-kampanjaan, jossa he vakuuttivat, ettei koulutuksesta leikattaisi. 35 päivää vaalien jälkeen hallitus ilmoitti leikkaavansa koulutuksesta yli 500 miljoonaa euroa. Mihin vallan ulottuvuuteen vaalilupaukset kuuluvat? Perustele vastauksesi.
3. Sarjakuvasankari Hämähäkkimiehen elämää on ohjannut hänen setänsä Ben Parkerin ohje: ”Suuri valta tuo mukanaan suuren vastuun.” Pohdi, mikä on vastuun ja vallan suhde, ja kuulostaako Ben Parkerin näkemys uskottavalta.
4. Miten alla olevien huutojen esittäjät käyttävät valtaa ja mitä siitä seuraa?

5. Laadi lyhyt Michel Foucault’n ajattelua kritisoiva blogikirjoitus.

TIETORUUTU

Ernesto ”Che” Guevaraa (1928–1967) on pidetty karismaattisena johtajana.

Vallan legitimiteetti

Max Weber on muun muassa pohtinut, miten hallinto saa **legitimiteettinsä**. Legitimiteetillä tarkoitetaan sitä, että johdettavat hyväksyvät poliittisen järjestelmän. Näin ollen legitiimi hallitsija on sellainen, jonka alamaiset hyväksyvät hallitsijakseen ja jolla on tämän ansiosta oikeus hallita. Hyväksymisellä ei tässä yhteydessä tarkoiteta esimerkiksi nöyrtymistä väkivallan pelossa, vaan johtajuuden tunnustamista omasta tahdosta.

Weberin mukaan johtajuuden hyväksyminen voi perustua kolmeen asiaan: perinteeseen, karismaan ja lakiin. Kun hallitseminen nojautuu **perinteeseen**, johdettavat hyväksyvät johtajansa vanhojen käytäntöjen pohjalta. Vallan periytyminen vanhemmilta lapsille kuningaskunnissa tai miesten ylivalta naisiin nähden ovat tyypillisiä esimerkkejä tilanteista, joissa valta perustuu perinteeseen.

Jos johtajan legitimiteetti pohjautuu **karismaan**, hallitsijan valta-asema on hyväksytty hänen ihailtavien ominaisuuksiensa vuoksi. Tällaisia piirteitä voivat olla vakuuttavuus, hyvä puhetaito, luotettava imago, rohkeus tai sotasankaruus. Uskonnollisilla johtajilla ja profeetoilla uskotaan toisinaan olevan yliluonnollisia kykyjä, ja myös tällaiset piirteet lasketaan karismaksi.

Muun muassa vaaleilla valitut poliitikot ja valtion virkamiehet ovat saaneet valtansa laillisia reittejä pitkin. Tästä **lakiin** perustuvasta johtajuudesta Weber käyttää myös nimitystä **rationaalinen johtajuus**. Tämä hallitsijan legitimiteetti on siinä mielessä poikkeuksellinen, että myös johtajan valta on tyypillisesti ainakin osittain lain rajoittamaa. Vallankäyttäjä joutuu siis itsekin noudattamaan niitä lakeja, joiden nojalla hän on asemansa saanut.

On hyvä huomata, että Weberin luettelemat eri legitimiteetin lähteet eivät välttämättä sulje toisiaan pois. Voi olla lakeja, joiden mukaan kuninkaallisten lapset perivät vallan, ja joku voidaan valita karismansa ansiosta laillisilla vaaleilla maan johtoon.

Yhteiskuntafilosofian peruskysymyksiä
II jakson tiivistelmä

Oikeudenmukaisuus

- Tarkoituksena antaa moraalinen oikeutus yhteiskunnallisille suhteille yksilöiden, yksilöiden ja valtion sekä vähemmistöjen ja enemmistöjen välillä. Kyse on ”reilusta pelistä”.
- Yhteiskuntafilosofiassa keskitytään usein distribuutiota eli oikeudenmukaista jakoa koskeviin periaatteisiin.
- Oikeudenmukaisessa jaossa on kysymys siitä, minkä suhteen ihmisten tulisi olla tasa-arvoisia ja siitä, minkä suhteen epätasa-arvo voidaan sallia.
- Filosofit ovat eri mieltä siitä, mitä oikeudenmukaisuus koskee ja edellyttää: vapauksia, resursseja, mahdollisuuksia elämässä vai tasa-arvoisia sosiaalisia suhteita.

Demokratia

- Demokratia tarkoittaa kansanvaltaa eli sitä, että kansa hallitsee itse itseään.
- Oikeusvaltio: perustuslakiin pohjautuva kansalaisten oikeuksia ja demokratiaa turvaava järjestelmä.
- Demokratian legitimiteetti: pyrkimys oikeuttaa demokratia hyväksyttävänä hallintomuotona.

Poliittiset ideologiat

- Ideologia: vakiintunut aatejärjestelmä, jonka jokin yksilö tai yhteisö kokee edistävän tarpeitaan ja pyrkimyksiään.
- Liberalismi: yksilön vapautta ja autonomiaa eli itsemääräämisoikeutta painottava ideologia, jonka pohjalta voidaan perustella sekä talouden järjestämistä että arvomaailmaa.
- Konservatismi: Perinteisinä ja yhteisinä pidettyjen arvojen, tapojen ja uskomusten arvostamista. Yhteiskunnallisen muutoksen on tapahduttava hitaasti jo olemassa olevien perinteiden pohjalta.
- Populismi: kansan suosioon tähtäävää poliittista toimintaa, jossa pyritään luomaan vastakkainasettelua ”todellisen” kansan ja eliitin välille.

Valta

- Vallan klassinen määritelmä: *A*:lla on valtaa *B*:hen, jos *A* saa *B*:n tekemään jotain, mitä *B* ei muuten tekisi.
- Steven Lukesin kolme vallan ulottuvuutta:
  - Valta päättää, mitä tehdään.
  - Valta päättää, mistä päätetään ja miten päätös tehdään.
  - Valta muokata ihmisten ajattelua.
- Michel Foucault: Valtasuhde on toimintaan kohdistuvaa toimintaa, jota on mahdollista vastustaa. Valtaa on kaikessa vuorovaikutuksessa, ja se muodostaa yksilöiden identiteetit.

Yhteiskunta-filosofia käytännössä

10. Sukupuoli ja identiteetti

11. Väkivalta ja sota

12. Eläminen globaalissa maailmassa

10 Sukupuoli ja identiteetti

Feminismi ja feministinen filosofia

Noin puolet maailman väestöstä koostuu naisista. Tästä huolimatta vuonna 2016 Yhdistyneiden kansakuntien mukaan lukutaidottomista yli kaksi kolmasosaa oli naisia, naisten palkka oli 20–40 prosenttia miesten vastaavaa pienempi ja vain vajaa 23 prosenttia parlamentaarikoista oli naisia. Toisinaan onkin sanottu, että naiset muodostavat maailman suurimman sorretun ihmisryhmän.

Sanalla **feminismi** viitataan useisiin erilaisiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin ja teoreettisiin näkemyksiin, joita yhdistää pyrkimys naisten aseman parantamiseen. Ei siis ole vain yhtä feminismiä vaan useita feminismejä. Pääsääntöisesti feministit tavoittelevat suku-

puolten välistä tasa-arvoa ja kaikkien ihmisten yhdenvertaisuutta. Tavallisesti feinististen teorioiden ja poliittisen toiminnan lähtökohtana on **seksismin** tai jopa suoranaisen **misogynian** vastustaminen. Seksismi tarkoittaa sukupuolten asettamista eriarvoiseen asemaan, ja misogynia puolestaan merkitsee naisvihaa. Tämä pätee myös **feministiseen filosofiaan** esimerkiksi silloin, kun se käsittelee filosofian historiassa esiintyvää seksismiä ja miehisen näkökulman ylikorostuneisuutta. Monet merkittävät filosofit ovat historian kuluessa esittäneet naisia väheksyviä väitteitä. Muun muassa Aristoteleen mukaan ”on luonnollista, että miespuolinen on naispuolista vahvempi ja että mies hallitsee ja naista hallitaan.” Feministiset filosofit pohtivat, miten tällaiset näkemykset ja naisajattelijoiden aliedustus filosofian historiassa ovat vaikuttaneet filosofisiin teorioihin.

Feministinen filosofia arvioi ja perustelee erilaisia feministisiä näkemyksiä ja niihin liittyviä kantoja. Tarkasteltavien näkemysten ei tarvitse olla luonteeltaan filosofisia, vaan ne voivat esimerkiksi olla poliittisia tai tieteellisiä. Feministisessä filosofiassa tutkitaan myös tiettyjä käsitteitä, joihin muut filosofian osa-alueet eivät juurikaan puutu. Tällaisia käsitteitä ovat muun muassa **sukupuoli** ja **seksuaalisuus**.

Feminismin aatteellista taustaa

Feminismin historia jaetaan monesti kolmeen ajanjaksoon, joita kutsutaan ”aalloiksi”. Aaltoja yhdistää aktiivinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja uusien, kullekin ajanjaksolle leimallisten, ideoiden muotoutuminen. Jokainen seuraava aalto on myös kommentoinut edellisiä ja niiden puutteita. Yleensä **ensimmäisen aallon feminismin** katsotaan alkaneen noin 1800-luvun puolivälistä ja loppuneen ensimmäisen maailmansodan alkamiseen. Kuitenkin yksittäiset ajattelijat ovat käsitelleet naisten asemaa ja esittäneet feminismin suuntaisia ajatuksia jo antiikista lähtien. Toisinaan tällaisia ajattelijoita kutsutaan **protofeministeiksi**. Filosofi Charles Fourier (1772–1837) keksi sanan ”feminismi” vasta vuonna 1837, ja sen vakiintuminen nykymerkitykseensä kesti pari vuosikymmentä. Tämän vuoksi

Jotkut länsimaalaiset ovat sanoneet muslimien burkan alistavan naisia. Sen sijaan osa islaminuskoisista on esittänyt, että länsimaalainen paljastava pukeutuminen sortaa naisia tekemällä heistä pelkkiä seksiobjekteja. Millaiset pukeutumisnormit ovat moraalisia?

kukaan ennen 1800-lukua eläneistä naisten aseman puolustajista ei olisi edes voinut kutsua itseään feministiksi.

Ensimmäisen aallon feminismin merkittävä taustatekijä oli 1700-luvulla vallinnut **valistuksen aikakausi**. Lukuisat valistusfilosofit korostivat järkeä korkeimpana tiedollisena auktoriteettina ja ihmisiä yhdistävänä ominaisuutena. Valistusideologian mukaan järki erottaa ihmiset eläimistä ja tekee heistä tasa-arvoisia keskenään.

Lisäksi järjen ajateltiin mahdollistavan sen, että jokainen kykenee itse päättämään teoistaan, arvioimaan toiminnan moraalisuutta ja tutkimaan, miten asiat todellisuudessa ovat. Ranskan suuren vallankumouksen oli määrä toteuttaa valistuksen ihanne ihmisten yhdenvertaisuudesta. Vallankumouksen tunnuslause olikin: ”Vapaus, veljeys ja tasa-arvo!” Tosin, kuten jo iskulauseen toinen sana ”veljeys” vihjaa, naisten oikeudet eivät olleet läheskään yhtä laajat kuin miesten. He olivat edelleen miesten holhouksen alla. Naisilla ei esimerkiksi ollut omaa omaisuutta, paitsi leskillä poikkeustapauksissa, eikä heillä ollut poliittisia oikeuksia.

Teoksessaan *Naisten oikeuksien puolustus* protofeministi Mary Wollstonecraft (1759–1797) kannatti Ranskan vallankumouksen arvoja, mutta hän laajensi ne koskemaan myös naisia. Wollstonecraftin mukaan naisetkin ovat järjellisiä olentoja, ja sen vuoksi miehet ja naiset ovat Jumalan silmissä samanarvoisia. Lisäksi Wollstonecraft kritisoi Rousseaun (1712–1778) teosta *Émile eli kasvatuksesta*. Siinä Rousseau oli muun muassa väittänyt, että ”täydellinen nainen ja täydellinen mies eivät saa olla toistensa kaltaiset enempää henkisiltä lahjoiltaan kuin kasvoiltaankaan” ja että ”nainen on luotu miellyttämään miestä”. Wollstonecraftin mukaan ihanteellisessa avioliitossa on kyse tasa-arvosta ja älyllisestä kumppanuudesta. Wollstonecraft myöntää, että monet hänen aikansa naisista eivät olleet kykeneviä käyttämään järkeään, mutta tämä johtui vain koulutuksen puutteesta. Jos naiset koulutettaisiin miesten tavoin, naiset voisivat yhtäläisesti toimia esimerkiksi lääkäreinä, poliitikkoina tai yrittäjinä. Wollstonecraft näki, että naisten koulutus on välttämätöntä myös heidän moraalisen kehityksensä kannalta. Tämä on puolestaan tärkeää koko yhteiskunnan näkökulmasta, sillä naiset pääasiallisesti vastasivat lasten kasvatuksesta.

Liberaalifeminismi

Monet ensimmäisen aallon feminismin pääajatuksista ovat löydettävissä jo Wollstonecraftin kirjoituksista. Naisten ajateltiin olevan miesten tavoin **essentialtaan** eli olemukseltaan järjellisiä, ja siksi heille kuuluvat lain edessä samat oikeudet ja velvollisuudet kuin

miehille. Tätä feminismin muotoa kutsutaan **liberaalifeminismiksi**. Yksi sen merkittävimmistä tavoitteista olikin äänioikeuden saaminen naisille, ja ensimmäisenä sen naisille antoi Uusi-Seelanti vuonna 1893. Suomen suuriruhtinaskunta antoi naisille äänioikeuden vuonna 1906 kolmantena maana maailmassa ja samalla ensimmäisenä oikeuden asettua vaaleissa ehdokkaaksi. Naisten äänioikeuden taival on kuitenkin ollut kivinen, ja joissakin maissa äänioikeus on saavutettu vasta 2000-luvun puolella, joissakin ei vieläkään.

Yksi merkittävimmistä ensimmäisen aallon feminismiin vaikuttaneista teoksista on John Stuart Millin (1806–1873) kirja *Naisen asema*, jonka hän kirjoitti yhdessä vaimonsa Harriet Taylor Millin (1807–1858) kanssa käymiensä keskustelujen perusteella. Wollstonecraftin tavoin Mill esittää, että naisten ja miesten väliset erot voivat hyvinkin olla pääasiallisesti kasvatuksen tulosta. Koko länsimaisen filosofian historian läpi on esitetty, että miesten ja naisten luonto – tai nykytermein biologia – määrittäisi heidän asemansa. Miesten on ajateltu olevan synnynnäisesti naisia voimakkaampia ja järkevämpiä, kun taas naisten hallitseva piirre on tunteellisuus. Mill esittää, että asioiden oikea laita voi paljastua vasta silloin, kun naiset pääsevät nauttimaan miesten kanssa yhtäläisestä koulutuksesta.

Mill kritisoi erityisesti näkemystä, jonka mukaan naiset eivät saisi yrittää sellaisten töiden tai tehtävien hoitamista, joihin he eivät luonnostaan kykene. Mill argumentoi, että mikäli naiset eivät menestyisi politiikassa tai tietyissä ammateissa, he eivät pystyisi pitämään niitä. Työnantajat antaisivat potkut huonoille työntekijöille, eikä kelvottomia edustajia valittaisi parlamenttiin – tai ainakaan heitä ei äänestettäisi sinne enää uudelleen. Yksilöiden välinen kilpailu takaisi sen, että pätevimmät päätyisivät heille sopiviin tehtäviin. Millin mukaan miehet, jotka haluavat estää naisia tekemästä tiettyjä asioita, itse asiassa myöntävät epäsuorasti, että naiset ovat oikeasti kykeneviä hoitamaan niitä. He eivät vain halua joutua kilpailemaan samoista työtehtävistä naisten kanssa. Lisäksi Mill huomauttaa kokemuksen todistavan pelkäksi palturiksi sen, että naiset olisivat kykenemättömiä poliittisiin virkoihin. Kun *Naisen asema* julkaistiin vuonna 1869, Britanniaa hallitsi kuningatar Viktoria

(1819–1901). Lisäksi Elisabet I:n (1533–1603) valtakautta on pidetty yhtenä Englannin historian loistokkaimmista. Tuskin kukaan haluaisi väittää, että nämä hallitsijat olivat huonoja johtajia.

Toinen sukupuoli

Yleensä ajatellaan, että feminismin ensimmäinen aalto päättyi ensimmäisen maailmansodan syttymiseen ja toinen aalto alkoi 1960-luvulla. Vuonna 1949 ilmestynyt Simone de Beauvoirin (1908–1986) teos *Toinen sukupuoli* oli kuitenkin merkittävä toisen aallon feminismin suunnannäyttäjä. De Beauvoirin mukaan se, mitä ihmisyys on, on aina määritetty miehen kautta. Miehiä pidetään normaaleina, ja näin ollen miehisyys asettaa normin sille, mitä ihmisenä oleminen ylipäätään on. Naiset puolestaan on määritelty sen kautta, että he eivät ole miehiä. Nainen on siis eräänlainen vaillinainen tai puutteellinen mies. Mies on ensisijainen, nainen toissijainen. Eritoten miehet on nähty **subjekteina**. He ovat kokijoita ja toimijoita, joilla on tavoitteita, ja he hallitsevat itse itseään. Naiset on sen sijaan pakotettu pelkän **objektin** rooliin. He ovat passiivisia toiminnan kohteita, koettavia asioita, joiden tehtävänä on olla pelkkiä välineitä subjektien toiveiden täyttämisessä.

De Beauvoir esittää, ettei naisen asema ole luonnollinen tosiasia. Se, mitä naisena oleminen on, ei siis ole esimerkiksi psykologinen tai biologinen välttämättömyys vaan historiallisten tapahtumien tulos. De Beauvoirin mukaan ”naiseksi ei synnytä, pikemminkin naiseksi tullaan.” Tämä tarkoittaa, että vallitsevat perinteet ja käytännöt määrittävät naiseuden, eivätkä synnynnäiset tai essentiaaliset ominaisuudet. De Beauvoir kuitenkin myöntää, että tietyt biologiset erot ovat oleellisia miesten ja naisten käyttäytymisen kannalta. Se, että naiset voivat saada lapsia, ei kuitenkaan määritä naisten asemaa, eikä sillä voi oikeuttaa naisten kokemaa sortoa.

De Beauvoir näkee, että naisten tilanteeseen vaikuttaa erityisesti heidän kasvatuksensa. Poikia kannustetaan olemaan tyttöjä aggressiivisempia ja itsenäisempiä. Tottelemattomuus ja kepposet kuuluvat osaksi mieheksi varttumista, kuten jo lausahdus ”pojat ovat poikia” ilmaisee. Tyttöjen pitää sen sijaan olla hiljaisia, passiivisia

ja alistuvia. Pojat saavat vähän räyhätä, mutta kun kyse on tytöistä, riehuminen on rumaa. Vaikka naiset usein vastaavat lasten kasvatuksesta, he kuitenkin itse ohjaavat lapsiaan sen mallin mukaisesti, joka heihin itseensä on iskostettu nuorena. Kaikesta huolimatta alun perin naisen malli on de Beauvoirin mukaan tullut miehiltä.

De Beauvoir korostaa lisäksi sitä, että naiset ovat yleensä olleet taloudellisesti riippuvaisia miehistä. Hän huomauttaa kuitenkin, että naisilta on edellytetty palkatonta kotitöiden hoitamista sillä aikaa, kun aviomiehet ovat käyneet palkkatöissä. Kummankin sukupuolen edustajat joutuvat siis yhtä lailla tekemään töitä, mutta vain miehet saavat rahallista korvausta uurastuksestaan. Tämän seurauksena miehet ovat varallisuudeltaan itsenäisiä, mutta naisten on turvauduttava aviopuolisonsa kukkaroon. Vielä 1900-luvun puolivälissä oli paljon nykyistä yleisempää, ettei nainen kouluttautunut mihinkään ammattiin. Mikäli hänelle tuli avioero, nainen saattoi tämän vuoksi joutua käytännössä katsoen puille paljaille.

Henkilökohtainen on poliittista

Toisen aallon feminismin katsotaan alkaneen 1960-luvun alussa ja päättyneen 1980-luvulle. Merkittäviä toisen aallon taustatekijöitä olivat juuri de Beauvoirin kirja *Toinen sukupuoli* ja liberaalifeminismin ongelmat. Liberaalifeministit olivat korostaneet naisten juridisia oikeuksia ja koulutusta. Sotien jälkeen useimmissa länsimaissa näiden seikkojen suhteen naisten asema olikin parantunut huomattavasti. Tästä huolimatta moni joutui huomaamaan, että naisten oli helppo päästä vain sellaisiin tehtäviin, joita pidettiin perinteisesti naisille sopivina – kuten sihteereiksi, opettajiksi, kotiäideiksi tai lastenhoitajiksi – mutta miesvaltaiset ammatit olivat vaikeammin saavutettavissa. Mikäli naishenkilö kuitenkin onnistui pääsemään ”miestentöihin”, hän törmäsi pian niin sanottuun lasikattoon. Naisten urakehityksen edessä oli siis näkymättömiä esteitä, kuten esimiesten ja työyhteisön julkilausumattomat sopimukset siitä keille ylennykset tulevat. Tämän vuoksi naisten ylenemismahdollisuudet ammateissa olivat rajalliset. Lisäksi naisten palkka oli, ja on edelleen, miesten vastaavaa pienempi.

Liberaalifeministit keskittyivät parantamaan lähinnä naisten elämän julkista puolta eli ensisijaisesti lainsäädäntöä. Yksityiselämä kuitenkin jätettiin jokaisen omaksi asiaksi. Toisen aallon feministit päätyivät siihen tulokseen, ettei pelkkien lakien muuttaminen riitä. Todellista tasa-arvoa ei ole saavutettu niin kauan kuin ihmiset hyväksyvät mieskeskeiset arvot, ihanteet ja käytännöt. Yksi toisen aallon iskulauseista olikin ”henkilökohtainen on poliittista” (engl. *personal is political*). Vaikka lainsäädäntö oli kehittynyt tasa-arvoisempaan suuntaan, naiset kokivat silti arkielämässään voimattomuutta ja ahdistelua. Toisen aallon feministien mukaan syy tähän ei ollut naisissa itsessään vaan siinä, mitä naisilta vaadittiin yhteiskunnassa. Vain tietynlainen käyttäytyminen oli hyväksyttävää ja sallittua. Yhteiskunnan odotukset ja ihanteet pakottivat naiset tietynlaiseen muottiin. Toisen aallon feministit kritisoivat muun muassa näkemystä, jonka mukaan **ydinperhe** on ainut oikea perhemuoto. Ydinperheessä mies, nainen ja heidän lapsensa asuvat kaikki saman katon alla. Yleensä miehen ajateltiin olevan perheenpää, ja naisen tehtävänä oli hoitaa lapsia ja tehdä kotitöitä. Tämä perhemalli oli tavallisimmin esillä televisiosarjoissa ja elokuvissa. Feministit peräänkuuluttivat esimerkiksi yksinhuoltajien oikeuksia sekä ilmaista lasten päivähoitoa kaikille perheille, mikä mahdollistaisi naisten työnteon. Ainakin joissakin maissa ehkäisypillerin keksiminen ja abortin laillistaminen vapauttivat naisten seksuaalisuutta ja mahdollistivat sen, ettei naisten tarvinnut jättää uraansa suunnittelemattoman raskauden vuoksi.

Toisen aallon feministit arvostelivat voimakkaasti median ja yhteiskunnan tarjoamaa naiskuvaa. Monissa elokuvissa on vain yksi oleellinen naishahmo, jonka ainut tehtävä on tulla mieshahmon pelastamaksi. Naisten piti täyttää tietynlaiset kauneusihanteet, joita korostettiin esimerkiksi mainoksissa ja kauneuskilpailuissa. Lisäksi naisilla oli oltava tietynlainen temperamentti ja seksuaalinen suuntautuminen. Monet näistä seikoista pitävät paikkaansa edelleen. Toisen aallon feministit kiinnittivät myös huomiota kieleen. Esimerkiksi sanat *puhemies*, *esimies*, *talonmies*, *tiedemies*, *lakimies* ja *palomies* antavat ymmärtää, että kyseessä oleva henkilö

olisi oletusarvoisesti mies. Vastaavasti myös seuraavat sanaparit ovat arvolatautuneita: *näyttelijä – näyttelijätär, vanhapoika – vanhapiika, poikamies – poikamiestyttö, herra – rouva/neiti*. Sana *näyttelijä* kuvaa tyypillistä tai ”neutraalia” tapausta, ja naisiin viittaava ilmaisu *näyttelijätär* on johdettu siitä. Tämä antaa ymmärtää, että näyttelijät ovat oletusarvoisesti miehiä ja naisnäyttelijä on poikkeus sääntöön. *Herran* naispuolinen vastinpari puolestaan riippuu yksilön siviilisäädystä eli siitä, onko hän naimisissa. Lisäksi naimisissa olevaa naista tarkoittava ilmaisu *rouva* mielletään monesti *neitiä* eli naimatonta naista korkea-arvoisemmaksi puhuttelutavaksi. Monet toisen aallon feministit vaativat, että tällaisten sukupuolittuneiden sanojen käytöstä pitäisi luopua. Termi *puhemies* voidaan hyvin korvata *puheenjohtajalla*, ja sanoilla *näyttelijä* tai *tarjoilija* pitäisi viitata kumpaankin sukupuoleen. Monissa kielissä on myös vaadittu, että sukupuolittuneet pronominit – kuten englannin *he* ja *she* tai ruotsin *han* ja *hon* – pitäisi korvata jollakin uudella neutraalilla sanalla, joka ei ilmaise sukupuolta.

Radikaalifeminismi ja musta feminismi

Ensimmäisen aallon feminismi tiivistyi käytännöllisesti katsoen yhteen feministiseen liikkeeseen eli liberaalifeminismiin, sen sijaan toinen aalto koostui monesta hyvin erilaisesta feminismistä. Näitä olivat muun muassa ekofeminismi, kulttuurifeminismi ja sosialistinen feminismi. Eräs merkittävä toisen aallon feminismin tyyppi oli **radikaalifeminismi**. Radikaalifeministien mukaan naisten sorto oli kaikkein perustavanlaatuisin ja laajimmalle levinnein sorron muoto, jonka kautta muut sorron tyypit voidaan ymmärtää. Lisäksi he ajattelivat, että kaikki miehet sortavat ryhmänä kaikkia naisia, koska jokainen mies hyötyi naisten alistamisesta. Radikaalifeministeillä oli erilaisia yhteiskuntaihanteita, ja radikaalifeminismi oli muutenkin hyvin moninainen suuntaus. Osa sen kannattajista toivoi kaikkien sukupuolierojen häivyttämistä. Toiset puolestaan halusivat, että luotaisiin vain naisille tarkoitettuja paikkoja ja instituutioita, joissa naiskulttuuri pystyisi kehittymään. Tiettyjen radikaalifeministien mukaan naisten ei pitäisi lainkaan olla seksuaalisissa suhteissa

miesten kanssa, sillä heistä heteroseksuaalisuus sisälsi aina naisten hyväksikäyttöä. Toiset puolestaan uskoivat, ettei mikään seksuaalisuuden muoto ole väistämättä alistava.

Toinen merkittävä toisen aallon suuntaus oli **musta feminismi** (engl. *black feminism*). Sen kannattajat huomauttivat, että feministit olivat aiemmin keskittyneet tarkastelemaan asioita pääasiallisesti 30–50-vuotiaiden valkoihoisten keskiluokkaisten heteronaisten näkökulmasta. Tällaiset henkilöt eivät ole parhaita sanomaan, millaista sortoa esimerkiksi 70-vuotias tummaihoinen homoseksuaali nainen on joutunut kestämään ja millainen hänen kokemusmaailmansa ylipäätään on. Mustan feminismin kannattajat kritisoivat erityisesti niitä radikaalifeministien väitteitä, että kaikki naiset olisivat jotenkin olemuksellisesti samanlaisen syrjinnän kohteena ja että naisiin kohdistuvan sorron poistaminen korjaisi samalla kaiken muunkin eriarvoisuuden. Musta feminismi piti kaikkia syrjinnän muotoja toisiinsa kietoutuneina. Täten sukupuolten välistä tasa-arvoa ei voida saavuttaa niin kauan kuin ihmisiä syrjitään esimerkiksi ihonvärin, iän, yhteiskuntaluokan, seksuaalisen suuntautumisen, uskonnon tai jonkin muun tekijän nojalla. Yhdentyyppisen sorron lopettaminen edellyttää myös muunlaisen syrjinnän poistamista, eikä erilaisia alistamisen muotoja vastaan voi taistella tismalleen samoin asein.

Biologinen ja sosiaalinen sukupuoli

Toisen aallon feministit ovat erottaneet toisistaan **biologisen sukupuolen** (engl. *sex*) ja **sosiaalisen sukupuolen** (engl. *gender*). Sosiaalinen sukupuoli tarkoittaa yksilön sukupuoli-identiteettiä. Siihen kuuluu käsitys siitä, millaiset roolit ja käyttäytymismallit ovat soveliaita tietylle sukupuolelle, mihin sukupuoleen yksilö kokee kuuluvansa ja minkä sukupuolen edustajaksi muut hänet luokittelevat. Biologinen sukupuoli puolestaan sisältää tietyt biologiset ominaisuudet: minkälaiset sukupuolielimet henkilöllä on, millainen kromosomisto hänellä on sekä millaisia sukupuolihormoneja ja sukusoluja hän tuottaa. Toisinaan biologiseen sukupuoleen liitetään

myös toissijaisia ulkoisia ominaisuuksia, jotka liittyvät ruumiinrakenteeseen, äänen korkeuteen, karvoitukseen ja niin edelleen.

Ensimmäisen aallon feministit eivät käyttäneet käsitteitä sosiaalinen ja biologinen sukupuoli. Niin ensimmäisen kuin toisenkin aallon feministit kuitenkin yhtä lailla korostivat sitä, etteivät naisen asema ja henkiset kyvyt määräydy biologisten ominaisuuksien perusteella, vaan oleellista on kasvatus ja koulutus. Kahden ensimmäisen aallon mukaan biologinen sukupuoli ei siis täysin määritä sosiaalista sukupuolta. Osa toisen aallon feministeistä jopa esitti, että sosiaalinen sukupuoli on muodostunut kokonaan **sosialisaation** kautta. Sosialisaatiolla tarkoitetaan normien, tapojen, arvojen, ideologioiden ja ajattelumallien omaksumista vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Feminismin kolmas aalto

Kolmannen aallon feminismi, joka alkoi 1990-luvulla, on kyseenalaistanut jaottelun sosiaaliseen ja biologiseen sukupuoleen. Esimerkiksi Judith Butler (s. 1956) esittää teoksessaan *Hankala sukupuoli*, että myös biologinen sukupuoli on sosiaalisesti rakentunut. Butler myöntää, että ihmisillä on esimerkiksi tietyt kromosomit, ulkoiset piirteet ja tietynlaiset sukupuolielimet. Voidaan kuitenkin kysyä, miksi juuri nämä seikat kuuluvat osaksi biologista sukupuolta joidenkin toisten sijaan. Butler myös pohtii, miksi pitäisi ylipäätään olettaa, että sosiaalisia tai biologisia sukupuolia on vain kaksi. Jos biologia ei määritä sosiaalista sukupuolta, eikö sosiaalisia sukupuolia voisi miehen ja naisen lisäksi olla muitakin?

Myöskään biologinen jako miehiin ja naisiin ei ole ongelmaton. Kaikki biologisen sukupuolen tekijät eivät kulje aina käsi kädessä. Henkilöllä, jolla on kaksi X-kromosomia, saattaa olla miehelle tyypilliset ulkoiset sukupuolielimet. Vastaavasti Y-kromosomillisen yksilön ulkoiset sukupuolielimet voivat olla tavanomaiset naisille. Minkä mukaan biologinen sukupuoli sitten pitäisi määritellä? Kromosomien vai ulkoisten sukupuolielinten? Samalla ihmisellä voi myös olla kolme tai useampia sukupuolikromosomeja. Mihin kategoriaan tällaiset henkilöt kuuluvat? Myös hormonien ja sukusolujen

Thomas Beatie (s. 1974) on ensimmäinen mies, joka on synnyttänyt sukupuolen korjausleikkauksen jälkeen. Suomessa sterilisaatio on ehtona transsukupuolisen korjatun sukupuolen lailliselle tunnistamiselle.

tuottaminen vaihtelee. Muuttuuko siis jonkun sukupuoli, jos hänen sukusolujen tuotantonsa lakkaa onnettomuuden tai iän vuoksi? Lisäksi se, mitä ihmiset syövät ja miten he elävät, vaikuttaa hyvinkin paljon heidän ulkoisiin ominaisuuksiinsa. Butlerin mukaan ei ole mitään itsestään selvää biologista tekijää, jonka perusteella ihmisen sukupuoli pystyttäisiin yksiselitteisesti päättämään. Minkä tahansa yksittäisen seikan valitseminen tärkeimmäksi biologiseksi piirteeksi olisi mielivaltaista.

Butlerin mukaan sukupuoli ei ole jotain sellaista, mitä yksilöillä on, vaan se on jotain, mitä ihminen tekee. Ihmiset käyttäytyvät tietyin tavoin eri tilanteissa. He pukeutuvat mekkoihin ja housuihin,

Judith Butler on merkittävimpiä kolmannen aallon feminismin teoreetikoita.

meikkaavat, leikkaavat tukkansa tietyin tavoin, elehtivät tietyin tavoin, käyttävät tiettyjä ilmaisuja ja äänenpainoja, harrastavat seksiä tietynlaisten ihmisten kanssa ja katsovat tietynlaisia elokuvia. Ei ole mitään käyttäytymisen ulkopuolista seikkaa, joka määrittäisi heidän sukupuolensa tai seksuaalisuutensa. Butlerin sanoin sukupuoli on **performatiivinen** eli sen määrittävät teot. Sukupuoli on siis hänen mukaansa jotain, joka muodostuu käytännössä eli suoritetaan tai esitetään. Sukupuolen tekeminen onnistuu kuitenkin vain tietyissä olosuhteissa. Se on mahdollista, koska kulttuurissa on vakiintunut tietynlainen toistettavissa oleva sukupuolen menettelytapa. Itse asiassa Butlerin mukaan subjektikin muodostuu vasta sukupuolen performatiivisessa toistossa. Toisin sanoen ennen tällaisia toistuvia toimintatapoja ei ole subjektia, joka voisi tehdä sukupuolen.

Butler esittää, että jako kahteen sukupuoleen ja niille tyypillisiin käyttäytymistapoihin on vain oletus. Tätä kolmannen aallon feministit kutsuvat **heteronormatiivisuudeksi**. Heteronormatiivisessa yhteiskunnassa oletetaan, että on kaksi sukupuolta: mies ja nainen, ja niiden edustajat ovat heteroseksuaaleja. Kolmannen aallon feministien mukaan tällaista oletusta ei pitäisi tehdä, jottei yksilö altistuisi häpeälle, syrjimiselle, väkivallalle tai kiusaamiselle normista poikkeamisen takia. Sen sijaan yksilöillä tulisi olla mahdollisuus elää ja toteuttaa sukupuoltaan vapaasti.

Suomalainen feministipuolue ei aja vain naisten asiaa, vaan sen tavoitteina ovat yleinen tasa-arvo ja kaikkien ihmisoikeudet. Pohdi, onko puolueen nimi harhaanjohtava.

Tehtävät

1. Laadi käsitekartta feminismin aalloista.
2. Mitä Simone de Beauvoir tarkoitti viereisellä lausahduksella?

"Naiseksi ei synnytä, pikemminkin naiseksi tullaan."

3. Laadi kolme perustelua seuraavalle väitteelle: "Feminismi ajaa kaikkien etua."
4. Luvun tietolaatikossa käsitellään mediakriittisyyttä. Pohdi, miksi erityisesti nykyaikana tarvitaan kriittistä asennoitumista medioihin ja niiden välittämiin uutisointeihin.

TIETORUUTU

Mediakriittisyys

Lehdistöä on demokratiassa usein kutsuttu vallan vahtikoiraksi. On kuitenkin hyvä kysyä, kuka vahtii vahtikoiraa? Jos lehdistön tehtävä on pitää vallankäyttäjät oikealla polulla, kykeneekö se toimimaan näin itsensä suhteen. On tärkeää muistaa, että myös toimittajat käyttävät valtaa. Kenelle annetaan ääni eli mahdollisuus ilmaista oma näkemyksensä? Millaisia asenteita media välittää? Tehdäänkö perättömiksi osoittautuneista väitteistä oikaisu? Mitkä aiheet uutisointiin valitaan eli katsotaan tärkeäksi? Tietoisesti ja tiedostamatta medialla on huomattava rooli yhteiskunnallisten arvojen ja mielialan muokkaamisessa. Samalla on tärkeää muistaa, että täysin objektiivisia uutisia ei ole olemassa, vaan jokaisen toimittajan työssään tekemiin valintoihin vaikuttavat hänen maailmankuvansa ja ennakkoasenteensa. Suomessa Julkisen sanan neuvosto on määrittänyt journalismia koskevia ohjeita, tarkoituksenaan tukea sananvapautta ja vastuullista viestintää sekä valvoa ohjeiden noudattamista. Näihin kuuluvat esimerkiksi totuudenmukaisuus, virheiden korjaaminen, lahjomattomuus, kriittisyys ja lähteiden, eli tietoja antavien ihmisten, henkilöllisyyden salassapito.

Median luotettavuuteen vaikuttaa myös lehdistönvapaus, jolla tarkoitetaan median vapautta esivallan painostuksesta ja sensuurista. Mitä enemmän lehdistö on pakotettu raportoimaan vain valtiovallan hyväksymiä ”uutisia”, sitä vähemmän uutiset ovat puolueettomia tai jopa ylipäätään luotettavia. Tässä mielessä Suomi on verrattain hyvässä asemassa, sillä lehdistönvapautta tutkiva kansainvälinen järjestö *Toimittajat ilman rajoja* on valinnut Suomen useana vuonna lehdistönvapauden kärkimaiden joukkoon.

Valeuutiset tarkoittavat perättömien asioiden tahallista esittämistä totuudenmukaisina uutisina. Tässä mielessä oikean journalismin virheellisiksi paljastuneet uutiset eivät ole valeuutisia, sillä epätosiksi ilmi tulleet väitteet pyritään oikaisemaan eli korjaamaan. Valeuutisten tarkoitus on puolestaan johtaa lukija tietoisesti harhaan, tai ainakin kirjoittajan asenne väitteiden todenmukaisuuteen on välinpitämätön. Oikea journalismi pyrkii siis perustamaan

Internetissä raportoiva Faktabaari valvoo poliitikkojen lausuntojen ja uutisjulkaisujen todenmukaisuutta.

uutiset faktoihin, kun taas valeuutiset eivät ole kiinnostuneet totuudesta tai tietoisesti vääristelevät sitä.

Nykyisin yleinen ilmiö on myös ”trollaus”, jossa henkilö kirjoittaa viestejä tarkoituksenaan provosoida toisia lukijoita tarttumaan aiheeseen tai suuttumaan. Sosiaalisella medialla on omalta osaltaan vaikutusvaltainen rooli mielipiteiden esilletuomisessa ja muokkaamisessa. Trollauksesta on tullut myös osa informaatiosodankäyntiä. Poliittiset tahot rekrytoivat ihmisiä ohjaamaan ja muokkaamaan julkista keskustelua ja ilmapiiriä haluamaansa suuntaan. Tässä mielessä kyse on siis propagandasta.

Uutisia lukiessa on hyvä kysyä itseltään muutamia peruskysymyksiä. Kuka tekstin on kirjoittanut? Miksi se on kirjoitettu? Missä se on julkaistu? Miksi juuri tämä asia on nostettu esille ja millä tavalla? Kenelle on annettu ääni ja kenen näkökulma on jätetty pois? Kuulostaako kieli asialliselta ja asiantuntevalta? Millaisia lähteitä uutisessa on mainittu? Jäikö jotain olennaista kysymättä? Mitä muut lähteet kertovat samasta asiasta? Kriittinen suhtautuminen mediaan ei tarkoita kielteistä, vaan kyseenalaistavaa ja pohtivaa asennetta.

11 Väkivalta ja sota

Ensimmäinen moderni sodan filosofi – Carl von Clausewitz

Mitä sota on ja miten sota pitäisi määritellä? Mitkä ovat sotien syyt? Mikä on sotimisen ja ihmisluonnon välinen suhde? Voiko sodankäynti olla moraalisesti oikeutettua ja jos voi, millä ehdoilla? Nämä ovat **sodan filosofian** ydinkysymyksiä. Niiden pohjalta filosofit ovat erityisesti pohtineet sodan mahdollista oikeutusta.

Sodan filosofian historia on pitkä mutta kapea: vaikka sodan filosofiaa on harjoitettu miltei yhtä kauan kuin filosofiaa ylipäätään,

sotaa käsitelleet ajattelijat ovat tarkastelleet aihettaan yleensä melko rajallisesta näkökulmasta. Esimerkiksi Sunzin (544–496 eaa.) teos *Sodankäynnin taito* ja Niccolò Machiavellin (1469–1527) *Dell'Arte della Guerra* keskittyvät lähinnä opastamaan sotapäälliköitä taistelutantereella. Kenraalimajuri Carl von Clausewitzin (1780–1831) keskeneräiseksi jäänyt filosofinen pääteos *Sodankäynnistä* onkin poikkeuksellinen verrattuna aiempiin sotaa käsitteleviin kirjoihin. Koko länsimaisen historian ajan on pääasiallisesti uskottu, että joukkojen vahvuus ja käytetty taktiikka ratkaisevat sodat. Toisin kuin aiemmat sotaa pohtineet teoreetikot von Clausewitz korostaa kuitenkin erityisesti politiikan ja psykologian vaikutusta sotaan – ja ylipäätään sodan arvaamatonta luonnetta. Lisäksi von Clausewitzin kirjasta tekee poikkeuksellisen sen filosofinen ja teoreettinen ote. Hän ei vain neuvo kenraaleita vaan laatii ylipäätään teoriaa siitä, mitä sota on.

Von Clausewitz esittää useita toisiaan täydentäviä määritelmiä sodalle, joista kaikkein tunnetuin lienee: ”**Sota on pelkästään politiikan jatkamista toisin keinoin.**” Hänen mukaansa sodan tavoitteena on aina jonkin poliittisen päämäärän saavuttaminen. Sota on siis vain väline jotain muuta tavoitetta varten. Toinen von Clausewitzin antama määritelmä kuuluu seuraavasti: ”Sota on väkivaltainen toimi, jonka tavoitteena on pakottaa vastustaja noudattamaan tahtoamme.” Se, mitä tahdomme, on tuo aiemmin mainittu poliittinen päämäärä, johon vastustajan halutaan alistuvan.

Von Clausewitzin mukaan sodassa pyritään saamaan vastustaja puolustuskyvyttömäksi. Tällöin hänelle on edullisempaa toimia tahtomme mukaan kuin taistella vastaan. Lisäksi von Clausewitz huomauttaa, ettei sota koskaan johda lopulliseen ratkaisuun, vaan hävinnyt valtio voi pitää antautumista vain väliaikaisena pahana. Von Clausewitzin mukaan mitkään kaksi sotaa eivät ole keskenään samanlaisia. Tähän vaikuttavat monet seikat, kuten erilaiset poliittiset tavoitteet, armeijoiden koot, ympäristö, inhimilliset virheet ja vastustajan odottamattomat ratkaisut. Siksi sodalle ei voi laatia ehdottomia sääntöjä, eikä siitä voi laatia täydellistä teoriaa. Von Clausewitzin sanoin sota on kameleontti, joka alituisesti muuttaa muotoaan.

Oikeutettu sota

Nykyfilosofiassa ei enää juurikaan pohdita von Clausewitzin tavoin sodan määritelmää ja luonnetta. Vallitseva keskustelu on keskittynyt pääasiallisesti **sodan oikeutukseen**. Neljä keskeisintä näkemystä sodan oikeutuksesta ovat realismi, traditionalismi, revisionismi ja pasifismi.

Realistit ajattelevat, etteivät moraaliset periaatteet ohjaa sodankäyntiä. Heidän mukaansa valtiot eivät ole suurikokoisia henkilöitä, ja siksi niitä eivät sido ihmisiä velvoittavat moraalisäännöt. Ei ole mitään kansainvälistä eri valtioita yhdistävää moraalia, vaan moraali rajautuu valtioiden sisälle. Valtiot pyrkivät pelkästään edistämään kansalaistensa etua, säilyttämään olemassaolonsa, varmistamaan turvallisuutensa ja kasvattamaan valtaansa. Kun sota on syttynyt, valtio voi tehdä mitä hyvänsä voittaakseen. Tunnetuimpia realisteja ovat olleet Machiavelli ja Thomas Hobbes, mutta nykyaikana realismi ei enää ole erityisen suosittu kanta. Nykyään valtiot tekevät keskenään paljon yhteistyötä. On laadittu esimerkiksi useita kansainvälisiä, oikeutettua sotaa koskevia sopimuksia, jotka lukuisat maat ovat vahvistaneet.

Traditionalismi ja revisionismi ovat näkemyksiä, joiden mukaan sota voi tiettyjen ehtojen täyttyessä olla moraalisesti oikeutettu. Oikeutetun sodan puntaroinnilla on pitkät perinteet, ja sen merkittäviä kehittäjiä ovat olleet kirkkoisä Augustinus (354–430) ja Tuomas Akvinolainen (1225–1274). Traditionalistit seuraavat suurin piirtein sitä, mitä kansainväliset sopimukset määräävät oikeutetusta sodasta. Traditionalismi tulee englannin sanasta *tradition* eli perinne, ja nimensä mukaisesti traditionalistit kannattavat perinteisiä näkemyksiä oikeutetusta sodasta. Luultavasti merkittävin nykyaikainen traditionalisti on Michael Walzer (s. 1935), jonka kirja *Just and Unjust Wars* käynnisti uudelleen vuosikymmeniä hiljaiseloa viettäneen filosofisen keskustelun sodan oikeutuksesta.

Revisionistit uskovat traditionalistien tavoin, että sota voi olla oikeutettu. He kuitenkin pitävät traditionalistien näkemyksiä ainakin jossain määrin ongelmallisina. Termin ’revisionismi’ taustalla onkin englannin kielen sana *revision*, joka tarkoittaa tarkistusta,

Yhdistyneiden kansakuntien rauhanturvaajajoukot pyrkivät ylläpitämään rauhaa ja turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa.

korjaamista tai uudelleen muotoilua. Suurin osa revisionisteista kritisoi vain traditionalistien antamaa sodan moraalista oikeutusta. Tällaiset revisionistit eivät pidä kansainvälisten sopimusten ehtoja riittävinä oikeuttamaan sotaa moraalisesti, mutta käytännön syistä heistä on silti järkevä toimia vallitsevien sopimusten mukaisesti. Jotkut revisionistit kuitenkin pitävät myös kansainvälisiä sopimuksia epätyydyttävinä ja vaativat niidenkin korjaamista. **Pasifismi** eli

rauhanaate sen sijaan pitää sotaa moraalisesti oikeuttamattomana ja siksi tuomitsee sen.

Oikeutetun sodan teoria voidaan jakaa useaan osa-alueeseen, joihin viitataan latinankielisillä termeillä. Niistä kaksi merkittävintä ovat **jus ad bellum** eli 'oikeutus sotaan' ja **jus in bello** eli 'oikeutettua sodassa'. *Jus ad bellum* käsittelee sodan aloittamista ja sitä, milloin sodankäynti on ylipäätään oikeutettua. *Jus in bello* tarkastelee oikeutettua toimintaa sodan aikana: millaiset teot ovat oikeutettuja ja miten sotaa pitäisi käydä? Oikeutetun sodan puolustajat ovat laatineet erilaisia listoja ehdoista, jotka sodan on täytettävä ollakseen moraalisesti oikeutettu.

Perinteiset jus ad bellum -kriteerit: Milloin saa sotia?

Oikeudenmukainen peruste: Tavallisesti ainoana oikeutettuna sodan perusteena pidetään aggressiivisuuden vastustamista. Sotaan voi lähteä, jos puolustautuu itse tai puolustaa jotain toista ulkoista hyökkäystä vastaan. Myös viattomien puolustaminen oman maansa väkivaltaista hirmuhallintoa vastaan kelpaa oikeutukseksi.

Oikea tarkoitus: Taistelevan osapuolen on pyrittävä saavuttamaan oikeudenmukaisen perusteen sanelema päämäärä, eikä sitä saa käyttää tekosyynä jokin muun tavoitteen toteuttamiseksi sodan avulla.

Legitiimi auktoriteetti: Sotaan lähtemisestä saa päättää vain sellainen taho, jolla on tunnustettu valta päättää siitä. Nyky-yhteiskunnassa tämä tarkoittaa, että auktoriteetin on pohjauduttava valtion perustuslakiin, ja valtion kansalaiset nauttivat tietyistä perustavanlaatuisista oikeuksista. Yleensä tällaisiin oikeuksiin lukeutuu se, että kansalaiset ovat voineet valita auktoriteetin, jolla on päätäntävalta sodasta. Lisäksi sotaan lähtemisestä on tiedotettava selkeästi kansalaisille ja sodan toiselle osapuolelle.

Onnistumisen todennäköisyys: Oikeutetun perusteen mukaisen tavoitteen saavuttaminen sodassa ei saa olla liian epätodennäköistä.

Aiheutettavan hyvän suhde pahaan: Sodasta johtuvat huonot seuraukset eivät saa olla merkittävämmät kuin oletetut hyvät. Hyvillä seurauksilla tarkoitetaan siis oikeudenmukaisen perusteen asettaman päämäärän toteutumista.

Viimeinen vaihtoehto: Sotaan voi ryhtyä vain, jos rauhanomaisia ratkaisuja ei ole tarjolla.

Siitä huolimatta, että yllä luetellut ehdot on hyväksytty keskustelun lähtökohdaksi, monet filosofit pitävät ainakin osaa niistä ongelmallisina. Esimerkiksi neljännen kohdan mukaan sotaan ei pitäisi ryhtyä, mikäli tappio on hyvin todennäköinen. Tämän on määrä ehkäistä turhaa verenvuodatusta. Pitäisikö siis pienempien valtioiden aina alistua suurempien tahtoon, vaikka jonkin suuren sotilasmahdin pyrkimykset eivät olisi oikeutettuja? Tällaisen ajattelun mukaan Suomen ei todennäköisesti olisi pitänyt ryhtyä talvisotaan, koska Neuvostoliitolla oli käytössään ylivoimainen kalusto ja armeija. Kuitenkin suuri osa muista valtioista ja myöhemmistä historioitsijoista ei ole pitänyt Suomen toimintaa ainoastaan oikeutettuna vaan jopa moraalisesti ylistettävänä rohkeuden osoituksena. Neljättä kohtaa ei löydykään kansainvälisistä sopimuksista.

Myös se, että **legitiimin auktoriteetin** on päätettävä sodasta, aiheuttaa hankaluuksia. Päänvaivaa tuottavat erityisesti sisällissodat. Asiaa voidaan havainnollistaa ajatuskokeen avulla. Kuvitellaan, että jonkin valtion laillisesti valitut johtajat alkavat järjestelmällisesti sortaa, vainota ja jopa teloittaa jonkin vähemmistön edustajia. Tämän ihmisryhmän jäsenet ryhtyvät taistelemaan kohtaamaansa alistusta vastaan asein, mikä lopulta laajenee täysimittaiseksi sisällissodaksi. Vähemmistön taistelijat eivät ole valinneet joukostaan

Suomi taisteli ylivoimaista vihollista kohtaan talvisodan (1939–1940) aikana. Pitäisikö verenvuodatusta välttää ja kieltäytyä sotatoimista, kun voiton todennäköisyys on häviävän pieni?

johtajia demokraattisesti, vaan johtajisto valikoituu itsestään tapahtumien kehittyessä. Osa ihmisistä tekee ehdotuksia ja aloitteita, ja muut seuraavat heidän esimerkkiään. Johto saattaa jopa toisinaan vaihtua tilanteen mukaan. Tällöin kaikki muut oikeutetun sodan vaatimukset saattavat täyttyä paitsi kolmas kohta. Sorretun vähemmistön johtajia ei ole esimerkiksi äänestetty perustuslain sanelemalla tavalla. Johtajat valikoituvat tehtäviinsä yksinkertaisesti siksi, että he toimivat tietyin tavoin tietyissä tilanteissa. Oletetaan lisäksi, että toiset pitävät heitä huonoina johtajiksi, mutta he eivät kuitenkaan vaadi päättäjien vaihtamista. Syynä tähän on se, että juuri nyt vaaleja tärkeämpää on sodan voittaminen ja perusoikeuksien takaaminen kaikille. On parempi, että edes joku tekee ratkaisuja. Vaihtoehtoisesti alistettu ihmisryhmä ei ole ehkä edes ajatellut sitä, kenen pitäisi päättää. Miettimiseen ei vain yksinkertaisesti ole löytynyt aikaa. Voidaanko sanoa, ettei sota ole oikeutettu vain siksi, että kolmas *ad bellum* -ehto ei täyty?

Perinteiset *jus in bello* -kriteerit: Miten saa sotia?

Sotilaiden ja siviilien erottelu: Siviilit ja sotilaskohteet on erotettava toisistaan. Ainoastaan sotilaskohteisiin saa hyökätä tarkoituksellisesti.

Sotatoimien suhteellisuus: Sodassa aiheutuu usein tarkoituksetonta vahinkoa esimerkiksi siviilejä, luontoa tai rakennuksia kohtaan. Toisinaan tällaiset haitat ovat ennustettavissa etukäteen. Ennalta nähtävissä olevat tarkoituksettomat haitat eivät saa olla merkittävämpiä kuin teoista koituvat sotilaalliset hyödyt.

Välttämättömyys: Tavoitteiden saavuttamiseksi on käytettävä vain sellaisia keinoja, jotka aiheuttavat mahdollisimman vähän vahinkoa.

Ad bellum -ehtojen tavoin myös *in bello* -kriteereistä on löydetty erilaisia heikkouksia. Esimerkiksi monista tuntuu itsestään selvältä, että siviilit pitäisi kaikin keinoin pyrkiä jättämään sodan ulkopuolelle – vaikka tämä ehto ei ole juuri koskaan toteutunut. Vaikeuksia kuitenkin tuottaa se, millä perusteella kaikkien taisteluun osallistuvien sotilaiden tappaminen olisi sallittua. Miksi se, että joku on sotilas sodan keskellä, tarkoittaisi, ettei hänellä ole enää perustavaa ihmisoikeutta omaan elämään?

Terrorismi

Terrorismin filosofiaa on hallinnut kaksi pääkysymystä: mitä terrorismi on ja voiko terrorismi olla moraalisesti oikeutettua? Suurin osa filosofeista on yhtä mieltä siitä, että terrorismissa on kyse **pelon aiheuttamisesta väkivallan kautta**. Tällä pyritään saavuttamaan jokin päämäärä, joka on tavallisesti poliittinen.

Terrorismin laajamittainen filosofinen tutkimus alkoi New Yorkin World Trade Centeriin 11. syyskuuta 2001 tehtyjen terrori-iskujen vaikutuksesta.

Sana terrorismi keksittiin Ranskan vallankumouksen aikana. Tuolloin Maximilien Robespierren (1758–1794) johtamat jakobiinit teloittivat valtavan määrän poliittisia vastustajia, ja heidän tavoitteenaan oli tällä tavoin kylvää pelkoa moraalittomien sydämiin. Jakobiinit eivät siis pitäneet terrorismia huonona asiana, vaan se oli tapa kasvattaa ihmisiä. Tätä vallankumouksen jaksoa kutsutaankin terrorin ajaksi (1793–1794). Käsite terrorismi tulee ranskan sanasta *terreur*, joka tarkoittaa kauhua tai pelkoa. Ranskan vallankumous osoittaa, ettei terrorismia ole aina pidetty kielteisenä asiana, ja sama pätee vielä nykyäänkin. Yhden terroristi on toisen vapaustaistelija.

Kun tänä päivänä miettii sanaa 'terroristi', yleensä tulee ajatelleeksi valtion ja lain ulkopuolisia toimijoita. Pääsääntöisesti filosofien muotoilemissa terrorismin määritelmissä ei kuitenkaan ole oleellista, millainen taho terroritekoja suorittaa. Terrorismiin voivat aivan yhtä lailla syyllistyä niin laillisesti valitut valtion johtajat kuin viidakon siimeksessä taistelevat sissit. Oleellisena pidetään vain tekojen luonnetta eli sitä, että ne ovat väkivaltaisia ja herättävät kauhua.

Filosofit ovat antaneet erilaisia vastauksia siihen, pitääkö terroritekojen välttämättä kohdistua siviileihin. Georg Meggle (s. 1944) on tehnyt erottelun **vahvaan** ja **heikkoon terrorismiin**. Vahva terrorismi kohdistuu viattomiin, heikko puolestaan muunlaisiin uhreihin.

Terrorismin määrittelyyn kuuluu muitakin hankalia kysymyksiä. Onko terrorismin tavoitteen oltava aina poliittinen, vai voivatko esimerkiksi rikolliset tehdä terroritekoja? Pitääkö terroristien aina toimia väkivaltaisesti, vai riittääkö pelkkä väkivallalla uhkaaminen? Entä voivatko terroriteot kohdistua pelkästään esimerkiksi rakennuksiin tai luontoon siten, etteivät ihmiset ole lainkaan vaarassa? Näihin pulmiin ei ole vielä tarjottu yleisesti hyväksyttyjä vastauksia.

Terrorismin oikeutusta on puolustettu muun muassa seurauseettisin perustein. Filosofi Kai Nielsen (s. 1926) on esittänyt, että terrorismi on oikeutettua, jos se täyttää kaksi ehtoa. Ensinnäkin terrorismin on oltava tehokas tapa poliittisten muutosten aikaan saamiseksi. Toiseksi on oltava hyviä syitä uskoa, että se aiheuttaa

vähemmän kärsimystä kuin vallitseva epäoikeudenmukaisuus. Nielsenin mukaan esimerkiksi silloin, kun Algeria irtautui Ranskasta, nämä kaksi ehtoa täyttyivät joissakin tilanteissa, ja osa silloin tehdyistä terroriteoista oli oikeutettuja. Nielsenin ehdotus on kuitenkin saanut osakseen paljon kritiikkiä. Miten epäoikeudenmukaisuus tässä yhteydessä pitäisi määritellä? Riippuuko se vain terroristien omaksumasta ideologiasta? Kuinka todennäköistä on, että terroritekojen avulla päästäisiin haluttuun tavoitteeseen? Lisäksi aina näyttäisi olevan muita vaihtoehtoja siviilien surmaamisen sijaan. Eikö olisi parempi kohdistaa iskut sotilaskohteisiin tai poliitikkoihin, jos ylipäätään on pakko turvautua väkivaltaan?

Terrorismia on puolustettu myös vetoamalla **äärimmäiseen hätätilaan**. Michael Walzerin mukaan esimerkiksi vuonna 1942 vallitsi tällainen moraalinen hätätila, kun vielä näytti siltä, että natsit voisivat voittaa toisen maailmansodan. Natsien totalitaristinen ja rasistinen hallinto uhkasi niin merkittävässä määrin inhimillisiä perusoikeuksia, että myös terroriteot olivat sallittuja akselivaltojen pysäyttämiseksi. Yhdysvallat ja Iso-Britannia pommittivat Saksan siviilikaupunkeja tarkoituksenaan aiheuttaa pelkoa ja pakottaa Saksa lopettamaan sodan. Liittovallat jatkoivat pommituksia vielä vuonna 1943 sen jälkeen, kun oli melko selvää, ettei Saksa pystynyt enää selviämään voittajana. Tässä vaiheessa Walzerin mielestä terrorismi ei ollut enää hyväksyttävää, mutta sitä ennen se oli oikeutettua. Walzerin näkemystä on kritisoitu sillä perusteella, että siviilien vapaus ja turvallisuus ovat absoluuttisia perusoikeuksia, joiden loukkaaminen on aina ehdottoman väärin. Näin ollen joidenkin filosofien mukaan edes äärimmäisen hätätilan vallitessa siviilien uhraaminen suuremman hyvän vuoksi ei voi olla sallittua.

Pasifismi ja väkivallattomuus

Pasifismi on hyvin laaja käsite, jonka alaisuuteen kuuluu monia erilaisia näkemyksiä. Kaikki pasifistit kuitenkin lähtökohtaisesti vastustavat sotaa ja väkivaltaa. He tyypillisesti kieltäytyvät asepalveluksesta, mutta näin ei ole aina. Esimerkiksi ranskalainen asianajaja

Vuonna 1958 käyttöön otettu rauhanmerkki perustuu kansainvälisen lippuviestitysjärjestelmän merkkeihin, jotka kuvaavat kirjaimia N ja D. Kirjaimet edustavat sanayhdistelmää *nuclear disarmament*, joka tarkoittaa ydinaseista riisumista.

Émile Arnaud (1864–1921), joka keksi sanan 'pasifismi', värväytyi vapaaehtoisena ensimmäiseen maailmansotaan ja sai jopa urhoollisuusmitalin asepalveluksestaan. Termi 'pasifismi' onkin johdettu ranskan sanasta *pacifique*, joka tarkoittaa rauhallista, rauhanomaista tai rauhaa rakastavaa. Jokainen pasifisti ei siis ole ehdoton sodan vastustaja. Pasifismi vaatii silti vähintään sitä, ettei toisille saa tarkoituksellisesti aiheuttaa oikeuttamatonta vahinkoa. Monesti pasifistit kuitenkin pitävät kaikkea tarkoituksellisesti aiheutettua vahinkoa oikeuttamattomana.

Kaikkein jyrkintä pasifismin muotoa kutsutaan **absoluuttiseksi pasifismiksi**. Sen kannattajat pitävät kaikkea väkivaltaa, tappamista ja sotaa vääränä. Osa absoluuttisen pasifismin puolustajista kieltää jopa itsepuolustuksen: jos valittavana on oma kuolema tai toisen vahingoittaminen, on parempi luopua hengestään. Esimerkiksi Mahatma Gandhi (1869–1948) oli sitä mieltä, että tarkoitus ei pyhitä keinoja. Väkivaltaa vastaan ei voi taistella väkivalloin, eikä sotaa voiteta sotimalla. Gandhi sanoikin, että "silmä silmästä tekee koko maailman sokeaksi."

Absoluuttisen pasifismin lisäksi on useita paljon maltillisempia rauhanaatteen muotoja. Jotkut pasifistit jopa kannattavat oikeutetun sodan teoriaa, mutta heidän mielestään tällaisia sotia on maailmassa äärimmäisen harvoin. Osa pasifisteista puolestaan ajattelee, että väkivallan ehdoton välttäminen koskee vain joidenkin ihmisryhmien jäseniä. Esimerkiksi monien uskontojen papit ja munkit eivät saa tappaa tai vahingoittaa muita, mutta muut saman uskonnon edustajat voivat tarvittaessa tarttua aseeseen. Toisaalta on myös niitä, jotka ovat kutsuneet itseään pasifisteiksi ja pitäneet sotaa hyvänä keinona rauhan saavuttamiseksi.

Eräs pasifismin kannalta oleellinen kysymys on, mitä rauha ylipäätään tarkoittaa. Toisinaan on erotettu kaksi erilaista rauhan käsitettä: **negatiivinen rauha** ja **positiivinen rauha**. Negatiivinen rauha on vain väkivallan poissaoloa. Se tarkoittaa sitä, ettei ole sotaa, tappamista tai ihmisten välisiä konflikteja ja vihamielisyyttä. Monet pasifistit pitävät kuitenkin tällaista käsitystä rauhasta riittämättömänä. Heistä todellinen rauha on positiivista. Siinä rauhantilalle asetetaan myös muita ehtoja. Tyypillisesti on ajateltu, että positiiviseen rauhaan kuuluu inhimillinen kukoistus, elämän kunnioittaminen, perustarpeiden tyydyttyminen sekä ihmisten välinen yhteistyö ja harmonia. Lisäksi positiiviseen rauhaan on usein liitetty myös niin sanotun sisäisen väkivallan tukahduttaminen. Oleellista on siten myös se, millaisessa mielentilassa ihmiset ovat. On pyrittävä myötätuntoisuuteen, vaatimattomuuteen, suvaitsevaisuuteen, kärsivällisyyteen, rakkauteen, armollisuuteen, anteeksiantoon, tyyneyteen, toisten hyväksymiseen, heistä välittämiseen ja hyväntahtoisuuteen. Monesti positiivisen rauhan saavuttamista pidetään hyvin vaikeana tehtävänä, ja sen tavoittelu voi viedä yksittäiseltä ihmiseltä kokonaisen eliniän.

Tehtävät

1. Laadi luvun perusteella käsitekartta, jonka keskuskäsitteenä on sota.

2. Bertha von Suttner (1843–1914) oli ensimmäinen nainen, joka voitti Nobelin rauhanpalkinnon, ja hän oli toinen naisnobelisti heti Marie Curien (1867–1934) jälkeen. Seuraavat katkelmat ovat von Suttnerin romaanista *Aseet pois!* Mitkä pasifismin ajatukset niissä korostuvat?

"Löysin sieltä 650 haavoittunutta sullottuna kurjiin latoihin ja talleihin, joissa he olivat maanneet useita päiviä ilman ruokaa ja juomaa kuolleiden ja puolikuolleiden seassa. Jouduin täällä sellaisen tuskan valtaan, että kokonaisen tunnin ajan vuodatin katkeria kyyneleitä, ja tuskin pystyin rauhoittumaan ponnisteluistani huolimatta. Vaikka olen lääkärinä tottunut näkemään inhimillistä kurjuutta sen kaikissa muodoissa ja kuulemaan kärsivän ihmisluonnon huokauksia ja tuskanhuutoja, silmäni täyttyivät silti yhä uudelleen kyyneleistä. Täällä Rossnitzissa huomasin, etteivät voimamme riitä auttamaan tällaista kurjuutta, täällä kadotin kokonaan rohkeuteni ja lopetin haavojen sitomisen. [...] Kaikkein hämmästyttävintä nähdäkseni on se, että ihmiset saattavat toisensa sellaiseen tilaan, etteivät ne, jotka ovat nähneet tuollaista kurjuutta, lankea polvilleen ja vanno pyhää valaa, että tästä lähtien he käyvät sotaa ainoastaan sotaa vastaan, että ruhtinaat eivät heitä miekkojaan pois tai ne, joilla ei ole valtaa, eivät kaikessa toiminnassaan, sanoissaan ja kirjoituksissaan, ajattelussaan, opetuksissaan tai työssään omistaudu tästedes palvelemaan yhtä päämäärää: Aseet pois!"

3. Ota kantaa puolesta ja vastaan seuraaviin väitteisiin:

   a) "Sisällissota voi joissain tapauksissa olla oikeutettu."

   b) "Sisällissota on sotimisen raain muoto."

   c) "Sisällissota on kansan hajottamista."

   d) "Sisällissodan haavat eivät umpeudu koskaan."

4. Laadi blogikirjoitus, jossa argumentoit joko naisten pakollisen asepalveluksen puolesta tai sitä vastaan.

5. Kautta historian sodassa on pyritty levittämään vastustajia uhkailevaa informaatiota ja hämäävää tai harhaanjohtavaa tietoa eli disinformaatiota. Pohdi, kuinka sosiaalista mediaa voidaan käyttää tähän tarkoitukseen. Keksi esimerkkejä.

TIETORUUTU

Kansalaistottelemattomuus

Kansalaistottelemattomuuden taustalla on kysymys, miksi ja mitä lakeja tulisi noudattaa sekä se, milloin lakeja saa rikkoa. Milloin lakeja sitten saa rikkoa? Demokratioissa lakien noudattamista on perusteltu siten, että kansalaisilla on mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan muutokseen osallistumalla poliittiseen prosessiin, esimerkiksi äänestämällä, jolloin laittomia keinoja ei pitäisi käyttää. Lakien tottelematta jättäminen ei kuitenkaan automaattisesti vie yhteiskuntaa tuhon tielle. Oleellista on miksi, kuinka usein ja mitä lakeja rikotaan. Esimerkiksi tiedetään, että kaikki ihmiset eivät käytä autoillessaan turvavyötä. Vaikka tämä on valitettavaa matkustajien turvallisuuden kannalta, olisi kuitenkin outoa väittää kyseisen lain rikkomisen johtavan yhteiskuntajärjestyksen murenemiseen. Tässä mielessä lakien ehdoton noudattaminen ei ole arvo sinänsä, vaan lakien tarkoituksena on varmistaa yhteisesti hyvinä tai oikeudenmukaisina pidettyjen asioiden toteutuminen.

Yksilön velvollisuus noudattaa lakeja perustuu pohjimmiltaan moraaliin eikä yksin lakiin. Perustelua ”lakia täytyy noudattaa, koska laki määrää niin” ei yleensä pidetä filosofisesti tyydyttävänä, koska se nojautuu kehäpäätelmään. Siinä on jo oletettu, että lakia tulisi noudattaa, vaikka tämä on juuri se seikka, joka pitäisi oikeuttaa. Kansalaistottelemattomuus nousee tilanteesta, jossa jonkin lain noudattaminen, tai yhteiskunnallinen päätös, on ristiriidassa yksilön eettisen vakaumuksen kanssa. Kirjoituksessaan *Kansalaistottelemattomuus* filosofi Henry David Thoreau (1817–1862) totesi: ”Hyväksyn ainoaksi velvoitteekseni toimia aina tavalla, jonka tunnen oikeaksi”. Thoreaun sanotaankin kehittäneen kansalaistottelemattomuuden käsitteen. Vaikka valtiolla on viime kädessä oikeus panna toteen lait, joita se pitää yllä, Thoreaun mukaan se ei tarkoita, että nämä lait ovat välttämättä moraalin mukaisia. Kyse on siis lakien ja omatunnon suhteen kriittisestä arvioinnista. Thoreaun vaikutus on nähtävissä myöhempien kansalaisaktivistien, kuten Mahatma Gandhin (1869–1948) ja Martin Luther Kingin (1929–1968) ajatuksissa.

Kuvassa mies rikkoo Etelä-Afrikan apartheid-rotuerottelusäädöstä.

Kansalaistottelemattomuus määritellään julkisena lain rikkomisena tilanteessa, jossa lailliset vaikuttamisen keinot on todettu riittämättömiksi. Tavoitteena on kiinnittää ihmisten huomio vakavana pidettyyn epäkohtaan. Toiminta voi kohdistua valtioita tai yksityisiä organisaatioita kohtaan. Näistä syistä esimerkiksi turvavyöttä ajamista ei siis pidetä kansalaistottelemattomuutena, koska tavoitteena ei ole muuttaa epäoikeudenmukaista käytäntöä tuomalla se julkisesti kaikkien tietoisuuteen.

Kansalaistottelemattomuuteen on usein liitetty ajatus väkivallattomuudesta. Tässä voidaan tosin tehdä erottelu henkilöihin ja omaisuuteen kohdistuvan väkivallan välillä. Toisiin ihmisiin kohdistuva väkivalta ei pääsääntöisesti kuulu kansalaistottelemattomuuteen, ja usein kansalaisaktivistit ovatkin painottaneet väkivallattomuutta. Voidaan tosin kysyä, olisiko esimerkiksi hoito- tai pelastushenkilökunnan lakko epäsuoraa väkivaltaa apua tarvitsevia kohtaan?

Esimerkkinä kansalaistottelemattomuudesta Suomessa on totaalikieltäytyminen: asevelvollinen ilmoittaa, ettei aio suorittaa varusmies- eikä siviilipalvelusta. Yksilö siis rikkoo asevelvollisuus- ja siviilipalveluslakia eettisen vakaumuksensa pohjalta. Suomessa totaalikieltäytymisestä seuraa ehdoton vankeusrangaistus. Myös jotkin kansainväliset järjestöt, esimerkiksi Greenpeace, ovat ajoittain osallistuneet kansalaistottelemattomuuteen.

12 Eläminen globaalissa maailmassa

Globalisaation käsite

Viime vuosina on entistä enemmän keskusteltu niin filosofiassa kuin mediassakin niistä haasteista, joita ihmiskunta kohtaa, kun ihmisten liikkuvuus ja tiedonvälitys laajenee ja kansainvälistyy. Keskeisiä kysymyksiä ovat, miten olla samalla kertaa oman kansansa ja kulttuurinsa jäsen sekä maailmankansalainen, miten kulttuurien kohtaaminen ja monikulttuurisuus vaikuttavat maailmassa, miten talouden kansainvälistyminen ja pääoman liikkuvuus liittyvät ihmisten arkeen sekä mikä valta on rajattomalla informaatiolla.

Turisteja kamelikaravaanilla Marokossa. Pohdi, miten turismi edistää globalisaatiota. Voiko turismi myös estää kulttuurien aitoa kohtaamista?

Globalisaatiolla eli **maapalloistumisella** tarkoitetaan kehitystä, jossa kansallisvaltioiden merkitys ja rajat hämärtyvät. Ihminen ei ole enää pelkästään oman kansansa jäsen, vaan samalla myös yksi maailmankansalaisista. Laajimmillaan globalisaatio pitää sisällään ajatuksen, että ihmiset muodostavat yhden yhteisön, suuren maailmankylän, jonka jäseniä kaikki ovat. Tähän liittyy kulttuurien sulautumista, mutta samalla uhkana on eriarvoistuminen. Globalisaatio on siten yhteiskuntafilosofisesti keskeinen kysymys, koska se koskettaa arvoja, erityisesti sitä, miten ihmisoikeudet toteutuvat maapalloistumisen myötä.

Globalisaatio vaikuttaa tavaroiden ja rahavirtojen liikkuvuuteen. Myös ihmisten matkailu ja siirtolaisuus lisääntyvät. Näiden seurauksena erilaiset kulttuurit ja niiden arvomaailmat kohtaavat toisensa. Keskustelua arvoista ei enää käydä kansojen sisällä ja valtioiden rajojen määräämillä alueilla, vaan globaalisti koko ihmiskunnan kesken. Globalisaatio synnyttää kysymyksen: miten oikeudenmukainen yhteiskunta ja oikeudenmukainen maailma suhtautuvat toisiinsa?

Mitä on maailmankansalaisuus?

Ajatus yhteisestä maailmasta, jonka tasavertaisia jäseniä kaikki ihmiset ovat, syntyi jo antiikin aikana stoalaisessa ajattelussa. Valistuksen aikana 1700-luvulla ajatus maailmankansalaisuudesta nousi uudelleen esille. Kaukaisten kulttuurien tapojen ja uskomusten tuntemus lisääntyivät eikä maailma tarkoittanut enää vain Eurooppaa. Immanuel Kant käsitteli tätä kysymystä teoksessaan *Ikuiseen rauhaan*. Kant esitti ajatuksen, että **pysyvä rauhantila** voidaan saavuttaa vain silloin, kun ihmiset kokevat olevansa osa koko ihmiskuntaa. Tällöin yksittäinen kansakunta ei voi sortaa ja alistaa muita. Kantin ylevät ajatukset huuhtoutuivat Napoleonin aloittamiin sotiin ja ajatus **maailmankansalaisuudesta** eli **kosmopoliittisuudesta** sai odottaa pari vuosisataa.

Kosmopoliittisessa ajattelussa korostetaan ihmisten pysyviä perusoikeuksia ja -vapauksia kulttuurista riippumatta. Maailmankansalaisuuteen kytkeytyy ajatus, että kaikille maailman ihmisille tulisi turvata yhtäläiset oikeudet kilpailla asemastaan maailmassa. Mikään kansakunta ei ole toista parempi eikä kukaan ihminen toisen yläpuolella sen perusteella, että on jonkin tietyn kulttuurin tai kansan jäsen. Suomalainen, yhdysvaltalainen ja namibialainen ovat saman globaalin yhteisön jäseniä.

Maailmankansalaisen etiikkaan kuuluu huolehtia huono-osaisista kansallisuudesta riippumatta. Maailmankansalainen ei siivoa vain omaa takapihaansa, vaan kantaa huolta koko ihmiskunnan hyvinvoinnista. Nykyään tähän liitetään myös ajatus **kestävästä kehityksestä**. Maailmankansalainen pyrkii turvaamaan myös tulevien

sukupolvien elämisen mahdollisuudet. Maailmankansalaisen etiikan kulmakivinä ovat muun muassa seuraavat eettiset ajatukset:

- yleinen, kulttuurista riippumaton ihmisarvo
- toinen ihminen ei saa olla pelkkä väline omien päämäärien saavuttamiseen
- oikeudenmukaisuus koko maailmassa
- kohtuullisuus kulutuksessa
- rohkeus toteuttaa arvoja.

Kulttuurien kohtaaminen globaalissa maailmassa

Kansallisvaltioiden rajojen madaltuessa ja ihmisten liikkuvuuden lisääntyessä erilaiset kulttuurit ja niiden arvot joutuvat kosketuksiin toistensa kanssa. Globaalissa maailmassa **monikulttuurisuus** on avainkäsite. Tämä ei kuitenkaan ole ongelmatonta, sillä kulttuuriset tavat ja arvot vaihtelevat suuresti. Eri kulttuurien toimintamallit juontavat juurensa vuosisatojen takaa ja perustuvat usein erilaisiin maailmankatsomuksiin kuten uskontoihin. Miten sovittaa yhteen kristillinen ja islamilainen traditio? Miten ymmärtää eurooppalaisena afrikkalaista ajattelua? Miten antaa tilaa vieraalle kulttuurille? Samalla monikulttuurisuuteen liittyy ongelmainen tapa nähdä kulttuurit yksiulotteisina, jolloin niiden sisäinen moninaisuus jää vähälle huomiolle.

Viime vuosikymmeninä monet filosofit, sosiologit ja politiikan tutkijat ovat pohtineet monikulttuurisuuden ongelmaa ja vähemmistöjen asemaa valtakulttuurin syleilyssä. Äärimmäisen liberaalia näkemystä edustaa filosofi Chandran Kukathas (s. 1957). Hänen mukaansa vähemmistökulttuurilla on täysi oikeus omiin tapoihinsa ja arvoihinsa, vaikka ne olisivat syvästi ristiriidassa ympäröivän valtakulttuurin kanssa. Kukathas esittää, että kaikki kulttuurit ovat lähtökohtaisesti yhtä arvokkaita. Yhtä oikeaa elämän mallia ei ole. Onko siten tyttöjen sukupuolielinten silpominen sallittava, jos se on kulttuurinen tapa? Kukathas asettaakin yhden ehdon sallivalle linjalleen. Hänen mukaansa kulttuurien erilaisuus on hyväksyttävä vain, jos kulttuurin jäsenillä on täysi vapaus, viisaus ja mahdollisuus vaihtaa kulttuuria. Hän ei siten hyväksy sokeaa alistumista

Alkuperäiskansojen oikeuksiin on alettu kiinnittää aiempaa enemmän huomiota. Pohjoismaiden merkittävin alkuperäiskansa on saamelaiset, joiden edustajat kokoontuvat säännöllisesti Saamelaiskäräjille. Kuva Norjasta.

kulttuurisille tavoille. Myös Bhikhu Parekh (s. 1935) korostaa vähemmistöjen oikeuksia päättää omista asioistaan. Tosin hänenkin mielestään yksilöillä pitää olla oikeus itseään koskeviin päätöksiin. Parekhin mukaan vähemmistöillä tulee olla vapaus pukeutua ja syödä kulttuurinsa tapojen mukaisesti sekä perustaa omia järjestelmiä ja instituutioita valtakulttuurin keskellä, kunhan nämä eivät riistä yksilön oikeuksia.

Kulttuurin itseisarvollisuus ei kaikkien filosofien mukaan ole kuitenkaan itsestäänselvyys. Will Kymlicka (s. 1962) näkee, että

kulttuurit ovat vain välineitä onnellisuuteen. Kulttuurien arvo perustuu siihen, miten paljon ne voivat tuottaa hyvinvointia yksilöille. Sellainen kulttuuri, joka estää onnellisuutta ja hyvää elämää, ei ole puolustamisen arvoinen. Kymlickan mukaan kulttuureilla on vain **välinearvoa**, kun taas yksilöllä on aina itseisarvo. Kymlicka on myös tehnyt erottelun erilaisten vähemmistöjen kesken. Hänen mukaansa on tärkeää huomata, että on olemassa kahdenlaisia vähemmistöjä: monietnisiä ja kansallisia. Esimerkiksi Suomessa monietnisiä vähemmistöjä ovat Suomeen tulleet pakolaiset. Suomessa on kuitenkin myös omia kansallisia vähemmistöjä kuten seksuaalivähemmistöt.

Kulttuurien kohtaamiseen voidaan siis asennoitua eri tavoin. **Monistisen** ajattelun mukaan on olemassa jokin kulttuurinen perinne, joka on muita parempi. Usein tämä on juuri se oma kulttuuri. Monismiin kytkeytyy siten ajatus siitä, että maassa on elettävä maan tavalla tai on lähdettävä maasta pois. **Relativismi** puolestaan hyväksyy kulttuurien kirjon ja puolustaa kaikkien arvomaailmoiden olemassaoloa. Relativistin mukaan arvot ovat suhteellisia eikä yhtä totuutta ole. **Pluralismissa** puolustetaan myös erilaisten arvojen olemassaoloa, mutta vain sillä ehdolla, että oikeudenmukaisuus ja ihmisarvot toteutuvat. Pluralistille kulttuurien moninaisuus on rikkaus, mutta on olemassa kulttuurit ylittäviä arvoja, joita ei koskaan saa rikkoa tai vääristää.

Informaation kasvava merkitys

Informaatioteknologian lisääntyminen on merkittävä globalisaatiota edistävä tekijä. Informaatio ja tieto ovat kaikkien saatavilla. Lisäksi **sosiaalinen media** yhdistää ihmisiä. Internet ja sosiaalinen media eivät tunne tai tunnista rajoja. Tähän liittyy kuitenkin myös monia ongelmia. Esimerkiksi seuraavat kysymykset ovat keskeisiä lisääntyvässä informaatiotulvassa:

- Miten erottaa oikea tieto väärästä?
- Milloin on kyse informaatiosta, milloin tiedosta?
- Miten estää salaliittoteorioiden valta?
- Miten hallita ihmisoikeusrikoksia ruokkivia sivustoja?
- Miten suojata oma identiteetti?
- Miten estää identiteettivarkaudet?
- Mitä on totuus internetissä?

Mediatutkijoiden mukaan yksi keskeinen piirre, joka on koko ajan vahvistunut sähköisen informaation lisääntyessä, on se, että todellisuus ja kuvitteellisuus sekoittuvat. Jean Baudrillardin (1929–2007) mukaan suurin syy tähän on se, että viestinnässä on entistä enemmän kyse **symboleista**. Internetissä ei liiku tietoa, vaan mielikuvia. Ylikansalliset yritykset ”brändäävät” tuotteitaan ja synnyttävät tarpeita, joita ei aiemmin ollut. Uuden kännykkämallin hankkiminen kertoo yksilöstä ja hänen persoonastaan. Älypuhelin koetaan merkiksi älykkyydestä. Tähän symboliviestintään perustuu myös salaliittoteorioiden suuri suosio ja merkitys. Sähköisen maailman kuluttaja ei teekään päätöksiä itse ja luo mielipiteitään vapaasti. Baudrillardin mukaan tämä mahdollistaa ihmisten ohjailemisen ja valvonnan.

Talouden globalisaation ongelmia

Talouden merkitys on myös keskeinen maapalloistumisessa. Pääomien ja tuotteiden liikkeet eivät noudata valtioiden rajoja. **Ylikansalliset yhtiöt** toimivat lähes kaikkialla maailmassa ja ohjaavat ihmisten kulutustottumuksia. Rahalla ei ole rajoja. Jotkut tutkijat ovat varoittaneet, että kyseessä on uusi **imperialismin muoto**. Kun ennen valtiot alistivat muita valtioita ja alueita omaan hallintaansa, nykyään suuryritykset tekevät saman yksilöille. Vapaakauppa ja -kilpailu ovat keinoja tämän päämäärän saavuttamiseksi.

Talouden globalisaation riskinä on se, että taloudellinen hyvinvointi keskittyy harvoille. Brittiläisen kansalaisjärjestön Oxfamin mukaan kahdeksan rikkainta miestä omistaa yhtä paljon kuin maailman 3 670 miljoonaa köyhintä yhteensä. Puolet maailman köyhim-

mästä väestöstä omistaa siis saman kuin kahdeksan rikkainta. Suomessa tilanne ei ole aivan sama: vuonna 2016 rikkain prosentti omisti noin 13 prosenttia varallisuudesta. Oxfamin tarkoituksena on kiinnittää huomiota talouden globalisaation synnyttämään **eriarvoistumiseen** – varsinkin kun rikkauden keskittymisen syynä on usein peritty omaisuus. Varallisuus näyttää siis kasautuvan sukupolvelta toiselle. Jotkut ovat jopa esittäneet, että maailma on siirtymässä takaisin säätyvallan aikaan, jolloin syntymä määrää aseman ja hyvinvoinnin maailmassa. Yhtenä ratkaisukeinona on esitetty niin sanottua **omaisuuden maailmaveroa**. Ylikansalliset yhtiöt maksaisivat voitostaan veroa, joka ohjattaisiin maailman köyhimpien auttamiseen.

Oxfamin kaltaisia järjestöjä on myös vahvasti kritisoitu. Kritiikin mukaan järjestöt personoivat rikkauden ja syyllistävät tarpeettomasti ihmisiä, jotka itse asiassa työllistävät miljoonia työntekijöitä. Lisäksi monet maailman rikkaimmista ovat perustaneet hyväntekeväisyysjärjestöjä ja -säätiöitä eriarvoisuuden torjumiseksi ja maailman parantamiseksi.

Globalisaation reaktioita ja vastaliikkeitä

Koska globalisaatioon liittyy monia ongelmia ja eettisiä riskejä, on sitä myös vahvasti kritisoitu. Globalisaation vastaliikkeet voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään. Yhtäältä on liikkeitä, jotka pyrkivät muuttamaan globalisaatiota niin, että oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeudet toteutuisivat. Toisaalta on liikkeitä, jotka pyrkivät estämään globalisaation etenemisen.

Talouden kehityksen synnyttämää eriarvoisuutta vastaan taistelee esimerkiksi **reilu kauppa** -ajattelu. Sen mukaan alkuperäistuottajalle on taattava oikeudenmukainen tulo tekemästään työstä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että kuluttaja tekee eettisen valinnan ja on valmis maksamaan tuotteesta korkeampaa hintaa. Nimensä mukaisesti maailmankaupassa on noudatettava reilun pelin henkeä. Tuloja on siirrettävä monikansallisilta yhtiöiltä tuottajille. Reilu kauppa onkin saanut tuloksia juuri niissä tuotteissa, joissa tämä on helpoimmin mahdollista, kuten hedelmien ja kahvin myynnissä.

Unkarin ja Serbian rajalle on rakennettu elektronisesti valvottu aita kahlitsemaan pakolaisvirtoja. Mitä eettisiä kysymyksiä aitojen rakentamiseen liittyy?

Reilun kaupan ajatukseen kuuluu myös se, että tuotteet kuten vaatteet on tehty ihmisoikeuksia kunnioittavalla tavalla, ei orja- tai lapsityönä. Myös **luomutuotanto** voidaan nähdä keinona globalisaation ongelmien poistamiseksi. Luomutuotannon yhtenä tavoitteena on rajoittaa ympäristön tuhoutumista ja taata siten ihmiskunnalle tulevaisuus.

Viime aikoina Euroopassa ja erityisesti Yhdysvalloissa on noussut poliittisia liikkeitä, joiden tavoitteena on jarruttaa globalisaatiota. Nämä liikkeet ammentavat voimansa **nationalismista**. Niiden mukaan rajaton liikkuminen ja vapaakauppa ovat aiheuttaneet vahinkoa omalle kansakunnalle. Siksi on aika nostaa oma kansa etusijalle. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tämä on pukeutunut iskulauseiksi: ”Make America Great Again!”, ”America First!”. Nationalismin synnyttämä **patriotismi**, oman maan paremmuuden ja ensisijaisuuden korostaminen, on johtanut myös käytännön toimiin. Näillä toimilla pyritään suojaamaan oman maan rajoja. Patriotismi voi

ilmetä esimerkiksi niin, että avoimet työpaikat pyritään ohjaamaan vain oman maan kansalaisille, maahan pääsyä rajoitetaan kansalaisuuden tai uskonnon perusteella ja maa irtaantuu kansainvälisistä sopimuksista. Patriotismin eettinen ongelma on siinä, että pyrkimyksissä turvata omien kansalaisten hyvinvointi rikotaan helposti universaaleja, yleismaailmallisia ihmisoikeuksia.

Tehtävät

1. Laadi luvusta käsitekartta, jonka keskuskäsitteenä on globalisaatio.
2. Ota kantaa puolesta ja vastaan seuraaviin väitteisiin:

   a) ”Rajat kiinni! -ajattelu luo turvallisuutta.”

   b) ”Ihmisten on vastustettava ylikansallisia yhtiöitä.”

   c) ”Globalisaatiokehitys tuhoaa moninaisuutta.”

   d) ”Oikeudenmukaisuuden toteutuminen on jokaisesta ihmisestä kiinni.”
3. Tutki internetin avulla, mitä maailmankansalaisen etiikka sisältää.
4. Tulevia sukupolvia ei vielä ole, emmekä voi olla tekemisissä heidän kanssaan. Me voimme vaikuttaa heihin mutta he eivät meihin. Yleensä kuitenkin ajatellaan, että oikeudenmukaisuus edellyttää vastavuoroisuutta. Pohdi, olemmeko vastuussa vielä syntymättömistä ihmisistä, heidän maailmastaan ja hyvinvoinnistaan.
5. Väitä vastaan:

   a) Reilu kauppa ei toimi!

   b) Suomi suomalaisille!

   c) Muslimit pois Yhdysvalloista!

   d) Globalisaatio rules!

TIETORUUTU

Uusiutuvan energian käyttö on yksi keino edistää kestävää kehitystä.

Kestävä kehitys

Kestävällä kehityksellä tarkoitetaan kaikkia niitä toimenpiteitä, joihin on ryhdyttävä, jotta ihmisillä olisi kestävä tulevaisuus ja ihmiskunta säilyisi. Kyse on eri yhteiskuntien toiminnasta ja globaaleista ratkaisuista. Kestävän kehityksen tavoitteena on turvata tuleville sukupolville ainakin yhtä hyvät elinolosuhteet kuin nykyisin vallitsee. Kestävän kehityksen käsite syntyi 1980-luvun lopulla. Yhdistyneiden kansakuntien piirissä alettiin tuolloin keskustella niistä toimista, joita olisi tehtävä kestävän tulevaisuuden saavuttamiseksi. Parin vuosikymmenen kuluessa syntyi julistus *Kestävän kehityksen peruskirja*, jonka ovat allekirjoittaneet useat valtiot ja kansalaisjärjestöt. Julistuksessa korostetaan monia eettisiä arvoja, kuten oikeudenmukaisuutta, kestävyyttä ja rauhanomaisuutta.

Kestävän kehityksen ajatusta ei kuitenkaan ole tarkasti määritelty. Ongelmaksi on muun muassa koettu se, miten kestävää kehitystä voisi mitata ja mitä eri asioita tulisi painottaa. Onko ympäristö taloudellista hyvinvointia tärkeämpi? Onko yksilöllinen onnellisuus keskeisempää kuin globaali oikeudenmukaisuus? Myös ajatus jatkuvasta kehityksestä on saanut kritiikkiä. Pitäisikö ihmiskunnan kehityksen sijaan palata ajassa taaksepäin? Onko kehitys itseisarvo?

Yleisesti kestävään kehitykseen ajatellaan kuuluvan kolme osa-aluetta: sosiaalinen kestävyys, taloudellinen kestävyys ja ekologinen kestävyys. **Sosiaalinen kestävyys** tarkoittaa, että tulevaisuuden maailmassa pidetään huolta ihmisarvojen toteutumisesta. Tämä sisältää tasa-arvon edistämisen, oikeudenmukaisuuden lisäämisen, yhteisöllisyyden edistämisen, syrjäytymisen vähentämisen ja yksilöiden vaikutusmahdollisuuksien turvaamisen. Tavoitteena on, että jokainen ihminen voi kokea kuuluvansa tasavertaisena ihmisyhteisöön.

Taloudellinen kestävyys puolestaan korostaa sitä, että talouden kasvu ei saa tapahtua henkisten arvojen kustannuksella. Materia ei saa olla itseisarvo. Elinkeinoelämän on otettava huomioon luonto kaikissa ratkaisuissaan. Energiatehokkuutta on lisättävä ja materian kierrätystä tuettava. Yksi keskeinen keino on tavaroiden elinkaaren pidentäminen. Kertakäyttökulttuuri on siten taloudellisen kestävyyden este.

Kolmas ja useimmiten kestävään kehitykseen liitetty ulottuvuus on **ekologinen kestävyys**. Ekologisessa kestävyydessä painotetaan ekosysteemin toimivuuden turvaamista ja luonnon monimuotoisuuden eli biodiversiteetin säilymistä. Tämä voidaan saavuttaa muun muassa päästöjen vähentämisellä, luonnonvarojen säästämisellä ja siirtymällä luontoa vähemmän kuormittaviin kulutustottumuksiin. Ekologinen kestävyys nähdään tärkeänä, koska viime kädessä luonnon etu on myös ihmiskunnan etu.

Yhteiskuntafilosofia käytännössä III jakson tiivistelmä

Sukupuoli ja identiteetti

- Feminismin ensimmäinen aalto
  - Liberaalifeminismi: naiset ovat miesten tavoin olemukseltaan järjellisiä, joten heille kuuluvat samat oikeudet ja velvollisuudet kuin miehille.
- Feminismin toinen aalto
  - Henkilökohtainen on poliittista: Ei riitä, että naiset saavat juridisesti samat oikeudet ja velvollisuudet kuin miehet, koska yksityiselämässä vallitsevat mieskeskeiset arvot ja käytännöt. Niiden vuoksi naiset eivät käytännössä saavuta tasa-arvoa.
  - Biologinen sukupuoli ei määritä sosiaalista sukupuolta.
- Feminismin kolmas aalto
  - Judith Butler: Biologista ja sosiaalista sukupuolta ei voi erottaa toisistaan, koska myös biologinen sukupuoli on sosiaalisesti rakentunut. Sukupuoli ei ole jotain sellaista, mitä ihmisellä on, vaan yksilö tekee, suorittaa tai esittää sukupuolensa.
  - Heteronormatiivisuus: yhteiskunnassa vallitseva syrjivä oletus, jonka mukaan on vain kaksi sukupuolta ja kaikki ovat heteroseksuaaleja.

Väkivalta ja sota

- Sodan oikeutus: milloin sotiminen on moraalisesti oikeutettua?
  - Realismi: moraali ei rajoita sotimista.
  - Traditionalismi: sota on oikeutettu, kun se täyttää tietyt perinteiset ehdot.
  - Revisionismi: sota voi olla oikeutettu, mutta perinteisiä ehtoja on korjattava.
  - Pasifismi: sota on lähtökohtaisesti väärin aina tai lähes aina.
- Terrorismi
  - Terrorismin filosofian pääkysymykset: mitä terrorismi on ja voiko se olla oikeutettua?
  - Yleensä filosofit ajattelevat, että terrorismissa on kyse siitä, että pyritään saavuttamaan jokin päämäärä, tavallisesti poliittinen, aiheuttamalla pelkoa väkivallan kautta.

Eläminen globaalissa maailmassa

- Keskeisiä ulottuvuuksia:
  - Maailmankansalaisuus: kosmopoliittisuutta, jossa ihminen osa maailman yhteisöä, korostaa kulttuurista riippumatonta ihmisarvoa.
  - Monikulttuurisuus: kulttuureja pidetään itseisarvoina tai välinearvoina; monistinen, relativistinen ja pluralistinen näkemys.
  - Informaatiotulva ja symboliviestinnän lisääntyminen
  - Talouden merkitys ja eriarvoistumisen riski
  - Reaktioita globalisaatioon: reilu kauppa, luomutuotanto, nationalismi ja patriotismi

Sanasto

absoluuttinen ehdoton, täydellinen, kaikenkattava, kaikkialla pätevä, rajoittamaton, riippumaton, jakamaton *26, 64, 152–154*

absoluuttinen pasifismi pasifismin muoto, jonka mukaan sota, tappaminen ja väkivalta ovat aina väärin. Ks. *pasifismi*. *152–154*

aineelliset hyvät hyödykkeet, joiden on rahallinen arvo on helposti arvioitavissa ja jotka voivat olla olemassa ihmisistä ja heidän toiminnastaan irrallisina aineellisina kappaleina. Tällaisia ovat esimerkiksi ruoka, asunto ja varallisuus. Ks. *aineettomat hyvät*. *75*

aineettomat hyvät asioita, jotka tekevät ihmisille hyvää tai ovat heille suotuisia, kuten terveys, koulutus, yhteiskunnalliset vaikutusmahdollisuudet sekä perusoikeudet ja -vapaudet. Aineettomat hyvät eivät voi olla olemassa ihmisistä ja heidän toiminnastaan erillisinä aineellisina kappaleina. Ks. *aineelliset hyvät*. *75*

anarkismi [kreik. *an* (ei) + *arkhos* (johtajaa)] johtamiseen tai hallintaan kielteisesti suhtautuva yhteiskunnallinen aate, jota luonnehtii parhaiten epäluuloinen ja kyseenalaistava asenne auktoriteetteja kohtaan. Anarkismi kyseenalaistaa valtion oikeutuksen olla olemassa. *110–111*

anarkofeminismi feminismin suuntaus, joka kritisoi erityisesti miesten etuoikeutettuun asemaan perustuvia valtarakenteita. Ks. *anarkismi* ja *feminismi*. *111*

anarkoindividualismi yksilön ensisijaisuutta korostava anarkismin suuntaus, jossa yhteisön edestä uhrautuminen ja yhteisiin arvoihin tukeutuminen nähdään kielteisinä. Ks. *anarkismi*. *111*

anarkokapitalismi eli **markkina-anarkismi** libertarismiin tukeutuva ajatussuuntaus, jossa valtion olemassaolo nähdään kielteisenä tai tarpeettomana asiana ja jossa korostetaan yksityistä omistusoikeutta, ihmisten vapaaehtoista yhteistyötä ja kapitalistisen järjestelmän toimivuutta. Ks. *libertarismi* ja *kapitalismi*. *111*

anarkokommunismi käskyvaltaa, valtiota, kapitalismia ja yhteiskunnallista arvojärjestystä vastustava poliittinen ideologia. Anarkokommunismi kannattaa yksilöiden vapaaehtoista osallistumista ja järjestäytymistä, suoraa demokratiaa ja yhteisomistusta. Ks. *anarkismi*. *111*

anti-imperialismi kielteinen suhtautuminen imperialismiin (vrt. *imperialismi*) *69*

antisemitismi vihamielinen tai rasistinen suhtautuminen juutalaisiin *66–67*

apartheid [holl. ”erillisyys”] Etelä-Afrikan unionissa ja tasavallassa harjoitettu rotuerottelu. Apartheid poistettiin laista vuonna 1991. *157*

ajatuskoe kuvitteellinen tilanne, jonka avulla pyritään havainnollistamaan tai perustelemaan jotain näkemystä *23, 28, 56, 78–81, 147*

aristokratia [kreik. *áristos* (paras) + *krátos* (valta) ”parhaiden valta”] yksi Aristoteleen luettelemasta kuudesta valtiomuodosta. Aristokratiassa hallitsijoita on enemmän kuin yksi, mutta vain osa kansalaisista pääsee johtamaan. Yhteiskuntasopimusteoreetikot määrittelivät myös aristokratian tällä tavalla. Aristoteleen mukaan aristokratia on hyvä valtiomuoto, koska siinä hallitsijoina ovat kaikkein hyveellisimmät ja jaloimmat, jotka tavoittelevat yhteistä etua pelkän oman etunsa sijaan. Nykyään aristokratialla tarkoitetaan yleensä aateliston perinnöllistä harvainvaltaa, ja sitä toisinaan kutsutaan ylimysvallaksi. *20–21, 26*

arjalainen näennäistieteellisen kansallissosialistisen rotuopin mukaan korkeimman ”pohjoiseurooppalaisen” tai ”kantaeurooppalaisen” rodun jäsen. Ks. *kansallissosialismi*. *66*

arvo jokin asia, tila tai toiminta, mitä pidetään arvokkaana, tärkeänä tai tavoiteltavana *12, 75, 92–93, 101–106, 161–163, 168–169*

arvoliberalismi näkemys, jonka mukaan yksilöt kykenevät muodostamaan oman arvomaailmansa, eikä näiden arvojen tarvitse tukeutua jaettuun perinteeseen tai tapoihin. Keskeisimpänä asiana nähdään yksilön autonomia eli itsemääräämisoikeus. *103*

arvomaailma yksilön arvoista koostuva kokonaisuus, se mitä kukin pitää arvokkaana ja tärkeänä. Arvomaailma on osa ihmisen identiteettiä ja maailmankatsomusta. *103, 107, 160, 163*

auktoriteetti [lat. *auctor* ”johtaja” tai ”kirjoittaja”] kunnioitettu henkilö tai tälle kuuluva asema kuten poliisi, vanhempi tai asiantuntija. Auktoriteetti voi myös tarkoittaa valtion oikeutettua vallankäyttöasemaa. *44, 94, 110–111, 128, 146–167*

autonomia tai **autonomisuus** [kreik. *autós* (itse) + *nómos* (laki)] itsenäisyys, riippumattomuus, itsemääräämisoikeus *33, 94, 102, 111*

biologinen sukupuoli [engl. *sex*] tietyt biologiset sukupuoleen liitetyt ominaisuudet kuten yksilön sukupuolielimet, kromosomisto sekä sukupuolihormonien ja sukusolujen tuotanto. Toisinaan biologiseen sukupuoleen liitetään myös toissijaisia ulkoisia ominaisuuksia kuten ruumiinrakenne, äänen korkeus ja karvoitus. *135–138*

burka [arab. *burqa'*] musliminaisten asuste, joka peittää koko vartalon ja voi korkeintaan jättää osan kasvoista näkyviin. Burka on kaikkein peittävin islaminuskossa käytettävistä asusteista, eikä suurin osa musliminaisista käytä sitä. *burka 128*

deliberatiivinen demokratia kansalaisten aktiivista osallistumista ja keskustelua painottava näkemys demokratiasta. Deliberatiivisen teorian mukaan demokratian oikeutuksena toimii julkinen harkinta ja keskustelu, jotka puolestaan ohjaavat hallintoa oikeaan suuntaan. Ks. *demokratia*. *94–95*

demokratia eli **kansanvalta** poliittinen järjestelmä, joka perustuu kansalaisten itsehallintoon. Demokratiassa vallan käyttäjänä ja kohteena toimii kansa. Demokratiaan kuuluu usein joukko kansalaisten perusoikeuksia ja -vapauksia, kuten ilmaisun- ja mielipiteenvapaus, lehdistönvapaus, yhdenvertaisuus lain edessä sekä oikeusturva. *14–15, 20–21, 26, 31, 36–38, 86–97, 107–110, 140, 156*

demokratian minimalistinen määritelmä demokratian vähimmäismääritelmä, jonka mukaan päätökset tehdään äänestämällä tai valtaa käyttävä elin on valittu vaaleilla *90*

determinismi näkemys, jonka mukaan samoilla syillä on aina samat seuraukset eikä mitään tapahdu ilman syytä *21*

deterministinen determinismin mukainen. Näkemys, jonka mukaan jokin asian alkutila määrittää väistämättä sen lopputilan. Ks. *determinismi*. *21*

dialektinen materialismi Karl Marxin filosofinen teoria, jonka mukaan todellisuus on pohjimmiltaan aineellista, ja jossa tuotantosuhteet määrittävät yhteiskunnallisen todellisuuden ja kehityksen *53*

diktatuuri [lat. *dictator* "sanelija"] hallintomuoto, joka perustuu tietyn ryhmän tai yhden johtajan rajoittamattomaan vallankäyttöön *56–57, 64, 68–69, 71*

disinformaatio tarkoituksellisesti harhaanjohtava informaatio tai sen levittäminen *155*

diskurssiteoria Jürgen Habermasin teoria, jonka mukaan yhteiskunnallisten päätösten oikeutus riippuu siitä, hyväksyvätkö kaikki päätökset rationaalisen keskustelun jälkeen. Julkinen keskustelu muodostaa siis poliittisen tahdon ja päätöksenteon perustan. *93–95*

distributiivinen oikeudenmukaisuus oikeudenmukaista jakoa koskeva yhteiskuntafilosofian osa-alue, jossa tarkastellaan mitä yhteiskunnallisia hyviä tulisi jakaa ja millä periaatteella, jotta jaon lopputulos olisi oikeudenmukainen. Oikeudenmukaisen jaon perustana on ajatus ihmisten tasa-arvosta. *75–83*

dystopia [kreik. *dus* (paha) + *tópos* (paikka) "paha paikka"] John Stuart Millin keksimä käsite, joka tarkoittaa epätoivottua yhteiskuntaa ja utopian vastakohtaa. Dystopialla viitataan usein kauhukuviin mahdollisista tulevaisuuden yhteiskunnista. Ks. *utopia*. *56–57*

edustuksellinen demokratia demokratian muoto, jossa kansalaiset valtuuttavat joukostaan pienemmän ryhmän vastaamaan yhteiskunnallisesta päätöksenteosta. Suomi on edustuksellinen demokratia, jossa kansaa edustavat kansanedustajat ja presidentti. Ks. *suora demokratia*. *90–91, 96*

eettinen oikeaan ja väärään liittyvä, niitä koskeva tai niitä käsittelevä asia. Eettinen tarkoittaa toisinaan samaa kuin moraalinen. *12–13, 156–157, 161, 165–168*

ekoanarkismi ympäristökysymyksiä painottava anarkismin suuntaus, jossa yhteiskunnan tärkeäksi osa-alueeksi katsotaan luonto ja sen suojeleminen. Ks. *anarkismi*. *111*

ekofeminismi feminismin suuntaus, joka yhdistää feminismin ympäristönsuojeluun ja ympäristötietoisuuteen. Ekofeministien mukaan naisten alistaminen ja ympäristön tuhoaminen ovat yhteydessä toisiinsa. Lisäksi he kyseenalaistavat kulttuurin ja ympäristön välisen jaon ja pitävät sitä haitallisena. Françoise d'Eaubonne otti ensimmäisenä termin käyttöön teoksessaan *Le Féminisme ou la mort* (suom. *Feminismi tai kuolema*). Ks. *feminismi*. *134*

ekologinen kestävyys yksi kestävän kehityksen osa-alueista. Ekologisen kestävyyden päämääränä on turvata maapallon säilyminen elinkelpoisena tuleville sukupolville. Siinä painotetaan ekosysteemien toimivuuden turvaamista ja luonnon monimuotoisuuden säilymistä. *169*

eksklusiivinen nationalismi nationalismin muoto, jossa kansakuntien tai etnisten ryhmien välille pyritään tekemään selvä jako ja niiden sekoittumista pyritään välttämään. Ks. *inklusiivinen nationalismi* ja *nationalismi*. *63*

eliitti [lat. *eligere* "valita"] pieni yhteiskunnan sisäinen ryhmä, jolla on muita ryhmiä enemmän valtaa ja etuoikeutettu asema *44, 96, 107–109*

enemmistön tyrannia John Stuart Millin kehittämä käsite. Enemmistön tyrannia tarkoittaa sitä, että demokraattisessa yhteiskunnassa enemmistön näkemykset ja päätökset saattavat olla uhkana yksilöiden ja erityisesti vähemmistöjen vapaudelle ja hyvinvoinnille. *96*

ensimmäisen aallon feminismi ensimmäinen merkittävä ajanjakso, jolloin feministiset ideat, teoriat ja poliittinen toiminta olivat laajasti esillä julkisessa keskustelussa lukuisten feinististen vaikuttajien ansiosta. Sen katsotaan alkaneen noin 1800-luvun puolivälistä ja loppuneen ensimmäisen maailmansodan syttymiseen. Ensimmäisen aallon feminismi tiivistyi käytännöllisesti katsoen yhteen feinistiseen liikkeeseen eli liberaalifeminismiin. Ks. *liberaalifeminismi, toisen aallon feminismi* ja *kolmannen aallon feminismi*. *127–131, 134, 136*

eroperiaate John Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian toisen perusperiaatteen osa, jonka mukaan taloudellinen eriarvoisuus eli tuloerot ovat hyväksyttävissä, kunhan ne koituvat huonoimmassa asemassa olevien eduksi. *79*

essentia olemus, perimmäinen luonne *18–19, 63, 129, 131, 135*

essentialismi näkemys, jonka mukaan jollakin asialla tai olennolla on tietty olemus, joka määrittää sen, millainen se on. Ks. *essentia*. *63*

essentiallinen olemuksellinen *131*

etiikka [kreik. *êthos* "luonne" tai "tapa"] filosofian pääosa-alue, joka tutkii oikeaa ja väärää moraalin näkökulmasta *12, 74*

etnisyys [kreik. *ethnikós* "kansakunnalle"] esimerkiksi uskontoon, ulkonäköön, kieleen tai kulttuuriin perustuva ihmisryhmän identiteetti, joka erottaa sen toisista ryhmistä *63, 66, 76, 89, 163*

fasismi [lat. *fasces* "vitsakimppu"] kansallismielinen totalitaarinen poliittinen liike, jolle on tyypillistä nuoruuden, miehisyyden ja väkivallan ihannointi. Fasistit pyrkivät usein "uudistamaan" kansakunnan vahvaksi yhtenäiseksi valtioksi. *65–67*

feminismi [ransk. *feminine* "naispuoliseen liittyvä"] yleisnimitys erilaisille poliittisille ja filosofisille liikkeille, ideologioille ja teorioille, jotka ovat historiallisesti kehittyneet pyrkimyksestä saavuttaa naisten tasa-arvo miesten kanssa. Suuri osa nykyisistä feministisistä teorioista ei keskity vain miesten ja naisten välisen tasa-arvon saavuttamiseen vaan ylipäätään sukupuoliroolien muuttamiseen ja toisinaan jopa niiden hävittämiseen. Yleensä feinistien mukaan sukupuolten välinen tasa-arvo edellyttää ihmisten yleistä yhdenvertaisuutta. *103, 111, 126–139*

feminismin ensimmäinen aalto ks. *ensimmäisen aallon feminismi 127–131, 134, 136*

feminismin toinen aalto ks. *toisen aallon feminismi 131–137*

feminismin kolmas aalto ks. *kolmannen aallon feminismi 137–139*

feinistinen filosofia filosofian osa-alue, joka tutkii filosofiaa ja pohtii filosofisia kysymyksiä feinistisestä näkökulmasta *126–139*

fortuna [ital. "onnetar"] Niccolò Machiavellin käyttämä käsite. *Fortuna* tarkoittaa hyvää tai huonoa onnea, joka väistämättä vaikuttaa yhteiskunnallisten asioiden hoitamiseen. *Fortuna* selittää, miksi samalla hallintotavalla ei aina ole samat seuraukset ja miksi eri tavoin toimivat ruhtinaat voivat olla menestyksekkäitä. Koska *fortuna* on kuvainnollisesti nainen, Machiavellin mukaan rohkea, oma-aloitteinen ja vakivaltaan turvautuva miehekäs johtaja eli hallitsija, jolla on paljon *virtùa*, pystyy voittamaan *fortunan* puolelleen. Ks. *virtù*. *71*

filosofikuningas Platonin ihannevaltion johtaja. Platonin mukaan hallitsijoiden pitäisi olla filosofeja, koska vain he tietävät, miten valtiota voi ohjata kohti hyvettä ja onnellisuutta. Ks. *vartijat*. *17, 18*

globaali [ransk. *global* "pallon muotoinen"] maailmanlaajuinen *45, 89, 92, 99, 158–169*

globalisaatio eli **maapalloistuminen** [engl. *globalisation*] prosessi, jonka myötä kansainvälinen vuorovaikutus sekä ihmisten ja omaisuuden liikkuminen valtioiden rajojen yli helpottuvat *158–160, 163–167*

hallinta [ransk. *gouvernement*] Michel Foucault'n käyttämä käsite. Hallinnalla tarkoitetaan pitkäkestoisia, suunnitelmallisia ja vakiintuneita valtasuhteita, jotka ovat suhteellisen riippumattomia hallintaa toteuttavien yksilöiden päämääristä. Hallinnassa vakiintuneet käytännöt ovat erityisen oleellisia. Ks. *valtasuhde*. *118*

harvainvalta ks. *oligarkia 20–21*

heikko terrorismi Georg Megglen käyttämä käsite. Heikossa terrorismissa siviilit eivät ole terroritekojen kohteena, vaan uhrit voivat esimerkiksi olla sotilaita tai poliitikkoja. *151*

heikkotahtoisuus hyve-etiikkaan liittyvä käsite. Heikkotahtoiset ihmiset tietävät, mikä on oikein. Tästä huolimatta he seuraavat halujaan, jotka eivät ole hyveellisiä. *19, 20*

heteronormatiivisuus oletus, jonka mukaan on olemassa kaksi sukupuolta, nainen ja mies, joilla on luonnolliset elämänroolit, ja kaikki ihmiset ovat heteroseksuaalisia. Ks. *heteroseksuaalisuus, sosiaalinen sukupuoli* ja *biologinen sukupuoli*. *139*

heteroseksuaalisuus [kreik. *héteros* (erilainen) + lat. *sexualis* (seksiin liittyvä)] seksuaalinen suuntautuneisuus, jossa yksilön seksuaalinen ja romanttinen kiinnostus kohdistuu eri sukupuolen edustajiin *120, 135, 139*

hiljainen myöntymys [engl. *tacit consent*] John Locken käyttämä käsite. Locken mukaan olemme hiljaisesti myöntyneet noudattamaan yhteiskunnan sääntöjä, vaikka emme ole julkisesti tehneet minkäänlaisia sopimuksia. Esimerkiksi jokainen ulkomailla vieraileva antaa hiljaisen myöntymyksensä tai suostumuksensa sille, että hän noudattaa tämän valtion lakeja. *23, 31*

hierarkia [kreik. *hierarkhía* "ylipapin hallinta"] arvo- tai tärkeysjärjestys, jossa jotkin asiat ovat toisten yläpuolella *15*

himo yksi Platonin kolmesta sielun osasta. Himo- tai tahtosielu sijaitsee vatsassa. Se tavoittelee aistinautintoja ja pyrkii välttämään kärsimystä. Sen hyve on kohtuullisuus, ja Platonin ihannevaltiossa himosielua vastaavat ansiotyöntekijät kuten maaviljelijät ja käsityöläiset. *14, 16*

historiallinen materialismi Karl Marxin dialektiseen materialismiin pohjautuva filosofinen teoria, jonka mukaan tuotantosuhteet määräävät yhteiskunnallisen kehityksen ja ovat sen perusta. Marxin mukaan tuotantovälineiden yksityisomistus johtaa yhteiskuntaluokkien syntymiseen, ja näiden luokkien väliset ristiriidat puolestaan vallankumoukseen. Ks. *dialektinen materialismi*. *53–54*

HLBT [engl. *lesbian, gay, bisexual and transgender* (LGBT)] kirjainlyhenne, jolla viitataan homoihin, lesboihin, biseksuaaleihin ja transihmisiin. Lyhenteen on tarkoitus korostaa erilaisten sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen identiteettien moninaisuutta. *99*

holokausti [kreik. *hólos* (kokonaan) + *kaustós* (poltettu)] natsien järjestelmällinen etnisten, uskonnollisten ja muiden vähemmistöryhmien kansanmurha 1940-luvulla. Monesti holokaustilla tarkoitetaan vain juutalaisten joukkotuhoa toisen maailmansodan aikana. Noin puolet eli noin 6 miljoonaa Euroopassa holokaustin yhteydessä murhatuista oli juutalaisia. *66–67*

homoseksuaalisuus [kreik. *homo* (sama) + lat. *sexualis* (seksiin liittyvä)] seksuaalinen suuntautuneisuus, jossa yksilön seksuaalinen ja romanttinen kiinnostus kohdistuu oman sukupuolen edustajiin *103, 135*

hyve moraalisesti arvokas luonteenpiirre *14–16, 18–20, 70–71*

hyvinvointivaltio valtio, jossa kansalaisilla on sosiaaliturva ja hyvä elintaso. Hyvinvointivaltiossa valtion rooli on varmistaa kaikkien kansalaisten turvallisuus sekä riittävä taloudellinen ja sosiaalinen hyvinvointi esimerkiksi tulonsiirroilla. Tulonsiirtoja ovat muun muassa opintotuki ja eläke. *33, 105*

hyvät [engl. *goods*] hyödyllinen ja haluttu asia, joka tyydyttää jonkin inhimillisen tarpeen. Ks. *aineelliset hyvät* ja *aineettomat hyvät*. *75*

identiteetti [lat. *idem* "sama"] se, miten yksilö tai ihmisryhmä näkee itsensä ja miten muut ihmiset suhtautuvat häneen tai heihin *61, 104, 120, 135*

ideologia [ransk. *idéologie* "oppi ideoista"] vakiintunut aatejärjestelmä, jonka yksilö kokee edistävän arvojaan, tarpeitaan ja pyrkimyksiään *100–107*

ihmisarvo itseisarvo, joka jokaisella ihmisellä on pelkästään sen nojalla, että hän on ihminen. *161, 163, 169*

imago eli **julkinen kuva** vaikutelma tai mielikuva, joka jostain henkilöstä tai toimijasta on yleisesti muodostunut *122*

imperialismi suurvalta-ajattelua, joka perustuu toisten valtioiden alistamiseen ja oman vallan kasvattamiseen *67–69, 164*

imperiumi [lat. *imperare* "käskeä"] suurvalta, jolla on merkittävä taloudellinen ja sotilaallinen asema. Yleensä imperiumi koostuu useammasta valtiosta, joita hallitsee sama taho. *67–69*

individualismi [lat. *individuus* "jakamaton"] yksilökeskeisyys; yksilön vapaata tahtoa, itsenäisyyttä ja ensisijaisuutta korostava ideologia *104, 110*

indoktrinaatio [engl. *endoctrinate* "ohjata" tai "opettaa"] opetusta, jossa ihmiseen pakolla iskostetaan käsityksiä ilman, että opetettavalla on mahdollisuutta arvioida opetettavia asioita kriittisesti *116*

informaatio [lat. *informare* "muodostaa" tai "opettaa"] monin eri tavoin käytetty käsite, joka liittyy tietoon. Toisinaan sanotaan, että tieto on yksi informaation alalaji ja toisinaan, että tietoa voidaan päätellä informaatiosta. Informaatio ei voi olla täysin satunnaista, ja monesti informaation ajatellaan olevan jotain, mitä voidaan välittää. Yleensä niin tosien kuin epätosienkin väitteiden sanotaan sisältävän informaatiota. *116, 158, 163–164*

informaatiosodankäynti sodankäynnin muoto, jossa suunnitellusti pyritään informaation levittämisen tai tukahduttamisen kautta vaikuttamaan siihen, kuinka vastustaja ajattelee ja toimii *141*

inklusiivinen nationalismi nationalismin muoto, jossa kansakuntaan osallistumisen ja kuulumisen katsotaan perustuvan vapaaseen valintaan. Inklusiivisen nationalismin kannattaja ei välttämättä aseta kansakuntia paremmuusjärjestykseen. Inklusiivinen nationalismi on rinnastettavissa patriotismiin. Ks. *eksklusiivinen nationalismi, nationalismi* ja *patriotismi*. *63*

instituutio [lat. *instituere* "asettaa"] virallinen organisaatio, kuten poliisi, kirkko tai eduskunta. Instituutiolla voidaan tarkoittaa myös yleistä käyttäytymismallia tai tapaa. *53, 60, 111*

instrumentalismi näkemys, jonka mukaan demokratia on arvokas välineenä. Instrumentalismin mukaan demokratian oikeuttavat sen positiiviset seuraukset, kuten luotettavat ja yleisesti hyväksytyt lait sekä yhteiskunnallinen vakaus. *92*

intiimi [lat. *intimus* "sisäisin" tai "syvin"] läheinen, yksityiselämää koskeva, henkilökohtainen, seksuaaliseen suhteeseen liittyvä *98*

intressi kiinnostuksen tai halun kohde, tavoite, mielenkiinto *93*

itseisarvo jokin asia, joka on itsessään arvokas ja tavoiteltava. Ks. *välinearvo*. *93, 162–163, 169*

itsemääräämisoikeus eli **autonomia** oikeus määrätä itseensä liittyvissä asioissa ja toimia haluamallaan tavalla *33, 46, 60–61, 68, 80, 93–94, 102, 111*

jakoperiaate periaate, jonka mukaan hyvien jakamisen katsotaan toteutuvan oikeudenmukaisesti. Mahdollisia jakoperiaatteita ovat esimerkiksi jako ansioiden, kykyjen tai tarpeiden mukaan. *77–83*

journalismi toimittajien tekemä työ, yhteiskunnallisesti tärkeiden asioiden tutkiminen ja raportointi *140*

julkinen järjen käyttö keskusteluun perustuva eriävien mielipiteiden vertailu ja oikeuttaminen. Ks. *diskurssiteoria*. *94–95*

julkinen valta yhteiskunnallisten instituutioiden, kuten valtion, koulun tai sairaanhoidon yksilöihin kohdistuvaa vallankäyttöä, joka perustuu lakiin. Vaikka käytännössä valtaa käyttävät yksilöt, heidän valtansa ei perustu heidän persoonaansa vaan instituutioon, jota he edustavat (kuten poliisi). *60, 88, 90, 98*

juridinen [lat. *iuridicalis* "oikeuteen liittyvä"] lainopillinen tai oikeustieteeseen liittyvä *132*

jus ad bellum [lat. "oikeutus sotaan"] oikeutetun sodan teoriassa käytettyjä ehtoja, joiden täyttyessä sodan aloittaminen olisi oikeutettua. Traditionalistit ja revisionistit kannattavat *ad bellum* -kriteereitä. Ks. *traditionalismi*, *revisionismi* ja *jus in bello*. *146–149*

jus in bello [lat. "oikeutettua sodassa"] oikeutetun sodan teoriassa käytettyjä ehtoja, joiden täyttyessä sotaa käydään oikeudenmukaisesti. *In bello* -kriteerit asettavat ehtoja sille, millaisia sotatoimia saa moraalisesti suorittaa. Traditionalistit ja revisionistit kannattavat *jus in bello* -kriteereitä. Ks. *traditionalismi*, *revisionismi* ja *jus ad bellum*. *146, 149*

jännittynyt pluralismi Chantal Mouffen teoria, jonka mukaan demokratian tarkoitus on ehkäistä yhteiskunnallisesti vastakkaisten mielipiteiden yltymistä vihamielisyydeksi tai väkivallaksi. Mouffen mukaan vastakkainasettelusta syntyvä jännite on kuitenkin oleellinen demokratian kannalta, sillä se edistää yhteiskunnallista kehitystä. *95*

järki yksi Platonin kolmesta sielun osasta. Järki tai järkisielu sijaitsee päässä. Se tavoittelee tietoa, ja sen hyve on viisaus. Järjen pitäisi hallita sielun muita osia, koska vain se voi johdattaa onnellisuuteen. Valtiossa järkeä vastaavat hallitsijat, jotka ovat filosofeja. *14, 16*

kaikkien sota kaikkia vastaan [lat. *bellum omnium contra omnes*] Thomas Hobbesin kuvaus yhteiskunnan muodostumista edeltäneestä luonnontilasta. Ennen yhteiskuntasopimuksen solmimista ihmiset ovat turhamaisia, taistelevat omaisuudesta eivätkä luota toisiinsa. Yhteiskuntasopimus laaditaan, jotta päästäisiin eroon tästä turvattomasta sotatilasta. *23–24*

kansa etninen tai samalla alueella asuva ihmisryhmä *61–66, 86–87, 90, 107–108*

kansakunta poliittinen yhteisö, joka jakaa jonkin maa-alueen. Usein kansakuntaan liitetään ajatus yhteisestä hallinnosta, kielestä, tavoista ja mahdollisesti etnisyydestä. *61, 63–65, 102, 108, 110, 166*

kansalainen henkilö, joka on jonkin valtion jäsen *13, 18–21, 23, 26, 30–31, 33, 36–42, 58–60, 63–64, 70–71, 86–99, 102–109, 144, 146, 156–157, 167*

kansalaisaktivisti henkilö, joka osallistuu julkiseen toimintaan, jonka tavoitteena on yhteiskunnallinen vaikuttaminen *157*

kansalaisyhteiskunta eli **kolmas sektori** yhteiskunnallisen elämän osa-alue, joka kattaa julkisen sektorin, eli esimerkiksi valtion ja kuntien sekä voittoa tavoittelevan taloudellisen toiminnan ulkopuolisen vapaaehtoisen toiminnan. Esimerkiksi kansalaisjärjestöt, uskonnolliset yhteisöt ja erilaiset seurat ovat osa kansalaisyhteiskuntaa. Ks. *sektori*. *60, 98–99*

kansalaisen vapaus Jean-Jacques Rousseaun käyttämä käsite. Kansalaisen vapauteen kuuluu vapaus osallistua lainsäädäntöön ja vapaus toimia yleistahdon sanelemalla tavalla. Rousseaun mukaan kansalaisen vapaus on todellista vapautta. Mikäli yksilön teot ovat yleistahdon mukaiset, ne edistävät kaikkien, mukaan lukien yksilön itsensä, hyvinvointia ja hyvää. Tämän vuoksi jokaisen tulisi pyrkiä toimimaan yleistahdon mukaisesti. Rousseau siis väittää, että sen mukaan toimiminen, miten meidän pitäisi haluta toimia, on aitoa vapautta. Ks. *yleistahto*. *38*

kansalaisjärjestö [engl. *non-govermental organization* "valtion ulkopuolinen organisaatio"] ihmisten vapaaehtoiseen toimintaan perustuva kansallinen tai kansainvälinen järjestö, jonka tavoitteena ei ole taloudellinen voitto vaan yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Kansalaisjärjestöistä käytetään lyhennettä NGO niihin viittaavan englanninkielisen termin perusteella. *60, 96, 98–99, 164, 168*

kansalaisvalta ks. *politeia 20–21*

kansalaistottelemattomuus julkista, moraaliin vetoavaa lain rikkomista, jonka tavoitteena on kiinnittää yhteiskunnan huomio vakavana pidettyyn epäkohtaan *156–157*

kansalaisten velvollisuudet velvollisuudet, joita kansalaisilla on valtiota ja toisiaan kohtaan. Kansalaisvelvollisuudet voivat olla joko lakisääteisiä tai perustua toivottuun yleiseen tapaan. Demokratiassa kansalaisvelvollisuuksia voivat olla esimerkiksi julkinen keskustelu, lakien noudattaminen ja poliittinen osallistuminen. Suomessa laissa säädettyjä kansalaisvelvollisuuksia ovat esimerkiksi oppi- ja asevelvollisuus sekä hädässä olevan ihmisen auttaminen. *87–88*

kansallinen demokratia valtiollisella tasolla koko kansakuntaa koskeva päätöksenteon muoto. Ks. *paikallinen demokratia* ja *ylikansallinen demokratia*. *91–92*

kansallissosialismi eli **natsismi** Saksassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen kehittynyt poliittinen ideologia. Natsismi on fasistinen rotuoppia kannattava rasistinen aatesuuntaus, joka lainasi talouden järjestämisessä elementtejä sekä sosialismista että kapitalismista. Ks. *fasismi*. *64–67, 69, 152*

kansallisvaltio ajatus valtiosta kulttuurisesti yhtenäisenä yhteisönä. Ks. *nationalismi*. *61, 63, 159, 161*

kansanvalta ks. *demokratia 14–15, 20–21, 26, 31, 36–38, 86–97, 107–110, 140, 156*

kansanäänestys päätöksenteon muoto, jossa äänioikeutetut kansalaiset äänestävät jostain asiasta *37, 90*

kapitalismi [lat. *caput* "pään"] yksilön vapauteen ja omistusoikeuteen perustuva talousjärjestelmä, jonka keskeisiä elementtejä ovat palkkatyö, tuotannon ja omaisuuden yksityinen omistusoikeus sekä toiminta kilpailevilla markkinoilla. Ks. *sosialismi*. *48–53, 66, 106, 110*

karisma [kreik. *khárisma* "jumalallinen lahja"] yksilön viehätysvoima tai vakuuttavuus, jonka avulla hän saa muiden luottamuksen puolelleen. Karisma perustuu yksilön ihailtaviin piirteisiin, kuten hyvään puhetaitoon, rohkeuteen tai sotasankaruuteen. Max Weberin mukaan karisma on yksi vallan legitimiteetin lähteistä. *122–123*

kategorinen imperatiivi Immanuel Kantin etiikan keskeinen käsite. Kategorinen imperatiivi on ehdoton moraalilaki, jota on noudatettava kaikissa tilanteissa, ja se perustuu järkeen. Kant esitti kategoriselle imperatiiville kolme erilaista muotoilua, joista kaksi tunnetuinta ovat: (1) *toimi vain sellaisen periaatteen mukaan, jonka voit tahtoa tulevan yleiseksi laiksi* ja (2) *älä koskaan käytä toista ihmistä vain välineenä, vaan aina päämääränä sinänsä*. *42*

kehäpäätelmä argumentaatiovirhe, jossa johtopäätöstä on käytetty yhtenä premisseistä *156*

keskusjohtoisuus (usein taloudellista) toimintaa ohjaavan vallan keskittyminen tietylle joukolle. Ks. *suunnitelmatalous*. *51, 66*

kestävä kehitys ohjattua yhteiskunnallista kehitystä, jonka tavoitteena on taata tuleville sukupolville vähintään yhtä hyvät elinolosuhteet kuin nyt vallitsevat. Ks. *sosiaalinen kestävyys, taloudellinen kestävyys* ja *ekologinen kestävyys*. *160, 168–169*

kiihkeys yksi Platonin kolmesta sielun osasta. Kiihkeys, tunnesielu tai intosielu sijaitsee rinnassa. Sen vastaa tunteista ja tavoittelee kunniaa. Intosielun hyve on rohkeus, ja Platonin ihannevaltiossa kiihkeyttä valtiossa vastaavat sotilaat. *14, 16*

klassinen liberalismi Euroopassa 1600-luvulta alkaen muodostunut filosofinen suuntaus ja poliittinen aate, jonka perusperiaatteita ovat yksilönvapaus, yksityinen omistusoikeus sekä vapaa kaupankäynti. Klassinen liberalismi korosti myös yksilöiden järkeä sekä kykyä päättää omista asioistaan. *46–51*

kolmannen aallon feminismi kolmas merkittävä ajanjakso, jolloin feministiset ideat, teoriat ja poliittinen toiminta olivat laajasti esillä julkisessa keskustelussa lukuisten feinististen vaikuttajien ansiosta. Sen katsotaan alkaneen 1990-luvun alussa, eikä se koostu selkeärajaisista liikkeistä. Kolmannen aallon feministit ovat kyseenalaistaneet ensimmäisen ja toisen aallon feinistien hyväksymän jaottelun sosiaaliseen ja biologiseen sukupuoleen. Ks. *ensimmäisen aallon feminismi, kolmannen aallon feminismi, sosiaalinen sukupuoli* ja *biologinen sukupuoli*. *137–139*

kolonialismi [lat. *colonia* "siirtomaa"] valtion, tai muun poliittisen voiman toimintaa, jossa otetaan haltuun aiemmin muille kuuluneita alueita. Kolonialismissa valtasuhteet ovat usein epätasa-arvoiset ja valtaa pitävät saattavat riistää tai muuten hyväksikäyttää alkuperäisväestöä. Ks. *imperialismi*. *67*

kolonisaatio valtion tai alueen haltuunotto toisen valtion toimesta. Vallatusta alueesta käytetään usein nimeä siirtokunta tai siirtomaa. *67*

kommunismi [lat. *communis* "jaettu" tai "yhteinen"] poliittinen ja taloudellinen järjestelmä, jonka tavoitteena on yhteiskuntaluokkien ja lopulta valtion poistaminen. Kommunismin keskeisiä piirteitä ovat yhteisomistus, tasa-arvo ja yhteisöllisyys. Termiä kommunismi käytetään joskus synonyymina sosialismille. Ks. *sosialismi*. *52, 64, 104*

kommunitarismi [engl. *community* "yhteisö" tai "yhteisöllisyys"] filosofinen suuntaus, joka korostaa yhteisön merkitystä suhteessa yksilöön. Kommunitarismin mukaan yksilön identiteetti ja arvot muodostuvat yhteisön kautta, toisin kuin liberalismissa, jossa tämän vaikutussuhteen nähdään tapahtuvan toisinpäin, yksilöstä yhteisöön. *101, 104, 106*

konservatismi [lat. *conservare* "säilyttää"] perinteitä ja yhteisiä arvoja korostava ideologia, jossa suhtaudutaan epäilevästi nopeaan yhteiskunnalliseen muutokseen *100, 102–104*

konteksti [lat. *contextus* "yhteen kutominen"] asiayhteys *102*

kontekstuaalinen asiayhteydestä riippuvainen *13*

korrektiivinen oikeudenmukaisuus ihmisten vapaaehtoista toimintaa, kuten sopimuksia ja lakeja, koskeva oikeudenmukaisuuden osa-alue. Korrektiivinen oikeudenmukaisuus painottaa tasapuolisuutta ja sen takaamista, että ihmisillä on ja pysyy se, mikä heille lain mukaan kuuluu. *75*

kosmopoliittisuus [kreik. *kosmopolitês* "maailman kansalainen"] ks. *maailmankansalaisuus 158–161*

kukoistus [kreik. *eudaimonía*] Aristoteleen ja monien muidenkin hyve-etiikan kannattajien mukaan elävät olennot pyrkivät luonnostaan kukoistukseen eli onnellisuuteen tai eudaimoniaan. Eudaimonia on itsessään arvokas tila, joka saavutetaan elämällä hyveellisesti lajille tyypillisellä tavalla. *18*

kuningaskunta yksi Aristoteleen luettelemasta kuudesta valtiomuodosta. Kuningaskunnassa on vain yksi hallitsija. Kuningaskunta on Aristoteleen mukaan hyvä valtiomuoto, koska siinä hallitsija tavoittelee yleistä etua eikä vain omaa etuaan. Toisin sanoen kuningas on hyvä yksinvaltias. Kuningaskunnan huono vastinpari on tyrannia. *20–21*

kuviteltu yhteisö Politiikantutkija Benedict Andersonin käsite. Anderson viittaa termillä nationalismin kannattajien ihannoimaan yhtenäiseen kulttuuriin, jota ei oikeasti ole olemassa. Käsitys yhtenäiskulttuurista syntyy, kun ihmiset kuvittelevat kansan tietynlaiseksi ja samaistuvat siihen eli kokevat sen omakseen. *61*

laki velvoittava sääntö, jonka on asettanut jokin valtion viranomainen kuten kuningas tai parlamentti *13*

lainkäyttövalta valtiollisen vallankäytön osa-alue. Lainkäyttövallan tarkoituksena on ehkäistä sitä, etteivät ihmiset ota lakia omiin käsiinsä ja taata puolueeton päätös siitä, mikä on lain mukaista. Lainkäyttövaltaa käyttävät tuomioistuimet. *61*

lainsäädäntövalta valta säätää voimaan tulevat lait. Suomessa lainsäädäntövalta on eduskunnalla sekä vähäisessä määrin myös presidentillä ja valtioneuvostolla. Ks. *vallan kolmijako*. *40–41, 89–90*

laissez-faire [ransk. ”antaa tehdä”] vapaan markkinatalouden ja kapitalismin malli tai suuntaus, jonka mukaan valtion rooli on pidettävä talouden toiminnassa mahdollisimman pienenä *48*

legitimiteetti oikeutus tai hyväksyttävyys. Yhteiskuntafilosofiassa legitimiteetillä tarkoitetaan sitä, missä määrin kansalaiset hyväksyvät vallitsevan poliittisen järjestelmän ja arvostavat sitä. *22, 92–94, 96, 122–123*

legitiimi [lat. *legitimare* ”tehdä lailliseksi”] laillinen tai lainmukainen *92, 96, 122–123, 146–148*

legitiimi auktoriteetti kansalaisten tunnustama ja hyväksymä vallanpitäjä, oikeus hallita, oikeutettu hallinta *46–148*

lehdistönvapaus tiedotusvälineiden vapaus valtaapitävien painostuksesta ja sensuurista. Lehdistönvapaus on usein kirjattu perustuslakiin. Lehdistönvapautta pidetään erityisen tärkeänä demokratialle. *64, 90, 140*

liberaali [lat. *liber* ”vapaa”] liberalismin kannattaja, vapaamielinen *27, 103*

liberaalifeminismi feministinen poliittinen liike ja teoria. Liberaalifeministit uskovat, että naiset ovat miesten tavoin rationaalisia olentoja, ja siksi miehillä ja naisilla tulisi olla samat oikeudet ja velvollisuudet lain edessä. Liberaalifeminismin kannattajien mukaan naisten alistettu asema johtuu pääsääntöisesti siitä, ettei naisia ole koulutettu miesten tavoin, eivätkä miehet ole antaneet naisille mahdollisuutta pyrkiä samanlaisiin tehtäviin yhteiskunnassa. Ks. *ensimmäisen aallon feminismi*. *129–134*

liberaalikonservatismi poliittinen aate, jossa yhdistyvät talousliberalismi ja arvokonservatismi. Ks. *talousliberalismi* ja *konservatismi*. *109*

liberalismi [lat. *liber* ”vapaa”] yksilönvapautta korostava filosofinen ja poliittinen suuntaus, jonka mukaan ihmiset ovat synnynnäisesti tasa-arvoisia ja autonomisia. Liberalismissa katsotaan, että kaikille on taattava perustavanlaatuisia vapausoikeuksia, kuten sananvapaus, uskonnon ja omantunnon vapaus, vapaus väkivallasta ja taloudellisia vapauksia. Liberalismissa tehdään vahva erottelu yksityisen ja julkisen välillä. Yksilö voi kannattaa liberalismia tietyn asian suhteen ilman, että hän kannattaa liberalismia kaikkien asioiden suhteen. Esimerkiksi talousliberalisti voi olla arvokonservatiivi. *32, 46–51, 100–106*

libertarismi [engl. *liberty* ”vapaus”] poliittinen ja filosofinen näkemys, joka korostaa omistusoikeutta ja yksilön vapauksia ja pyrkii vähentämään valtion roolia ja pakkoa niin paljon, kuin se on mahdollista. Libertarismin kannattajien mukaan talouden ja politiikan pitäisi perustua yksilöiden itse tekemiin sopimuksiin ja vapaaseen kilpailuun. Valtion tehtävät pitäisi lähtökohtaisesti yksityistää eli antaa yritysten ja yksilöiden hoidettavaksi. Libertarismi on eräs liberalismin muoto. Liberalismi kattaa kaikki poliittiset ja filosofiset ajatussuuntaukset, jotka korostavat yksilön vapauksia ja oikeuksia. Liberalismi ei kuitenkaan välttämättä edellytä vapaata markkinataloutta ja valtion tehtävien minimointia. Ks. *anarkismi* ja *anarkokapitalismi*. *80–82, 104–106*

Locken ehto tai **Locken provisio** John Locken omaisuuden kartuttamista koskeva periaate, jonka mukaan jokainen saa kasvattaa omaisuuttaan kunhan ei tee sitä muiden hyvinvoinnin kustannuksella ja muille jää riittävästi samanlaatuisia hyödykkeitä *46*

lopputuloksen tasajako tai **lopputulosten tasa-arvo** jakoperiaate, jonka mukaan kaikki saavat yhtä paljon jaettavia hyödykkeitä *77*

luomu lyhennesana sanasta ’luonnonmukainen’. Luomulla tarkoitetaan luonnonmukaista maataloutta ja sen tuotteita. *166*

luonnollinen laki yleispätevä ajasta ja paikasta riippumaton moraalinen periaate, joka löytyy luonnosta tai ihmisluonnosta. Ajatus luonnollisesta laista löytyy jo antiikin Kreikan filosofiasta, mutta sen merkittävin kehittäjä lienee Tuomas Akvinolainen. Keskiajalta lähtien luonnollisella lailla on yleensä tarkoitettu Jumalan säätämää lakia. Luonnollista lakia ei pidä sekoittaa tieteen tutkimiin luonnonlakeihin. *28–30*

luonnollinen oikeus John Locken yhteiskuntafilosofiassa oikeus, joka on johdettu luonnollisesta laista. Luonnollisella oikeudella voidaan myös viitata näkemykseen, jonka mukaan kaikille ihmisille kuuluvat samat oikeudet, kuten oikeus elämään, vapauteen ja omaisuuteen, riippumatta heidän yksilöllisistä piirteistään kuten sukupuolesta, kulttuurista tai etnisyydestä. Ks. *luonnollinen laki*. *28–30, 46*

luonnollinen velvollisuus velvollisuus, joka on johdettu luonnollisesta laista tai luonnollisista velvollisuuksista. Ks. *luonnollinen laki* ja *luonnollinen oikeus*. *28–29*

luonnon laki Thomas Hobbesin käyttämä käsite. Luonnon laki on järjen sanelema periaate tai sääntö sille, miten ihminen pystyy käytännössä parhaiten säilyttämään henkensä. Luonnon laki siis tavallaan kertoo, miten luonnonoikeus voidaan parhaiten toteuttaa. Luonnon lakeja on useita. Ks. *luonnonoikeus*. *25*

luonnonoikeus Thomas Hobbesin käyttämä käsite. Luonnonoikeus on jokaisen ihmisen luonnollinen oikeus toimia järkeväksi näkemällään tavalla henkensä säilyttämiseksi. Luonnonoikeus tarkoittaa vain sitä, ettei lähtökohtaisesti mikään velvollisuus rajoita yksilön toimintaa. Luonnonoikeus on täysin rajoittamaton, koska periaatteessa mikä tahansa voi edistää hengissä selviämistä. Ks. *luonnon laki*. *24–25*

luonnontila yhteiskuntasopimusteoreetikkojen käyttämä käsite, jolla viitataan ennen yhteiskuntasopimuksen solmimista vallinneeseen tilaan *23–25, 27–30, 34–35, 42–43*

maailmankansalaisen etiikka maailmankansalaisen moraali tai sen filosofinen tutkimus. Mikäli maailmankansalaisen etiikalla tarkoitetaan maailmankansalaisen moraalikoodistoa, siihen yleensä sisältyy jokaisen ihmisen kunnioittaminen, näkemys maailmanlaajuisesta oikeudenmukaisuudesta sekä pyrkimys sen toteuttamiseen. Ks. *maailmankansalaisuus*. *160–161*

maailmankansalaisuus näkemys, jonka mukaan kaikki ihmiset joko ovat tai heidän pitäisi olla saman koko maailman kattavan yhteisön jäseniä. Maailmankansalaisten yhteisön ajatellaan yleensä perustuvan todellisuudessa tai ihanteellisesti jaettuihin poliittisiin instituutioihin, moraaliarvoihin, kaupankäyntiin tai yhteiseen kulttuuriin. Ks. *maailmankansalaisen etiikka*. *158–161*

maapalloistuminen ks. *globalisaatio 158–160, 163–167*

mahdollisuuksien tasa-arvo käsitys, jonka mukaan oikeudenmukaisen yhteiskunnallisten hyvien jaon on mahdollistettava ihmisten tasa-arvoiset mahdollisuudet pärjätä elämässä ja hyödyntää jaettuja hyviä. Mahdollisuuksien tasa-arvon mukaan ihmisen syntyperä, etuoikeutettu asema, etnisyys, ikä, seksuaalisuus tai muiden ihmisten ennakkoluulot, eli tosin sanoen mikään, mikä ei ole ihmisen omasta valinnasta johtuvaa, ei saisi vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa elämässä ja yhteiskunnalliseen asemaansa. Näin ollen yksilölle, jolla on heikommat lähtövalmiudet, on annettava enemmän resursseja, jotta hänellä olisi tasa-arvoiset mahdollisuudet pärjätä elämässä. Mahdollisuuksien tasa-arvo sisältää myös ajatuksen tasa-arvoisista sosiaalisista suhteista. Tämä tarkoittaa sitä, että jokaista ihmistä tulisi arvostaa yksilönä riippumatta hänen erilaisuudestaan tai erityistarpeistaan. *82–83*

manipulointi [lat. *manipulus* "kourallinen"] ihmisten uskomusten, tavoitteiden ja käyttäytymisen tarkoituksellista ohjailua epärehellisin tai henkisesti väkivaltaisin keinoin *114*

markkinat taloustieteen käsite, jolla tarkoitetaan hyödykkeiden vaihtamista ja hinnan muodostumista ostajien ja myyjien välillä *48–49, 106*

marxilaisuus tai **marxismi** Karl Marxin kirjoituksiin pohjautuva sosialistinen aatejärjestelmä tai ideologia. Ks. *dialektinen materialismi, historiallinen materialismi* ja *sosialismi*. *52–54*

materialismi [lat. *materialis* "aineellinen"] metafyysinen näkemys, jonka mukaan kaikella olemassa olevalla on aineellinen perusta. Materialismi on eräänlaista monismia. Ontologista monismia ei pidä sekoittaa kulttuurimonismiin. *53–54*

media [lat. *medium* "keskellä"] viestintä tai viestinnän väline, joukkotiedotusvälineet ja sosiaalinen media. *90, 107, 116, 133, 140–141, 163–164*

misogynia [kreik. *miséo* (vihaan) + *gyné* (nainen)] naisviha *127*

monarkia [kreik. *mónos* (yksin) + *arkhein* (hallita)] kuningaskunta *21, 26, 31*

monietninen useita kansoja tai etnisiä ryhmiä koskeva, sisältävä tai kattava. Ks. *etnisyys*. *163*

monikulttuurisuus eli **kulttuurinen monimuotoisuus** tila, jossa samassa yhteiskunnassa esiintyy useita eri kulttuureita. Toisinaan ilmaisua monikulttuurisuus käytetään myös normatiivisessa mielessä. Tällöin sillä ilmaistaan kulttuurisen monimuotoisuuden olevan hyvä asia. *103, 158, 161*

monismi tai **kulttuurimonismi** [kreik. *mónos* "yksin" tai "ainoastaan"] näkemys, jonka mukaan jokaisessa yhteiskunnassa pitäisi vallita vain yksi kulttuuri ja yhdet arvot, ja maahanmuuttajien on sopeuduttava maassa vallitsevaan kulttuuriin ja sen arvoihin *163*

moraali [lat. *mores* "tavat"] yksilön tai yhteisön käsitys oikeasta ja väärästä *28*

moraalifilosofia ks. *etiikka 74*

moraalinen moraalia koskeva tai siihen kuuluva; moraalin mukainen; eettinen; hyveellinen *57*

musta feminismi 1970-luvulla syntynyt feminismin suuntaus, jonka mukaan kaikki naiset eivät ole olemuksellisesti samanlaisen syrjinnän kohteena, eikä naisiin kohdistuvan sorron poistaminen korjaa samalla muuta eriarvoisuutta. Musta feminismi pitää erilaisia syrjinnän muotoja toisiinsa kietoutuneina. Täten sukupuolten välistä tasa-arvoa ei voi saavuttaa niin kauan kuin ihmisiä syrjitään esimerkiksi ihonvärin, iän, yhteiskuntaluokan, seksuaalisen suuntautumisen, uskonnon tai jonkin muun tekijän nojalla. Yhdentyyppisen sorron lopettaminen edellyttää myös muunlaisen syrjinnän poistamista, eikä erilaisia alistamisen muotoja voi poistaa tismalleen samoin keinoin. Musta feminismi lasketaan osaksi toisen aallon feminismiä. Ks. *toisen aallon feminismi*. *135*

nationalismi eli **kansallisuusaate** essentialistinen kansan merkitystä ja "todellista" olemusta korostava ideologia, joka tähtää kansan itsemääräämisoikeuden saavuttamiseen. Ks. *essentialismi* ja *kuviteltu yhteisö. 61–63, 68–69, 102, 166*

natsismi [saks. *Nationalsozialist* "kansallissosialisti"] Ks. *kansallissosialismi 64–67, 69, 152*

negatiivinen rauha rauhantila joka on vain sodan, tappamisen tai väkivallan poissaoloa. Ks. *positiivinen rauha*. *154*

negatiivinen sanktio seuraamus, joka aiheutuu normin rikkomisesta. Negatiivinen sanktio voi olla esimerkiksi toruminen, kummastelu, pilkkaaminen tai muu rangaistus. *84–85*

negatiivinen stereotyyppi kielteinen tai huonona pidetty yleinen piirre. Ks. *stereotyyppi*. *67*

negatiivinen vapaus Isaiah Berlinin käyttämä termi. Negatiivinen vapaus on vapautta jostain, kuten vapautta kielloista ja estoista. Se on rajoitteiden poissaoloa. Ks. *positiivinen vapaus*. *32–33*

niukkuus taloustieteen käsite, jossa hyödykkeitä, kuten tuotteita tai palveluita, on vähemmän tarjolla kuin niille on kysyntää. Niukkuus on kaupankäynnin ehto, sillä mikäli jotain olisi saatavissa rajoittamattomasti ja ilmaiseksi, siitä ei syntyisi kaupankäyntiä. *49, 79*

Nolanin kartta David Nolanin luoma poliittinen kaavio, jonka tarkoituksena on laajentaa perinteistä oikeisto-vasemmisto-erottelua. Nolanin kartassa on kaksi akselia, joista toinen kuvaa yksilön suhtautumista talouteen ja toinen sosiaalisiin arvoihin. *101*

normi ohje tai säädös, jonka tarkoituksena on saada ihmiset käyttäytymään tietyllä tavalla *93, 120, 131, 137, 139*

näennäistiede toiminta ja tällaisen toiminnan tulokset, joita väitetään tieteellisiksi, vaikka niillä ei ole tieteellisiltä teorioilta tai menetelmiltä vaadittua oikeutusta *54*

näkymätön käsi Adam Smithin käsite, jolla hän halusi kuvata yksilöiden valintojen seurausten tahattomia, yhteisöllisesti hyödyllisiä seurauksia. Taloudessa tämä tarkoittaa Smithin mukaan sitä, että kapitalismissa markkinoilla tapahtuva yksilöiden oman edun tavoittelu johtaa koko yhteiskunnan hyötyyn. *48*

objekti kohde *128, 131*

objektiivinen yksilöstä riippumaton *78, 140*

oikeisto poliittisten ideologioiden kaksijaon perinteinen toinen laita vastakohtana vasemmistolle. Oikeiston perusperiaatteina on pidetty konservatismia, talousliberalismia, kansallismielisyyttä ja valtion vähäistä roolia. Ks. *konservatismi, talousliberalismi*, *nationalismi* ja *vasemmisto*. *100*

oikeudenmukaisuus hyvänä ja reiluna pidetyt yksilöiden ja yhteisöjen väliset suhteet ja teot. Oikeudenmukaisuuden lähtökohtana on usein käsitys ihmisten välisestä tasa-arvosta. Ks. *distributiivinen-, korrektiivinen-* ja *retributiivinen oikeudenmukaisuus. 13–15, 18, 74–85, 92–93*

oikeus jotain, mihin joku on oikeutettu. Jokaista oikeutta vastaa aina jokin velvollisuus. *13, 24–25, 28–30, 46, 88–89*

oikeusvaltio valtio, jossa ihmisten perusoikeudet on määritelty perustuslaissa, ihmisten oikeusturva on taattu puolueettomilla tuomioistuimilla. Lisäksi oikeusvaltiossa valtiovalta sekä kansalaiset pääsääntöisesti noudattavat lakia. *88–90, 105*

oligarkia eli **harvainvalta** yksi Aristoteleen luettelemasta kuudesta valtiomuodosta. Oligarkiassa vain rikkaat hallitsevat. Oligarkia on Aristoteleen mukaan huono valtiomuoto, koska siinä hallitsijat tavoittelevat vain omaa etuaan yhteisen edun kustannuksella. *20–21*

omistusoikeus laissa henkilölle tai henkilöille taattu valta johonkin aineelliseen tai aineettomaan omaisuuteen. Yhden ihmisen kohdalla puhutaan yksityisomistuksesta ja usean henkilön kohdalla yhteisomistuksesta. *39, 45–51, 105–106*

paikallinen demokratia valtiota pienemmissä yhteisöissä, kuten kouluissa tai työpaikoilla, toteutettu ja näitä yhteisöjä koskeva päätöksenteon muoto. Ks. *kansallinen demokratia* ja *ylikansallinen demokratia*. *91–92*

panoptikon [kreik. *pan* (kaikki) + *opticon* (nähdä)] filosofi Jeremy Benthamin suunnittelema vankilatyyppi. Vankila on ympyrän muotoinen, ja sen keskellä on valvontatorni. Sellit on sijoitettu tornin ympärille niin, että tornista on suora näköyhteys jokaiseen selliin. Torni on pimennetty, mutta sellit ovat valaistuja. Näin ollen vankeja voidaan valvoa aina, mutta vangit eivät tiedä, milloin heitä valvotaan. *119*

pasifismi eli **rauhanaate** on ajattelutapa ja poliittinen liike, joka vastustaa sotia ja väkivaltaa *103, 144–146, 152–154*

pasifisti [ransk. *pacifique* "rauhallinen", "rauhanomainen" tai "rauhaa rakastava"] pasifismin kannattaja *152–154*

patriotismi eli **isänmaallisuus** oman valtion elämäntapojen ja kulttuurin arvostaminen. Patriotismiin liittyy ajatus oman maan puolustamisesta ja siitä, että on valmis uhrautumaan oman maan puolesta. *63, 166–167*

peloteteoria preventioteorioihin kuuluva rangaistusteoria. Sen mukaan rangaistuksen tehtävänä on ennaltaehkäistä rikosten tekemistä. Ennaltaehkäisevä vaikutus perustuu siihen, etteivät ihmiset halua rangaistusta, kuten sakkoa tai vankeutta ja pidättäytyvät sen vuoksi rikosten tekemisestä. *84–85*

performatiivinen [engl. *perform* "suorittaa", "tehdä", "panna täytäntöön", "näytellä" tai "saada aikaan"] jokin asia, joka on todellinen vain siinä määrin, kuin se suoritetaan. Judith Butlerin mukaan sukupuoli on performatiivinen. Käsite tulee alun perin kielifilosofi J. L. Austinilta, jonka mukaan osa ilmaisuista on performatiiveja. Tällaiset ilmaisut eivät vain kuvaa todellisuutta, vaan ne myös muokkaavat sitä. Esimerkiksi kun pappi julistaa avioparin vihityksi, hän saa samalla sen aikaan, että kyseiset ihmiset ovat tosiasiassa tämän jälkeen naimisissa. Butler laajentaa performatiivin käsitettä kielen ulkopuolelle niin, että se käsittää myös muuta ihmisten toimintaa, normeja ja vuorovaikutusta. *139*

perinne eli **traditio** tapa, toimintamalli tai käsitys, joka on yleensä peritty tai opittu toisilta oman yhteisön jäseniltä ja jolla on tavallisesti jokin symbolinen merkitys. *18, 61, 102–104, 122, 131–132, 144*

perusoikeus valtion perustuslaissa taatut kansalaisten oikeudet *88, 96, 152, 160*

perusta tai **perusrakenne** Karl Marxin käyttämä nimitys tuotantovälineistä ja tuotantosuhteista, joihin kuuluvat työnjako, työehdot ja tuotantovälineiden omistaminen. Marxin teorian mukaan perusrakenne määrittää yhteiskunnan ylärakenteen. Ks. *historiallinen materialismi* ja *ylärakenne*. *53*

perustuslaki lakien kokoelma, joka määrittää ne pohjimmaiset ja perustavimmat periaatteet, joiden mukaan yhteiskunta on järjestetty. Yleensä perustuslaki kuvaa muun muassa valtiomuodon, eli onko kyseessä esimerkiksi monarkia vai tasavalta, perusoikeudet ja vallan jakautumisen. Perustuslain muuttaminen on lähes poikkeuksetta vaikeampaa kuin muiden lakien säätäminen. *31, 89, 146, 148*

perusvapaudet John Rawlsin mukaan kaikille ihmisille kuuluvat vapaudet ja oikeudet, esimerkiksi uskonnon-, mielipiteen- ja omatunnonvapaus, oikeus äänestää ja tulla kohdelluksi lain mukaisesti. Ks. *perusoikeus* ja *vapausperiaate*. *47, 79–80*

pluralismi tai **kulttuuripluralismi** näkemys, joka yhdistelee kulttuurimonismin ja -relativismin myönteisiä piirteitä. Pluralismin mukaan erilaisia kulttuureita, arvoja ja moraalisia näkemyksiä on kunnioitettava johonkin pisteeseen saakka, mutta tästä huolimatta on universaaleja moraaliperiaatteita, jotka pätevät aina ja kaikissa kulttuureissa. *163*

poliittinen eläin [kreik. *zoon politikon*] Aristoteleen mukaan ihminen, tai tarkalleen ottaen mies, on poliittinen eläin. Tämä tarkoittaa, että ihmisten luontoon tai olemukseen kuuluu se, että he osallistuvat politiikkaan, eikä ihminen voi saavuttaa onnellisuutta, kukoistusta tai eudaimoniaa toimimatta tämän luontonsa mukaisesti. Ks. *kukoistus*. *19*

poliittinen eliitti tosiasiallista poliittista valtaa käyttävä pieni ryhmä. Ks. *eliitti*. *96, 109*

poliittinen valta ks. *lainsäädäntövalta 40–41, 89–90*

polis antiikin Kreikan kaupunkivaltio, johon kuului kaupunki ja sen lähiympäristö *19*

politeia eli **kansalaisvalta** yksi Aristoteleen luettelemasta kuudesta valtiomuodosta. Politeiassa keskiluokka hallitsee joko yksin tai rikkaiden ja köyhien kanssa. Politeia on Aristoteleen mukaan hyvä valtiomuoto, koska siinä hallitsijat tavoittelevat yhteistä etua eivätkä vain omaansa. *20–21*

politiikka [kreik. *politikos* "kaupunkivaltioon liittyvä"] jonkin tai joidenkin aatteiden mukaista toimintaa, jonka tarkoituksena on yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Suppeammin käsitettynä politiikka on yhteiskunnan asioiden hoitamista lainsäädännön muuttamisen kautta. *11, 18–19, 95*

populismi [lat. *populus* "kansa"] kansan suosioon tähtäävää poliittista toimintaa, jonka perusstrategioita ovat syytökset elitismistä sekä näyttäytyminen äänitorvena niille, jotka ovat jääneet eliitin ulkopuolelle, vetoaminen "todelliseen" kansaan ja vallan palauttamiseen kansalle, sekä valtamedian väittäminen epäluotettavaksi. Populismissa tarjotaan usein helpon kuuloisia ja yksinkertaisia ratkaisuja monimutkaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. *107–109*

positiivinen laki ihmisten laatima laki. Termi positiivinen laki on Tuomas Akvinolaisen kehittämä. *29*

positiivinen rauha rauhantila, joka ei ole vain sodan, tappamisen tai väkivallan poissaoloa. Näiden lisäksi positiivisella rauhalla on muitakin ehtoja kuten sisäisen väkivallan tukahduttaminen, tyyneys, hyväntahtoisuus, inhimillinen kukoistus ja yhteistyö. Ks. *negatiivinen rauha*. *154*

positiivinen stereotyyppi myönteinen tai hyvänä pidetty yleinen piirre. Ks. *stereotyyppi*. *67*

positiivinen vapaus Isaiah Berlinin käyttämä termi. Positiivinen vapaus on vapautta johonkin, kuten vapautta saada koulutusta tai terveydenhuoltoa, tai vapautta osallistua itseä koskevaan päätöksentekoon. Se on vapautta toimia tahtonsa mukaisesti ja toteuttaa itseään. Ks. *negatiivinen vapaus*. *32–33*

preventioteoria [ransk. *prévention* "estäminen"] rangaistusteoria, jonka mukaan rangaistuksen tehtävänä on estää tai ehkäistä rikosten tekemistä tulevaisuudessa. *84–85*

profeetta ihminen, joka jonkin uskonnon mukaan välittää yliluonnolliselta taholta tulevan viestin. Profeetat ovat toimineet toisinaan uskonnollisina ja maallisina johtajina. *122*

proletariaatti eli **työväenluokka** Marxin yhteiskuntateoriassa yhteiskuntaluokka, joka omistaa ainoastaan työvoimansa *49–50, 52–53*

propaganda yleistä mielipidettä ohjaamaan pyrkivää viestintää. Propaganda pyrkii yleensä jonkin aatteen tai opin edistämiseen. Propaganda perustuu usein valheisiin tai liioitteluun. *64, 116, 141*

protofeminismi termi, jota toisinaan käytetään feministisiä näkemyksiä ennakoivista ajattelutavoista. Koska sana 'feminismi' keksittiin vasta vuonna 1837, tätä edeltäneet ajattelijat tai poliittiset toimijat eivät voineet luonnehtia itseään tai työtään feministiseksi. Ks. *feminismi*. *127, 129*

pääoma taloustieteen käsite, jolla tarkoitetaan ihmisen valmistamia hyödykkeitä ja resursseja. Pääoma tarkoittaa useimmin rahallista omaisuutta tai tuotantovälineitä. Toisinaan puhutaan myös inhimillisestä pääomasta, kuten koulutuksesta, tai kulttuurisesta pääomasta, kuten tiedoista, taidoista ja sosiaalisista suhteista. *48, 158*

radikaalifeminismi feminismin suuntaus, jonka mukaan naisten sorto on kaikkein perustavanlaatuisin ja laajimmalle levinnein sorron muoto, ja sen kautta voidaan ymmärtää kaikki muut sorron tyypit. Lisäksi radikaalifeministit ajattelevat, että kaikki miehet sortavat ryhmänä kaikkia naisia, koska jokainen mies hyötyy naisten alistamisesta. Radikaalifeminismi kehittyi 1960-lopulla, ja se lasketaan osaksi toisen aallon feminismiä. Ks. *toisen aallon feminismi*. *134–135*

rasismi eli **rotusyrjintä** näkemys, jonka mukaan ihmisten rotu, etninen tausta tai biologiset eroavaisuudet oikeuttavat eriarvoisen kohtelun. Nykyisen biologisen tiedon mukaan ihmiset ovat geneettisesti niin samanlaisia, että eri roduista puhuminen on harhaanjohtavaa. *66–68*

rationaalinen järkevä, järjellinen *33, 48, 79–80, 94, 123*

rationaalinen johtajuus Max Weberin käyttämä käsite, jolla hän tarkoittaa lakiin perustuvaa johtajuutta. Muun muassa vaaleilla valitut poliitikot ja valtion virkamiehet ovat saaneet valtansa laillisia reittejä pitkin. Kun hallitsijan legitimiteetti perustuu lakiin, eli kun kyse on rationaalisesta johtajuudesta, hallitsijan valta on tyypillisesti ainakin osittain lain rajoittamaa. Vallankäyttäjä joutuu siis itsekin noudattamaan niitä lakeja, joiden nojalla hän on asemansa saanut. *123*

realismi [lat. *realis* "todellinen"] sodan filosofiassa realismi tarkoittaa kantaa, jonka mukaan moraaliset periaatteet eivät ohjaa sodankäyntiä. *144*

reformiteoria eli **terapeuttinen teoria** tai **korjaava teoria** preventioteorioihin kuuluva rangaistusteoria. Sen mukaan rangaistuksen tehtävänä on ennaltaehkäistä rikosten tekemistä. Ennaltaehkäisevä vaikutus perustuu siihen, että rangaistukset poistavat rikoksia tehneiltä ihmisiltä halun tai taipumuksen rikkoa lakia. *84–85*

reilu kauppa kaupankäynnin tapa, jossa tuotteen tuottajille pyritään takamaan kohtuullinen osuus tuotteen myynnissä saatavista voitoista. Reilulla kaupalla pyritään erityisesti auttamaan raaka-aineiden tuottajia köyhissä maissa. *165–166*

reilujen mahdollisuuksien periaate John Rawlsin periaate, jonka mukaan ihmisten väliset taloudelliset ja yhteiskunnalliset eriarvoisuudet eivät saa vaikuttaa heidän mahdollisuuksiinsa pyrkiä kaikille avoimiin yhteiskunnallisiin asemiin ja virkoihin. Esimerkiksi poliittista valtaa ei pitäisi pystyä ostamaan. Ks. *mahdollisuuksien tasa-arvo* ja *tasa-arvoperiaate. 79*

relativismi tai **kulttuurirelativismi** näkemys, jonka mukaan objektiivisia arvoja ei ole, vaan arvot ovat kulttuurisidonnaisia. Toisinaan kulttuurirelativismi ymmärretään myös normatiivisena kantana, jonka mukaan oman kulttuurin moraaliperiaatteista ja arvoista poikkeavia, tai jopa niiden kanssa ristiriidassa olevia toisten kulttuurien näkemyksiä ja toimintatapoja pitäisi suvaita. *163*

retributiivinen oikeudenmukaisuus väärintekijöiden rankaisemista koskeva oikeudenmukaisuuden osa-alue, jossa tutkitaan miksi, ketä ja miten tulisi rangaista *75*

retribuutioteoria [lat. *retributionem* "takaisin maksu"] rangaistusteoria, jonka mukaan rangaistuksen tehtävänä on hyvittää tai sovittaa tehty rikos *84–85*

revisionismi [engl. *revision* "tarkistus", "korjaaminen" tai "uudelleen muotoilu"] teoria oikeutetusta sodasta, jonka mukaan perinteiset kansainvälisissä sopimuksissa hyväksytyt oikeutetun sodan kriteerit eivät ole moraalisesti tyydyttäviä, ja niitä on korjattava. Revisionistit uskovat, että sota voi kuitenkin olla oikeutettu. Suuri osa revisionisteista pitää kansainvälisiä sopimuksia hyvinä käytännöllisistä syistä, vaikka ne ovatkin heistä moraalisesti ongelmallisia. *144–145*

ruhtinaskunta ruhtinaan hallitsema valtio tai alue. *71*

satelliittivaltio toisen valtion määräysvallassa oleva valtio. Ks. *imperialismi. 69*

seksismi sukupuoleen perustuva sorto. Seksisti ajattelee, että sukupuolten välillä on luontaisia eroja, ja tämä oikeuttaa sukupuolten välisen eriarvoisuuden. *127*

sektori tai **yhteiskunnallinen sektori** yhteiskuntaelämän osa-alue. Yhteiskunnallinen toiminta jaetaan neljään osa-alueeseen eli sektoriin, jotka ovat (1) markkinat ja yritystoiminta, (2) julkinen sektori ja valtiovalta, (3) vapaaehtoistoiminta ja kansalaisjärjestöt sekä (4) kotitaloudet, perhesuhteet ja intiimit suhteet. *98–99*

siviili henkilö, joka ei vastaa valtiollisesta voimankäytöstä. Laajimman määritelmän mukaan kaikki, jotka eivät ole asevoimissa, ovat siviilejä. Asevoimiin lasketaan sotilaat, poliisit ja rajavartijat. Toisinaan sodan ja terrorismin filosofiassa sodasta ja rauhasta päättäviä poliitikkoja ei myöskään lasketa siviileiksi. *149–152*

skeptisyys epäily, kyseenalaistaminen *111*

sodan filosofia filosofian osa-alue, joka tutkii sotaa *142–154*

sosiaalinen media viestintää, jossa käyttäjä voi olla yhtä aikaa sisällön vastaanottaja ja tuottaja. Perinteisten medioiden viestintä on ollut yksisuuntaista. Sosiaalisessa mediassa tuottajan ja vastaanottajan ero kuitenkin hämärtyy. *116, 141, 155, 163*

sosiaalinen kestävyys yksi kestävän kehityksen osa-alue. Sosiaalisen kestävyyden tarkoituksena on taata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvinvoinnin edellytykset, kuten perusoikeuksien ja tasa-arvon toteutuminen sekä mahdollisuus riittävään toimeentuloon, terveydenhuoltoon ja koulutukseen. *169*

sosiaalinen sukupuoli [engl. *gender*] yksilön sukupuoli-identiteetti. Sosiaaliseen sukupuoleen kuuluu käsitys siitä, millaiset roolit ja käyttäytymismallit ovat soveliaita tietyn sukupuolen edustajalle, mihin sukupuoleen yksilö kokee kuuluvansa ja minkä sukupuolen edustajaksi muut hänet luokittelevat. *135–137*

sosiaaliliberalismi poliittinen aate, jossa on sekä sosialismin että arvoliberalismin piirteitä. Hyvinvointivaltiota ja klassista liberalismia yhdistelevä ajatussuuntaus, jossa korostetaan valtion merkitystä yksilöiden turvaverkon ja mahdollisuuksien, kuten terveydenhuollon ja koulutuksen, ylläpitäjänä. Ks. *arvoliberalismi, hyvinvointivaltio, klassinen liberalismi* ja *sosialismi. 109*

sosialisaatio normien, tapojen, arvojen, ideologioiden ja ajattelumallien omaksuminen vuorovaikutuksessa muiden kanssa *136–137*

sosialismi yhteisöllisyyttä, tasa-arvoa ja yhteistyötä korostava aatesuuntaus ja talousjärjestelmä. Sosialismin ratkaisut talouden järjestämisessä perustuvat tuotantovälineiden yhteisomistukseen sekä jonkin asteiseen suunnitelmatalouteen. *49–54, 100, 106, 111*

sosialistinen feminismi feminismin suuntaus, joka yhdistää tiettyjä radikaalifeminismin ajatuksia marxilaisuuteen. Sosialistinen feminismi kehittyi 1960-luvulla, ja se lasketaan osaksi toisen aallon feminismiä. Sosialistisen feminismin mukaan naiset on pakotettu taloudellisesti riippuvaisiksi miehistä, eivätkä he tämän vuoksi voi olla vapaita. Esimerkiksi naisen yhteiskunnallinen luokka riippuu yleensä hänen aviomiehensä luokasta. Lisäksi naiset joutuvat tekemään palkattomia kotitöitä, joista miehet hyötyvät. Ks. *toisen aallon feminismi, marxilaisuus* ja *radikaalifeminismi*. *134*

Sota on pelkästään politiikan jatkamista toisin keinoin [saks. *"Der Krieg ist eine bloße Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln"*] yksi Carl von Clausewitzin esittämistä sodan määritelmistä. Määritelmän mukaan sodan tavoitteena on aina jonkin poliittisen päämäärän saavuttaminen. Toisin sanoen sota on siis vain väline jotain muuta tavoitetta varten. *134*

stereotyyppi tai **stereotypia** vahvasti yksinkertaistettu yleistävä määritelmä tai käsitys, joka ei todellisuudessa pidä paikkaansa *67*

stoalaisuus yksi antiikin merkittävimmistä filosofisista koulukunnista. Monien antiikin koulukuntien tavoin stoalaisten ensisijainen viesti oli elämänfilosofinen. Stoalaisten mukaan ihmisten on pyrittävä hyveelliseen elämään ja mielenrauhaan. He opettivat, että maailma on luonteeltaan deterministinen ja järjellinen, minkä vuoksi viisas ottaa tyynesti vastaan kaikki vastoinkäymiset. *160*

subjekti yksilö, yksittäinen henkilö, tekijä tai toimija *131, 139*

sukupuoli ks. *biologinen sukupuoli* ja *sosiaalinen sukupuoli 20, 76, 89, 129–139*

suora demokratia demokratian muoto, jossa kansalaiset äänestävät suoraan päätettävistä asioista. Suorassa demokratiassa valta on suoraan kansalla. Ks. *edustuksellinen demokratia*. *36–37, 90*

supervalta valtio, jolla on maailmanlaajuisesti huomattavan paljon vaikutusvaltaa suhteessa muihin valtioihin. Supervalta kykenee alistamaan toisia valtioita. Ks. *imperialismi. 69*

suvereeni yksilö tai hallinto, jolla on rajoittamaton päätäntävalta. *26–28, 36–37, 41*

suvereniteetti täydellinen ja muista riippumaton valta jollain alueella. Valtioiden itsemääräämisoikeus, esimerkiksi oikeus hoitaa sisäiset asiansa muiden puuttumatta. *61*

suunnitelmatalous eli **komentotalous** hajautetun markkinatalouden vastakohta. Suunnitelmataloudessa talouden osa-alueita, kuten tuotantoa ja kulutusta, ohjataan osittain tai kokonaan valtiollisen suunnitelman mukaan. *51*

symboli [lat. *symbolum* "merkki"] merkki, viittaa johonkin toiseen asiaan *164*

taloudellinen kestävyys yksi kestävän kehityksen osa-alueista. Sillä tarkoitetaan tasapainoista talouskasvua ilman velkaantumista ja pääomavarantojen ylikuluttamista sekä ympäristön kantokyvyn ja tulevien sukupolvien huomioimista taloudellisessa toiminnassa *169*

talous tavat ja rakenteet, jotka koskevat ihmisten välistä hyödykkeiden tuotantoa, jakelua, kulutusta ja vaihtamista. *44–54, 101, 106, 164–165, 169*

talousjärjestelmä mekanismit, joilla talous pyritään järjestämään. Ks. *kapitalismi, sosialismi* ja *talous*. *48–49, 58, 107*

talousliberalismi klassisen liberalismin talouteen liittyvien näkemysten mukainen aate, joka kannattaa yksityistä omistusoikeutta, vapaakauppaa ja valtion vähäistä roolia talouden sääntelyssä. Ks. *klassinen liberalismi*. *106*

tapa vakiintunut käytäntö. Tapa ei ole sama asia kuin moraali tai laki. *61, 161*

tasa-arvoperiaate toinen John Rawlsin kahdesta oikeudenmukaisuuden perusperiaatteesta. Tasa-arvoperiaatteen mukaan yhteiskunnalliset ja taloudelliset eriarvoisuudet on järjestettävä niin, että ne koituvat yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevien hyödyksi ja että jokainen voi reilun mahdollisuuksien tasa-arvon mukaisesti pyrkiä yhteiskunnan avoimiin asemiin ja virkoihin. Ihmisten hyvinvoinnin kasvattamisen pitää siis aina parantaa heikoimmassa asemassa olevien hyvinvointia, eikä kenelläkään saa olla synnynnäistä tai taloudellista etulyöntiasemaa päästä yhteisiä päätöksiä koskeviin virkoihin. *79*

tasajako jakoperiaate, jonka mukaan kaikki saavat yhtä suuren osan jaettavasta *77–78*

tasavalta valtiomuoto, jonka kansalaiset ovat tasa-arvoisia keskenään. Kaikki tasavallan asukkaat eivät kuitenkaan välttämättä voi olla kansalaisia. *71*

terrorismi [ransk. *terreur* ”pelko” tai ”kauhu”] hyväksytyimmän määritelmän mukaan terrorismi on johonkin päämäärään pyrkimistä aiheuttamalla pelkoa väkivallan kautta. Yleensä terroristien päämäärä on poliittinen. Terrorismin määritelmästä ei vallitse filosofien keskuudessa yksimielisyyttä. *56, 110, 149–152*

terrorismin filosofia filosofian osa-alue, joka tutkii terrorismia. Terrorismin filosofia on käsitellyt pääasiallisesti kahta kysymystä: (1) mitä terrorismi on ja (2) voiko terrorismi olla moraalisesti oikeutettua. *149–152*

tieteellinen sosialismi Friedrich Engelsin nimitys hänen ja Marxin teorialle yhteiskunnan rakenteesta ja kehityksestä. Termillä ’tieteellinen’ oli tarkoitus ottaa etäisyyttä utopistiseen sosialismiin. Ks. *utopistinen sosialismi*. *53–54*

tietämättömyyden verho John Rawlsin ajatuskoe, jossa yksilö kuvittelee, ettei tiedä esimerkiksi omaa etnisyyttään, sukupuoltaan, uskonnollisia ja poliittisia näkemyksiään tai varallisuuttaan. Ajatuskokeen tarkoituksena on löytää oikeudenmukaisen yhteiskunnan perusperiaatteet, jotka takaavat hyvän elämän kaikille ja jotka kaikki ihmiset valitsisivat riippumatta taustastaan. *78–80*

toimeenpanovalta lakien toimeenpaneminen eli toteuttaminen käytännössä. Suomessa toimeenpanovalta on hallituksella ja presidentillä. Ks. *vallan kolmijako*. *89–90*

toimintavalmius [engl. *capability*] yksilön kyky hyödyntää yhteiskunnallisia, kaikille kuuluvia perushyviä. Ks. *aineelliset hyvät* ja *aineettomat hyvät*. *82*

toinen ks. *toiseus 131*

toisen aallon feminismi toinen merkittävä ajanjakso, jolloin feministiset ideat, teoriat ja poliittinen toiminta olivat laajasti esillä julkisessa keskustelussa lukuisten feististen vaikuttajien ansiosta. Sen katsotaan alkaneen 1960-luvun alussa ja päättyneen 1980-luvulle. Merkittäviä toisen aallon taustatekijöitä olivat de Beauvoirin kirja *Toinen sukupuoli* ja liberaalifeminismin ongelmat. Toisen aallon feministit korostivat sitä, etteivät naisten koulutus ja lainsäädännön muuttaminen tasa-arvoiseksi riitä poistamaan naisten kokemaa sortoa. Toisen aallon feminismiin kuuluu useita liikkeitä, kuten radikaalifeminismi, musta feminismi, ekofeminismi, kulttuurifeminismi ja sosialistinen feminismi. Ks. *ensimmäisen aallon feminismi, kolmannen aallon feminismi, radikaalifeminismi, musta feminismi, ekofeminismi, kulttuurifeminismi, sosialistinen feminismi* ja *toiseus*. *131–137*

toiseus toisella tarkoitetaan teknisenä terminä jotakin ulkopuolista, erilaista tai vierasta. Toista pidetään yleensä myös toissijaisena tai huonona verrattuna tuttuun. Toisena on yleensä pidetty esimerkiksi maahanmuuttajia, tummaihoisia verrattuna valkoihoisiin, naisia verrattuna miehiin ja homoseksuaaleja verrattuna heteroseksuaaleihin. *131*

totaalikieltäytyminen Suomessa asevelvollinen kieltäytyy suorittamasta armeijaa ja siviilipalvelusta. Tästä seuraa enintään 173 päivää ehdotonta vankeutta. *157*

totalitarismi poliittinen järjestelmä, jossa valtion valta ulottuu yhteiskunnan kaikille aloille. Totalitarismissa yksilöiden oikeuksilla tai lehdistön vapaudella on hyvin vähän merkitystä. *63–65*

turvallinen elämä [ital. *vivere sicuro*] Niccolò Machiavellin käyttämä käsite. Turvallinen elämä viittaa sellaiseen yhteiskunnalliseen järjestykseen, jonka ruhtinaskunta voi korkeintaan tarjota asukkailleen. Turvallinen elämä perustuu vahvaan valtiolliseen johtoon, joka pitää tavallisen kansan ja ylimystön kurissa. Lisäksi yhteiskunnassa, jossa turvallinen elämä toteutuu, myös hallitsijan toimintaa säädellään lailla. Tällaisessa valtiossa kansalaiset on riisuttu aseista, jotta he eivät voi nousta ylimystöä tai ruhtinasta vastaan. Asevoimien keskittäminen hallitsijalle tekee kaikista valtion asukkaista riippuvaisia hänestä. Turvallinen elämä edellyttää myös sananvapauden rajoittamista. Machiavellin mukaan tasavallan tarjoama vapaa elämä on aina turvallista parempi. Ks. *vapaa elämä*. *71*

traditionalismi [engl. *tradition* "perinne"] teoria oikeutetusta sodasta, jonka mukaan perinteiset kansainvälisissä sopimuksissa hyväksytyt oikeutetun sodan kriteerit eivät ovat tyydyttäviä, ja näin ollen sodat, jotka täyttävät ne, ovat moraalisesti oikeutettuja *144–149*

transsukupuolinen [lat. *trans-* "yli-", "poikki"] henkilö, jonka kokemus omasta sukupuoli-identiteetistään ei vastaa sukupuolta, johon hänet on syntymänsä yhteydessä määritelty *136*

trollaus toisten ihmisten tahallinen provosointi, usein internetin keskustelupalstoilla tai sosiaalisessa mediassa, jonka tarkoituksena on saada toiset tarttumaan aiheeseen tai suuttumaan *141*

tuomiovalta lain käyttö eli valta päättää, miten lakia sovelletaan. Suomessa tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet. Ks. *vallan kolmijako*. *89–90*

tyrannia [kreik. *túrannos* "vallankaappaaja", "yksinvaltias" tai "hirmuhallitsija"] yksi Aristoteleen luettelemasta kuudesta valtiomuodosta. Tyranniassa yksi ihminen hallitsee. Tyrannia on Aristoteleen mukaan huono valtiomuoto, koska siinä hallitsija tavoittelee vain omaa etuaan yhteisen edun kustannuksella. Tyrannilla tarkoitetaan yleisesti hirmuhallitsijaa. Tyrannian hyvä vastinpari on kuningaskunta. Ks. *kuningaskunta*. *20–21*

työnjako ajatus, että työnteko on tehokkaampaa ja tuottavampaa, mikäli työtehtävät eriytetään ja hajautetaan. Tämä mahdollistaa työntekijöiden erikoistumisen sen sijaan että kaikki tekisivät samaa asiaa. *48, 52, 91*

työväenluokka ks. *proletariaatti 49–50, 52–53*

universaali [lat. *universalis* "kaikille kuuluva"] yleispätevä kaikkialla ja aina paikkaansa pitävä tai kaiken kattava. Esimerkiksi universaali arvo olisi sellainen, joka pätisi kaikissa kulttuureissa. *13, 104, 167*

utopia [kreik. *ou* (ei) + *tópos* (paikka) "ei-paikka" tai "paikka, jota ei ole"] kuvitteellinen ihanteellinen yhteiskunta *56–57*

utopistinen sosialismi eli **utopiasosialismi** 1800-luvun alussa kehittynyt sosialismin muoto, jossa haaveiltiin sosialismin tuomasta tulevaisuuden väkivallattomasta ja kaikki ihmisten tarpeet tyydyttävästä ihanneyhteiskunnasta tai yhteisöstä *31, 53, 56*

utopistisosialisti utopistisen sosialismin kannattaja *31, 56*

vahva terrorismi Georg Megglen käyttämä käsite. Vahvassa terrorismissa siviilit ovat terroritekojen kohteena. *151*

valeuutinen tahallaan levitettyä väärää tietoa, joka on tehty näyttämään ulkoisesti journalismilta *140–141*

vallan klassinen määritelmä Robert A. Dahlin antaman vallan klassisen määritelmän mukaan *A:lla on valtaa B:hen siinä määrin, kun A saa B:n tekemään jotain, mitä B ei muuten tekisi*. Myös Max Weber on esittänyt samankaltaisia vallan luonnehdintoja. *113–114*

vallan kolme ulottuvuutta Steven Lukesin mukaan vallalla on kolme ulottuvuutta eli on olemassa kolmea erityyppistä valtaa. Nämä vallan ulottuvuudet ovat (1) valta päättää, mitä tehdään; (2) valta päättää, mistä päätetään ja miten siitä päätetään; (3) valta muokata ihmisten ajattelua. *114–116*

vallan kolmijako ajatus, jonka mukaan väärinkäytösten ehkäisemiseksi yhteiskunnallinen vallankäyttö tulee jakaa erillisille toimijoille. Vallan kolmijaossa erotetut osa-alueet ovat lainsäädäntövalta, toimeenpanovalta ja tuomiovalta. *89–90, 96*

valtakulttuuri jossain tietyssä kulttuuripiirissä enemmistön edustama kulttuuri *107, 161–162*

valtasuhde filosofi Michel Foucault'n käyttämä käsite. Valtasuhde on toimintaan kohdistuvaa toimintaa, jolla pyritään ohjaamaan muiden toimintaa jonkin päämäärän mukaiseksi. Valtasuhteet ovat tuottavia. Foucault erottaa valtasuhteet väkivallasta, joka puolestaan on tuhoavaa. Siinä missä valtasuhteet tuottavat jotain, väkivalta estää tuottamisen. *117–121*

valtio määritellyn alueen hallinto-, oikeus- ja talousjärjestelmä tai yhteisön poliittinen järjestäytyminen. Valtiolla on yksinoikeus käyttää väkivaltaa määritellyn alueen sisäpuolella. *58*

valtiovalta valtion vallankäyttö sen omalla alueella. Esimerkiksi demokratioissa, kuten Suomessa, valtiovaltaa käyttää kansa. *60*

vasemmisto poliittisten ideologioiden kaksijaon perinteinen toinen laita vastakohtana oikeistolle. Vasemmiston perusperiaatteina on pidetty sosiaaliliberalismia, sosialismia ja yhteiskunnallista tasa-arvoa. Ks. *sosialismi*, *sosiaaliliberalismi* ja *oikeisto*. *100*

vapaa elämä [ital. *vivere libero*] Niccolò Machiavellin käyttämä käsite. Vapaa elämä viittaa sellaiseen yhteiskunnalliseen järjestykseen, jonka tasavalta pystyy tarjoamaan asukkailleen. Tasavallassa, jossa turvallinen elämä toteutuu, yhteiskunnallinen päätöksenteko perustuu keskustelulle, ja näin ollen valtiossa vallitsee sananvapaus. Lisäksi kansa saa pitää aseita valtion ulkoa tai sisältä tulevien uhkien varalta. Sisäinen uhka voisi esimerkiksi olla korruptoitunut korkeassa asemassa oleva virkamies, joka pyrkii itsevaltiaaksi. Machiavellin mukaan vapaa elämä on aina parempi kuin ruhtinaskunnan parhaimmillaan tarjoama turvallinen elämä. Tämä johtuu muun muassa siitä, että yksittäinen johtaja on taipuvaisempi tekemään huonoja päätöksiä ja alttiimpi suostutteluille. Ks. *turvallinen elämä*. *71*

vapaus ks. *negatiivinen vapaus* ja *positiivinen vapaus* *32–33*

vapausperiaate John Rawlsin periaate, jonka mukaan jokaiselle kuuluu mahdollisimman suuri määrä vapauksia, jotka eivät ole ristiriidassa muiden ihmisten vastaavien vapauksien kanssa *79*

vartijat Platonin käyttämä yleisnimitys ihannevaltionsa sotilaista ja johtajista eli filosofikuninkaista *17–18*

velvollisuus moraalinen velvoite, jonka vuoksi on tehtävä tai jätettävä tekemättä jotakin. Velvollisuuksia on noudatettava huolimatta siitä, onko niistä hyötyä itselle. Monet velvollisuudet perustuvat niitä vastaaviin oikeuksiin: jos jollain on jokin oikeus, muilla on velvollisuus kunnioittaa tätä oikeutta. *24, 28–29*

vieraantuminen Karl Marxin käyttämä käsite, joka viittaa kapitalistisessa järjestelmässä tehtävän palkkatyön todellisuudesta vieraannuttavaan luonteeseen. Kun työn merkitys vähenee, ihminen ei koe olevansa oikealla tavalla osa maailmaa. Lisäksi kapitalistiset tuotantosuhteet aiheuttavat ihmisten vieraantumisen toisistaan, kun heidän väliset suhteensa muodostuvat alistamisen ja alistumisen kautta. *52*

virtù [ital. ”miehuullisuus” tai ”urhoollisuus”] Niccolò Machiavellin käyttämä käsite. Machiavellilla *virtù* viittaa eräänlaisiin miehisiin hyveisiin ja kykyyn toimia tilanteen vaatimalla tavalla, vaikka se edellyttäisi perinteisen moraalin vastaisia tekoja. *Virtù* ei takaa poliittista menestystä, mutta ilman sitä ei voi onnistua. *Virtù* sisältää muun muassa rohkeuden ja oveluuden. *71*

vähemmistökulttuuri jonkin vähemmistöryhmän kulttuuri, joka poikkeaa saman alueen valtakulttuurista *161–163*

väkivallan monopoli Max Weberin määritelmä valtiolle. Valtiolla on yksinoikeus käyttää väkivaltaa sekä ulkoisia että sisäisiä uhkia kohtaan. *60*

väkivalta ks. *valtasuhde* *117*

välinearvo jokin asia, joka on arvokas, koska se mahdollistaa jonkin muun arvon toteuttamisen tai saavuttamisen. Ks. *itseisarvo*. *92, 163*

ydinperhe perhemuoto, johon kuuluu mies, nainen ja heidän lapsensa. Kaikki perheenjäsenet asuvat samassa taloudessa. *133*

yhteinen omistusoikeus eli **yhteisomistus** jonkin esineen tai asian kuuluminen usealle henkilölle. Ks. *omistusoikeus*. *52, 56, 106, 111*

yhteiskunta ihmisyhteisöjen järjestäytynyttä elämistä tietyllä alueella. Yhteiskunta koostuu erilaisista tekijöistä kuten kulttuurista, taloudesta, politiikasta ja instituutioista. Yhteiskuntaan sisältyy valtion toiminta ja kansalaisyhteiskunta. Ks. *instituutio, kansalaisyhteiskunta, politiikka* ja *valtio*. *60, 98–99*

yhteiskuntafilosofia filosofian pääosa-alue, joka käsittelee yhteiskuntaan liittyviä kysymyksiä. Yhteiskuntafilosofiassa tarkastellaan muun muassa oikeudenmukaisuuteen, lainsäädäntöön ja yhteiskunnan järjestykseen liittyviä ongelmia. *11*

yhteiskuntasopimus erityisesti valistusajalla suosittu tapa lähestyä kysymystä, miten valtiojärjestys on oikeutettu. Yhteiskuntasopimusteoreetikkojen mukaan valtio on perustettu ja saa oikeutuksensa kansalaistensa suostumuksen eli eräänlaisen sopimuksen kautta. Yksilöiden suostumus voi olla epäsuoraa. *22–43*

yhteiskuntaluokka yhteiskunnan sisäinen ihmisryhmä. Yksilöt jakautuvat erilaisiin yhteiskuntaluokkiin sosiaalisten ja taloudellisten erojen perusteella. Jakautumiseen vaikuttaa, ja sitä ylläpitää esimerkiksi ihmisten erilainen koulutus- ja tulotaso sekä asenteet toisia yhteiskuntaluokkia ja niiden edustajia kohtaan. *49, 52–53, 89, 135*

yhteisö kaikkien ihmisten elämänmuoto. Esimerkiksi perhe, kaupungit ja valtio ovat yhteisöjä. Yhteisöjä yhdistävät tekijät voivat olla biologisia, kulttuurisia, uskonnollisia tai niiden sekoituksia. Yhteisöön kuuluminen voi olla pakollista tai vapaaehtoista. Teknologinen kehitys on mahdollistanut yhteisöjen muodostumisen myös reaalimaailman ulkopuolelle, esimerkiksi internetissä, jolloin puhutaan virtuaaliyhteisöistä. *10–12, 23, 51–52, 60–62, 100–106, 159–160*

yksinvaltius yhteiskunnallisen vallan keskittyminen yhdelle johtajalle. Ks. *diktatuuri. 15, 64, 87*

yksityisomistus eli **yksityinen omistusoikeus** jonkin esineen tai asian kuuluminen yhdelle henkilölle. Ks. *omistusoikeus*. *36, 45–53, 105, 106, 110*

yleistahto [ransk. *volonté générale*] Jean-Jacques Rousseaun filosofiassa yksittäisten henkilöiden tahdoista muodostunut valtion tahto, joka ei kuitenkaan ole kansalaisten tahtojen yhteenlaskettu summa. Yleistahto on Rousseaun mukaan hyvän yhteiskunnan perusta. Se ei kerro, mikä on hyvää jollekin tietylle ihmiselle, vaan mikä on hyvää koko yhteisölle yhteisesti, ja tätä kautta, mikä on hyvää kaikille. Lait ja yhteiskunnalliset sopimukset pitäisi Rousseaun mielestä solmia yleistahdon mukaisesti. Yleistahtoa kutsutaan joskus myös yhteistahdoksi. *38*

ylikansallinen tai **kansainvälinen** valtioiden rajat ylittävä tai useiden valtioiden keskinäinen, toisinaan maailmanlaajuinen *42, 91–92, 144–147, 158, 164–165*

ylikansallinen demokratia useiden valtioiden yhteinen kaikkia koskeva päätöksenteon muoto. Ks. *kansallinen demokratia* ja *paikallinen demokratia*. *91–92*

ylärakenne Karl Marxin käyttämä nimitys vallalla olevasta ideologiasta ja valtarakenteista. Ylärakenteeseen kuuluvat esimerkiksi yhteiskunnan instituutiot, rituaalit, uskonto ja valtio. Marxin teorian mukaan perusrakenne määrittää yhteiskunnan ylärakenteen. Ks. *historiallinen materialismi* ja *perusta*. *53–54*

yövartijavaltio valtio, jossa valtiovallan rooli on vähäinen ja koskee pääasiassa vain sisäistä ja ulkoista turvallisuutta sekä verotusta. Yövartijavaltion tehtävä on turvata omistussuhteet, estää rikollisuutta ja puolustaa kansalaisia muiden valtioiden hyökkäyksiltä. *105*

äärimmäinen hätätila [engl. *supreme emergency*] Michael Walzerin käyttämä käsite. Walzer esittää, että äärimmäinen moraalinen hätätila voi oikeuttaa terroriteot jonkin kohteen siviilejä vastaan. Esimerkiksi kun vuonna 1942 vaikutti siltä, että natsit olisivat voineet voittaa toisen maailmansodan, Walzerin mukaan vallitsi äärimmäinen hätätila, joka oikeutti terrori-iskut tai terroripommitukset saksalaisiin siviilikohteisiin. *153*

Filosofihakemisto

Anderson, Benedict (1936–2015) *61*

Anderson, Elizabeth (s. 1959) *82–83*

Aristoteles (384–322 eaa.) *17–23, 75, 127*

Augustinus (354–430) *144*

Bakunin, Mikhail (1814–1876) *110–111*

Baudrillard, Jean (1929–2007) *164*

de Beauvoir, Simone (1908–1986) *131–132*

Bentham, Jeremy (1748–1832) *32, 118–119*

Berlin, Isaiah (1909–1997) *32–33*

Butler, Judith (s. 1956) *137–139*

von Clausewitz, Carl (1780–1831) *142–144*

Dahl, Robert A. (1915–2014) *113–115*

Engels, Friedrich (1820–1895) *52–53*

Foucault, Michel (1926–1984) *116–120*

Fourier, Charles (1772–1837) *127*

Gandhi, Mohandas Karamchand (Mahatma) (1869–1948) *153, 156*

Godwin, William (1756–1836) *110*

Habermas, Jürgen (s. 1929) *93–95*

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) *53*

Hobbes, Thomas (1588–1679) *22–36, 41–43, 144*

Kant, Immanuel (1724–1804) *39–42, 160*

Kukathas, Chandran (s. 1957) *161–162*

Kymlicka, Will (s. 1962) *162–163*

Lenin, Vladimir Iljitš (1870–1924) *64*

Locke, John (1632–1704) *28–32, 36, 46*

Lukes, Steven (s. 1941) *114–116*

Machiavelli, Niccolò (1469–1527) *70–71, 143, 144*

Marx, Karl (1818–1883) *52–55, 111*

Meggle, Georg (s. 1944) *151*

Mill, John Stuart (1806–1873) *32, 57, 130–131*

More, Thomas (1478–1535) *56*

Mouffe, Chantal (s. 1943) *95*

Nielsen, Kai (s. 1926) *151–152*

Nozick, Robert (1938–2002) *80–82*

Nussbaum, Martha (s. 1947) *82*

Orwell, George (1903–1950) *57, 63*

Parekh, Bhikhu (s. 1935) *162*

Platon (427–347 eaa.) *14–18, 22–23*

Popper, Karl (1902–1994) *90*

Proudhon, Pierre-Joseph (1809–1865) *110*

Rawls, John (1921–2002) *78–80, 82–83*

Raz, Joseph (s. 1939) *60*

Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) *34–38, 41, 43, 129*

Sen, Amartya (s. 1933) *82*

Smith, Adam (1723–1790) *32, 48*

Sokrates (469–399 eaa.) *14–15*

Sunzi (544–496 eaa.) *143*

Taylor Mill, Harriet (1807–1858) *130*

Thoreau, Henry David (1817–1862) *156*

Tuomas Akvinolainen (1225–1274) *144*

Walzer, Michael (s. 1935) *144, 152*

Weber, Max (1864–1920) *60, 113, 122–123*

Wollstonecraft, Mary (1759–1797) *129*

Kuvalähteet

kansi Mikko Hannula / Sanoma Lifestyle
s. 8–9 Shutterstock
s. 11 Hill Street Studios / Getty Images
s. 12 Reuters/Lehtikuva
s. 15 AP/Lehtikuva
s. 16 Anni Tolvanen
s. 23 Lehtikuva / Heikki Saukkomaa
s. 27 chrisdorney/Shutterstock
s. 30 Shutterstock
s. 33 jes / Photo by Zohra REUTERS / Algeria / Lehtikuva
s. 35 Sanoma Pron kuva-arkisto
s. 37 Reuters/Lehtikuva
s. 41 PA Photos / Lehtikuva
s. 42 AP/Lehtikuva
s. 45 Shutterstock
s. 47 Sanoma Pron kuva-arkisto
s. 50 Getty Images / Lewis Hine
s. 54 Lehtikuva / Heikki Saukkomaa
s. 57 MVPhotos/XPOSUREPHOTOS/Lionsgate
s. 59 ITAR Tass / Lehtikuva
s. 62 Lehtikuva / Emmi Korhonen
s. 65 MVPhotos/Album
s. 68 Mirrorpix/Lehtikuva
s. 70 Ullstein Bild / Getty Images
s. 73 Lehtikuva / Matti Björkman
s. 76 Lehtikuva / Vesa Moilanen
s. 81 Shutterstock
s. 85 Subsociety / Getty Images
s. 87 Anni Tolvanen
s. 91 Getty Images / Jonathan Nackstrand
s. 94 Velda Parkkinen
s. 98 NurPhoto / Getty Images
s. 101 Matti Mäkikangas
s. 105 AXL /Shutterstock
s. 108 Joseph Sohm / Shutterstock
s. 111 Shutterstock
s. 113 SolStock / Getty Images
s. 117 Photo Marc Garanger / © Gallimard
s. 119 MVPhotos / Alamy / Wolfi Poelzer
s. 123 Sanoma Pron kuva-arkisto
s. 125 Päivi Visuri / Puolustusvoimat
Kuvassa sotilaspastori Sanna Timonen.
s. 128 vas. MVPhotos / AFP / Jewel Samad
oik. AP Invision / Lehtikuva
s. 137 Getty Images / David McNew / TB
s. 138 MVPhotos / Alamy /
Agencja Fotograficzna Caro
s. 139 Eine Kakkonen
s. 141 Faktabaarin verkkosivut © Faktabaari
s. 145 Reuters/Lehtikuva
s. 148 Sanoma Pron kuva-arkisto
s. 150 AP/Lehtikuva
s. 153 Sanoma Pron kuva-arkisto
s. 157 Shutterstock
s. 159 Shutterstock
s. 162 NTB scanpix / Lehtikuva
s. 166 AFP/Lehtikuva
s. 168 Sanoma Pron kuva-arkisto